

Spolok Slovákov z Bulharska

ROČENKA

ROČENKA

Spolku Slovákov z Bulharska

Bratislava

2001

ROSEBANK

ROSEBANK

ISBN 80-968642-6-2

NAMIESTO ÚVODU

Milí krajanovia, rodáci, vážení čitatelia!

Po dlhšej odmlke Výbor Spolku Slovákov z Bulharska a viacerí jeho členovia pripravili ďalšie, v poradí už piate číslo našej spolkovej Ročenky 2001. Príčin bolo viac: nedostávalo sa nám peňazí, chvíľu trvalo, kým sme nzbierali vhodné príspevky, "drahne" roboty bolo aj s finalizáciou materiálov, korektúry a jazyková úprava si tiež vyžiadali čas.

Nuž, ale neťažkajme si, nové číslo plné informácií o našom živote máte v rukách. Môžbyť sa vám všetko nebude pozdávať, pritrafia sa určite aj výhrady, či kritické pripomienky. Rátame s tým, ba dokonca sa aj tešíme na vaše pripomienky, privítame nové návrhy, slovom všetko, čo môže pozdvihnúť úroveň práce členov redakčnej rady našej Ročenky.

Vážení čitatelia, už pri prvom prelistovaní Ročenky 2001, padne vám do očí pozmenený charakter uverejnených príspevkov: popri odborných materiáloch pribudli osobne ladené "rozpomienky" našich krajanov, ktorí veľa pamätajú, privítame aj pokusy mladých adeptov vedy ďalej mapovať naše osudy a, samozrejme, aj v tomto čísle dávame priestor umeleckým snaženiam našich krajanov alebo ich potomkom, ktorým v hrudi bije "dolnozemske srdce."

Milí rodáci, krajanovia, práve obťažkávate ďalšie číslo Ročenky 2001 nášho spolku. Dlho sa rodilo, na svetlo sveta prichádzalo s ťažkosťami, ba pritrafili sa aj boľáčky, ale správa o nás je tu, máme z nej úprimnú radosť, lebo opäť, hoci o malý krôčik, posúva poznanie o našom živote "tam", v našich starých sídlach, ale aj o tom, ako sa nám vodí tu, konečne, naozaj doma.

Vážení čitatelia, milí rodáci, krajanovia a všetci, ktorí sa prajne dívate na naše skromné snaženia, našu robotu, dostávate do rúk Ročenku 2001. Čítajte to, čo v nej nájdete pozorne, buďte zhovievaví i nároční pri hodnotení uverejnených príspevkov, kritizujte aj chváľte, ak sa vám čo-to zapáči. No predovšetkým, aj toto piate číslo našej spolkovej Ročenky vnímajte ako pokus pokročiť v poznávaní toho, čo bolo, ako sa veci a udalosti stali a ako vplývali na náš život. A najmä, pochopte vydanie našej Ročenky ako veľkú výzvu, významný podnet, inšpiráciu, aby ste sa chytili pera, spomínali, o prežitom písali, pre potomstvo zvečnili na papieri. Preto nezabudnite: píšete, píšete...

DOMOVINA

Katka Koláriková

*Krásne je to Slovensko, ten môj rodný kraj,
mohutná voda, čo sa valí v koryte,
silou obmýva brehy - náš Dunaj.
Splýva krásne v jeden celok, s hradom na kopci,
voda povie lepšie ako všetky poviedky,
jak ho obliehali Turci.
Jej pery sa odtrhajú od seba,
rozprávajú o útrapách ľudu
a smutne šumia.
Ten šum, ako ozvena z jaskýň,
do každého udiera
a v našich slovenských nížinách sa bezhlavo stráca,
v cudzích rukách sa rozplýva.
Voda ďalej tečie, ďalej rozpráva,
aké je krásne pole s lánom obilia,
keď sa do klasov vietor opiera.
Aké sú čarovné lesy, vôňa kvetov,
vtáčí spev, aj len ten obyčajný úhor,
čo sa veľkolepo vyhýba háčikom rybárov.
Aký je sneh v ďalekých horách,
aký je studený ľad v horských jazerách.
O stopách tejto krajiny,
o vetri, prúdi sem a tam,
a nachádza pokoj v listí vrbiny.
Rozbehnem sa po lúkach,
započívam sa do tých krás.
Spieva celé Slovensko piesne prírodné,
spieva aj náš ľud piesne národné.*

I. KAPITOLY Z NAŠICH DEJÍN

TEHLIARSTVO U BULHARSKÝCH SLOVÁKOV

Ján Botík

O bulharských Slovákoch máme viaceré samostatné knižné publikácie, vyšli už štyri zväzky Ročenky Spolku Slovákov z Bulharska a množstvo článkov v rôznych časopisoch, zborníkoch a kalendároch. Napriek tomu zostávajú ešte stále také stránky ich dejín a spôsobu života, o ktorých sa objavujú nové informácie, alebo ktorých význam nebol náležite zhodnotený. Medzi takéto úseky života a práce nielen bulharských, ale aj ostatných dolnozemskej Slovákov patrí stavitelstvo a bývanie. Vieme, že domy a dvory bulharských Slovákov sa výrazne odlišovali od domov a dvorov Bulharov, s ktorými žili v spoločných dedinách. Rozdielne bolo na nich usporiadanie obytných a hospodárskych priestorov, ako aj celková organizácia života rodiny v týchto domoch. Rozdielny bol v nich nábytok, ako aj formy kúrenísk, ohniska a pece, na ktorých sa používal odlišný kuchynský riad a pripravovali rozdielne slovenské a bulharské jedlá. Veľké rozdiely boli zaznamenané aj v samotnom spôsobe, akým si Slováci a Bulhari svoje domy postavili. Aký stavebný materiál a akú stavebnú techniku použili pri stavbe stien domu, jeho krovu, strechy atď. Pri vyratúvaní takýchto odlišností sa natíska otázka, či si bulharskí Slováci zvláštnosti svojho stavitelstva a bývania prinášali so sebou z niekdajšej slovenskej domoviny, alebo sa k charakteristickým znakom svojich obydľí dopracovali až v podmienkach svojho dvestoročného putovania rozsiahlym dolnozemskej priestranstvom. Pri hľadaní odpovede na túto otázku budeme vychádzať iba z jedného, pomerne úzko ohraničeného úseku stavebných tradícií, ktorými sú stavebné materiály a stavebné techniky stien domu. V takto vymedzenom tematickom úseku osobitnú pozornosť upriamim na tehliarstvo, ktoré zohralo neobyčajne významnú úlohu v ich vyst'ahovaleckom živote, a ktoré sa zaradilo k najvýznamnejším kultúrnym prínosom Slovákov do novo osídleného bulharského prostredia.

Nabíjanie múru (Gorna Mitropolija, 1928 - 1940)

V prípade bulharských Slovákov, ktorí sú najjužnejším a najvzdialenejším výbežkom slovenského vyst'ahovalectva na tzv. Dolnú zem (rozhranie terajšieho Maďarska, Rumunska, Srbska a Chorvátska), je dôležité uvedomiť si, že od pôvodného materského územia ich oddelila viac ako tisícikilometrová vzdialenosť. Nemenej významná je aj skutočnosť, že počas svojho dvestoročného putovania po dolnozemskej priestransť, ako aj po zakotvení na balkánskom úseku Podunajskej nížiny prišlo im žiť v značne odlišných prírodných podmienkach v porovnaní s tými na Slovensku, odkiaľ sa vyst'ahovali. S tým potom súviselo, že pri stavbe svojich domov nemohli použiť rovnaké stavebné materiály. Niekdajšia Hontianska, Novohradská, Gemerská a Zvolenská stolica, odkiaľ pochádza najväčšia časť dolnozemskej a aj bulharskej Slovákov, rozkladali sa v horských a podhorských oblastiach Štiavnických vrchov, Krupinskej planiny a Slovenského Rudohoria. Koncom 17. a v 18. storočí, čiže v čase sťahovania Slovákov na Dolnú zem, v týchto oblastiach prevládajúcim stavebným materiálom bolo drevo, od 19. storočia aj kameň. Tamajší sediaci žili prevažne v drevených domoch z bukoveho, duboveho, hraboveho či ceroveho dreva, postavených zrubovou konštrukciou. Keď sa slovenskí vyst'ahovalci začali usadzovať v dolnozemskej priestransť (v Békešskej oblasti, v Bácske, Banáte, Srieime a ďalších oblastiach), svoje domy si nemohli stavať z dreva ani z kameňa, pretože takýchto materiálov tu vôbec nebolo, alebo len veľmi poskromne. Museli siahnuť a naučiť sa pracovať s takými materiálmi, ktoré im poskytovala tamajšia nedozierna nížina. Tými materiálmi bola predovšetkým hlina a popri nej aj prútie, trstina a slama.

Na základe niekoľkých, hoci len skromných historických správ alebo svedectva pamätníkov, môžeme si utvoriť predstavu, akú podobu mali obydlia prvých slovenských kolonistov na Dolnej zemi zo začiatku 18. storočia. V Čabianskom kalendári z roku 1935 Ján Gajdác k tomuto napísal:

"Keď prví Slováci prišli na túto zem, na vozoch so ženami a deťmi, zostali tam, kde je teraz várošský dom... Tam sa zložili a začali si guňhovy (zemnicové obydlia - pozn. J.B.) robiť. Kde je teraz rieka Kereš, tam si nasekali drevo na guňhovy. Vo Veľkej Marasti rástla trstina, tú si sekali a nosili pokrývať tie guňhovy. Takto mali prvé prístrešie, zatiaľ, kým im panstvo začalo porty vymeriavať" (GAJDÁC 1935, s. 61).

Z viacerých oblastí máme údaje, že najstaršie domy dolnozemskej Slovákov sa zhotovovali aj technikou vypletaných stien. V Békešskej Čabe aj najstarší kostol z rokov 1713-1723 bol "iba z prútia pletený a zvonka i zdnuka hlinou vymazaný" (CSERES 1969). Pre techniku stien zhotovených z kolov, vypletených prútím a vymazaných hlinou, zachoval sa v Békešskej Čabe až do súčasnosti názov *lesa* (BOTÍK 1976, s. 234), ktorým sa v Honte a Novohrade nazývajú z prútia pletené ploty a ohrady pre ovce. Už v začiatkoch osídľovania Dolnej zeme začali slovenskí kolonisti pri stavbe svojich domov používať aj hlinu. V Slovenskom Komlóši pamätníci spomínali, že najstaršou technikou stavby stien boli **cápanje múry**, ktoré len **mecú**, **lepia ako lastovička** a nekladú z hotových tehál. Pripravené blato rozdupané koňmi a premiešané **zhrabkami** nakladali na šírku steny

Šťocháč - zatláčal a ubíjal zem popri doskách

(50-60 cm) vidlami alebo rukou a po 3-4 **šorochoch** nechávali 4-5 dní schnúť. Tak pokračovali v práci, kým nedosiahli potrebnú výšku stien. Steny počas nakladania blata neustále zarovnávali rýľom a nakoniec vykrojili otvory pre okná a dvere. Keď múry po jednom mesiaci už preschli, začali na ne **klásť drevo**, čiže stavať krov (ŠVECOVÁ 1955:329).

Domy stavané technikou vypletania, alebo tzv. **cápanými** či **vykladanými** stenami stavali si slovenskí kolonisti iba v počiatočnom období po usadení sa na Dolnej zemi. Už od polovice 18. storočia začali si stavať domy s **nabíjanými** stenami, alebo murované zo surových blatových tehál, tzv. **vál'kov** (TÁBORI 1967, s. 18). Obidve tieto techniky hlinených domov poznali aj slovenskí kolonisti, ktorí sa na sklonku 19. storočia usadili v okolí bulharského mesta Pleven, v dedinách Gorna Mitropolija, Mrtvica (Podem) a Brašljanica. Ak odhliadneme od prvých provizórnych obydlií, ktoré si postavili v podobe šiatrov z konopných plachiet (poňva), ktoré sa inak používali na prikrývanie vozov alebo stohov s obilím, prípadne ich riešili vo forme už opísaných **guňhovov**, svoje prvé trvalé obydliá si bulharskí Slováci stavali najčastejšie s nabíjanými stenami. Bulharskí spoluobčania sa s údivom prizerali, ako si Slováci steny svojich domov nabíjali z hliny, ktorú si nakopali priamo na stavebnom pozemku alebo v záhrade. Nabíjané domy nemali kamenné základy. Miesto, kde mal stáť dom, vyčistili a zarovnali. Zem pod stenami silno ubili drevenými kyjanicami. Domy si stavali svojpomocne. V každej rodine, či bližšom príbuzenstve sa našiel človek, ktorý riadil prácu na stavbe, vedel kresať drevo, nabíjať múr alebo pokrývať strechu. Zo starých fotografií sa dá vyčítať, že pri nabíjaní domu pracovalo šesť ľudí. Ten, ktorý organizoval prácu, bol **vybíjar**, zvyčajne si sám zaobstaral veci potrebné na nabíjanie. Steny sa nabíjali do rámu z hrubších, asi **na jeden šúch** (30 cm) širokých dosák. Doskami vymedzili asi pol metra širokú stenu. Z vonkajšej strany podopreli dosky do zeme zakopanými kolami, namiesto ktorých mohli použiť aj rohy alebo hriadky pripravené na stavbu **vrchu** (krovu). Najprv si spoločne pripravili hlinu, ktorú navozili na fúrikoch k stavbe, kde ju navršili do **hrobíka**. Potom jeden alebo aj dvaja chlapi lopatami **metali** hlinu do rámu medzi dosky. Tam už stál **vybíjar**, ktorý so zašpicatým **š'ocháčom** zatláčal a ubíjal zem pri doskách, aby tam nevznikali prázdne miesta. Za **vybíjarom** dvaja **drviči** drevenými **kyjanicami** **vydrávali** - ubíjali hlinu medzi doskami. Ak bola hlina veľmi suchá, poliali ju vodou. Aby sa hlina nelepila na **udrváke**, na každú asi 10 cm vrstvu hliny nasypali **zhrabke** (krátku slamu). A aby hlina v uhloch nepukala, a ak by aj pukla, aby sa **stena neroztvárala**, dávali prútie z agátu, trnky, hlohu alebo viniča, ktorým hlinu v uhloch spevnili. Keď mali nabíjari vydrvené steny po celom obvode stavby, dosky pridvihli. Takto postupovali, až kým nedosiahli potrebnú výšku stien. Tam, kde chceli mať obloky alebo dvere, v potrebnej výške položili drúčky ako preklady. Keď stavba vyschla, pod prekladmi vysekali obločné a dverové otvory.

Začiatkom dvadsiatych rokov Slováci v Bulharsku opäť prekvapili svojich bulharských spoluosadníkov, keď si začali stavať svoje domy, ale aj školy a kostoly z pálených tehál, ktoré si sami aj vyrábali. Výroba a vypaľovanie tehál bolo náročnou činnosťou, ktorá si vyžadovala dodržať určitý presne stanovený technologický postup. Bola to už značne špecializovaná činnosť, ktorej sa bolo treba naučiť. K tejto činnosti boli potrebné aj špeciálne, fabričky vyrábané stroje (lisy), ktorých získanie si vyžadovalo pomerne veľkú investíciu. To všetko spôsobovalo, že tehliarstvo sa už nemohlo rozvíjať len ako príležitostná a svojpomocná stavebná činnosť, ale ako činnosť, ktorá sa pre zainteresovaných ľudí stala zamestnaním, ich živnosťou. Z takéhoto pohľadu tehliarstvo u bulharských Slovákov nadobudlo charakter jedného z tradičných dedinských remesiel.

Dôležitou podmienkou udomácnenia tehliarstva u bulharských Slovákov bolo získanie lisu na výrobu tehál, pre ktorý používali bulharský názov **presa**. Možno predpokladať, že tehliarsky lis nebol bulharským výrobkom, pretože jeho firemný názov Herkules bol na jednej zo súčasti vyznačený v latinke, a nie v azbuke. Keďže pamätníci uvádzali, že si takéto lisy

chodili zaobstarávať do Banátu, je pravdepodobné, že ich vyrábala nejaká železiarska firma v Rakúsko-uhorskej monarchii alebo v Nemecku. Nasvedčovalo by tomu aj to, že niektorí z bulharských Slovákov si po reemigrácii zaobstarávali tehliarske lisy tej istej značky, Herkules, v sudetonemeckých oblastiach na severnej Morave alebo v Čechách. Nie je vylúčené, že bulharskí Slováci mohli poznať výrobu tehál na takýchto lisoch ešte pred odchodom do Bulharska. Usudzujeme tak podľa toho, že v druhej polovici 19. storočia sa v Báčke rozšírilo tzv. poľné tehliarstvo, o ktorom sa píše, že podobne ako pri výrobe váľkov, tehly vyrobili, vysušili a potom vypálili v 6-12 dierovej poľnej peci (FÜZES 1997, s. 116). Keďže v tomto prípade nešlo o ručnú výrobu váľkov, do úvahy prichádzajú iba strojovo vyrábané tehly nie fabrickým, ale poľným spôsobom. Takéto tehliarstvo mohlo byť rozšírené nielen v Báčke (HARKAI 1991), ale aj v Banáte, odkiaľ si potom bulharskí Slováci zaobstarávali tehliarske lisy aj pre svoju potrebu. V nasledujúcich poznámkach opisujem najdôležitejšie stránky tehliarstva a výroby tehál, ako mi o tom rozprával Juraj Sampor, pôvodom z Gornej Mitropolije.

Prvý tehliarsky lis, prvú **presu** v Gornej Mitropoliji priviezol Ján Palkovič (nar. 1888) z Nadľaku v rumunskom Banáte okolo roku 1922-1923. Nebol sám vlastníkom tohto stroja. Jeho spoločníci (**ortáci**) boli Ján Puškár-Pilišan a jeho brat Ištván Puškár. Zakrátko musel byť dovezený ďalší stroj, pretože na fotografii z 28. marca 1924 sú vyobrazení tehliari, ktorí pracujú s dvomi presami. Keďže na tejto fotografii je spolu s tehliarmi aj pani učiteľka Mária

Peter Baláž „sprobúva“ tehliarsky lis

Matějovská s jej charakteristickým čepcom, je to dôkaz toho, že v uvedenom čase tehliari pracovali na výrobe tehál, z ktorých sa potom postavila slovenská škola v Gornej Mitropoliji.

K tehliarskemu lisu bola potrebná pracovná skupina, ktorá pozostávala zo šiestich chlapov. Tehliari ju volali medzi sebou **partia**. Vedúcim tejto skupiny bol obyčajne jeden z majiteľov stroja, ktorého volali **majeter**. Jeho úlohou bolo nielen organizovať, ale aj zjednávať prácu pri výrobe tehál. Výrobou tehál sa zaoberali mladí, chudobnejší roľníci, ktorí nemali dostatok pôdy, aby z nej zabezpečili výživu rodiny. Tehliarstvo bolo sezónnym zamestnaním. Začínalo sa na jar po skončení mrazov, čo v Gornej Mitropoliji pripadlo na začiatok marca. Čas výroby tehál trval do začiatku žatvy. Vtedy sa práca prerušila, tehliari odchádzali požať svoju úrodu, prípadne aj na zárobky pri žatve u bohatých sedliakov. Po skončení žatvy nasledovala mlatba, na ktorú sa už vopred dohodovorila celá partia tehliarov s majiteľom mláťačky. Po žatve a mlatbe, ktoré zabrali obyčajne celý júl a august, v čase od septembra do začiatku novembra, tehliari skladali vysušené tehly do pecí a vypaľovali ich. Pálenie tehál sa snažili ukončiť tak, aby sa stihli zúčastniť aj na lámačkách kukurice, či už na svojom, alebo na zárobku u druhých. Tehliarska sezóna trvala okolo 100 dní, čo je 4 - 5 mesiacov po 20 - 25 pracovných dňoch.

Tehliarska partia - Podem (1940)

jamy k stroju. Druhý muž naberal hlinu do vedra a naplnené ho položil k stroju. Tretí muž vysypal z vedra hlinu do stroja a prázdne vedro položil naspäť. Štvrtý muž rukami zarovnal v stroji nasýpanú hlinu, pričom ju prstami v rohoch aj zatlačil, aby tam nezostávali vzduchové bubliny. Piaty muž, ten, čo bol na oji, posypal zarovnanú hlinu v stroji plevami premiešanými popolom, aby sa hlina nelepila na formu stroja. Tretí a štvrtý muž vrchnákom zatlačili navršenu hlinu do tehlovej formy. Po dvojitom buchnutí vrchnák zaistili proti uvoľneniu. Piaty muž stiahol drevené oje stroja, čím hlinu vo forme pre dve tehly zlisoval. Vzápätí oje povolil, tretí a štvrtý muž vtedy odistili vrchnák a piaty muž stiahnutím oja až po zem, vytlačil zlisované tehly z formy. Tretí a štvrtý muž zobrali každý po jednej vylisovanej tehle a položili ich na dosku vedľa stroja. Šiesty muž odoberal tehly z dosky pri stroji, nakladal ich na fúrik a na ňom ich odvážal a ukladal do múrika (**mágel**), v ktorom sa vysušali.

Po vyrobení každých 500 kusov tehál si tehliari vymenili svoje miesta. Ten, čo bol na oji, išiel kopať zem. Ten, čo kopal zem, išiel ju naberať do vedra a nasýpať do stroja. Ten, čo

Tehly sa vyrábali za dedinou, mimo jej intravilánu, na obecnom hlinisku, ktoré bolo na tento účel vyčlenené a všetkým občanom prístupné. Na strojoch Herkules sa tehly nevyrábali z blata, ale z hliny s takou vlhkosťou, akú mala pri čerstvom nakopaní. Najvhodnejšia bola žltá hlina. Preto vrchnú černozem, v ktorej boli navyše aj koreničky rastlín, odhodili nabok. Najvhodnejšia bola hlina, ktorá sa hneď po nakopaní nasýpala do stroja. Hlina sa kopala do hĺbky najviac 4 m. Z takej hĺbky sa mohla na dvakrát prihodiť k stroju. Z jednej jamy sa dalo vyrobiť okolo 40 tisíc tehál. Vo väčších jamách bol prísun hliny už veľmi namáhavý a zdĺhavý, takže radšej otvorili novú jamu.

Tehliari mali zaužívanú presne ustálenú organizáciu práce. Pri stroji 6 osôb. Z nich jeden muž kopal hlinu, po našom **zem**. Keď nakopal približne na 500 tehál, vyhodil ju z

Výroba tehál na slovenskú školu (Gorna Mitropolija 1924)

naberal zem do vedra, išiel k vrchnákom zrovnávať zem nasýpanú do formy. Ten, čo pri vrchnákoch zrovnával zem, išiel na oje. Druhý muž pri vrchnákoch odišiel na fúriku odvážať tehly a ukladať ich do **mágl'a**. Ten, čo dovtedy odvážal tehly, prešiel k vrchnákom. Za najťažšiu robotu sa považovalo kopanie a prihadzovanie hlíny k stroju, sťahovanie oja a odvážanie tehál do mágl'a. Tou najľahšou robotou bolo **štrichovanie** či zarovnávanie hlíny do formy stroja. Keď sa chlapi po každej vyrobenej päťstovke tehál vymieňali, urobili si aj krátku prestávku. Iba takú, aby si stihli vyfajčiť jednu cigaretu, napiť sa vody a odľahčiť si z mechúra. Tí, čo nefajčili, doplnili a premiešali zásobu pliev s popolom na posýpanie hlíny vo forme stroja.

Výroba tehál na kostol (Gorna Mitropolija 1939)

Čerstvo vylisované tehly sa sušili v múrikoch nazývaných **mágel'**. Terén pod mágľom sa vyrovnal ostrou lopatou. Mágel' tvorili dva rady tehál po celej dĺžke. Do výšky sa kladlo 8 radov - **šory**. Čelo mágľa sa zväzovalo v každom druhom rade. Nepárne rady sa ukladali kolmo na šnúru vyznačujúcu dĺžku mágľa. Medzi tehľami sa nechávali 0,5-1,0 cm medzierky, aby sa tehly lepšie presušali. Párne rady sa ukladali mierne šikmo, aby zväzovali dve susedné tehly. Rady tehál sa smerom hore k sebe sťahovali, aby sa mágel' neroztvoril. Mágľe sa zvrchu zakryli vrstvou slamy a prihodili zemou, aby slamu neodfúklo. Vzdialenosti medzi mágľami boli po 60 cm, pretože mágľe boli zároveň aj základom, na ktorom sa tehly poskladali do pece na vypálenie.

Pec sa zakladala na mágľoch. Na 20 tisícovú pec sa urobili 4 diery. Počnúc deviatym radom sa diery začali zasklepovať. Zasklepenie sa docielilo povytiahnutím tehly nad dierou, čím vznikli tzv. zuby. Na 12 rade už boli diery zasklepené. Nad zasklepené diery sa uložilo ešte 5-6 radov tehál, takže celková váška pece pozostávala zo 17-18 radov tehál ukladných **na kant**. Takto postavená pec sa po celom obvode obmurovala múrikom, aby z pece neunikali horúce spaliny. Tento múrik (**kepeň**) sa z vonkajšej strany omazal blatom. Diery na kepeni, cez ktoré sa do pece prikladalo, mávali otvory 30 x 30 cm. Dvadsaťtisícová pec sa poskladala za dva dni. Všetky práce pri skladaní tehál do pece vykonávali iba členovia tehliarskej partie. Dvaja - traja ukladali tehly do pece, zvyšní podávali tehly z mágľov.

Tehly sa vypaľovali slamou. Na dvadsaťtisícovú pec bolo potrebných 20-25 vozov slamy. Najviac sa používala pšeničná slama. Tehly sa vypaľovali spravidla až po mlatbe, keď bolo dosť slamy. Chudobnejší si na vypaľovanie tehál nachystali slamu aj z dvojročnej úrody obilia.

Pálenie tehál na evanjelický kostol v G. Mitropoliji (prvý sprava M. Mitál')

Pec sa obyčajne zvykla podpáliť večer. Do polnoci sa kúrilo len z jedného konca vo všetkých štyroch dierach. Stačil na to jeden chlap. Na druhom konci pece boli diery zamurované a blatom zatreté. Od polnoci sa kúrenie presunulo na druhý koniec pece. Vtedy sa diery na vykúrenom konci uzavreli. Od polnoci prišiel kúriť ďalší chlap, ktorý vystriedal

toho prvého, aby si mohol ísť odpočinúť. Na druhý deň ráno o 6,00 hod. prišiel kúriť tretí chlap, ktorý kúril až do poludnia, odopoludnia ho vystriedal štvrtý chlap. Každých šesť hodín sa striedalo kúrenie na jednom alebo druhom konci pece. Na druhý deň od večera sa kúrenie zintenzívnilo. Pri peci už začali slúžiť dvaja chlapi, každý z nich obsluhoval po dve diery. Po celý čas pálenia sa prikladalo v šesťhodinových intervaloch vždy len z jedného konca pece. Vypaľovanie tehál trvalo zhruba 4 dni a 4 noci. Zhruba na tretí deň sa pec zvrchu začala zasypávať hlinou, všade tam, kde vyšiel navrchu pece plameň. Keď oheň vyšiel navrch po celej ploche pece, tehly boli vypálené. Slama sa do pece prikladala vidlami - **dvojačky**. Ku koncu pálenia sa pridávalo viac slamy, ktorá sa do stredu pece zatláčala asi 4 m dlhou železnou tyčou, na konci ktorej boli vidly - dvojačky. Nazývali ju **bugátov**. Aj hrče pahreby sa touto tyčou **bugátovali**, rozhrňali, aby sa tehly nezlievali do **baranov**. Poslednú fázu pálenia riadil majster, ktorý podľa farby rozžeravených tehál usmerňoval prikladanie kuriva do pece. Postupovanie ohňa navrchu pece pozoroval z rebríka. Keď už bol plameň navrchu, pec zvrchu zahádzali 15-20 cm vrstvou zeme, aby sa dobre prepálili aj najvrchnejšie rady tehál. Na záver pálenia sa uzavreli všetky vykurovacie otvory na peci a pozamazávali sa popraskané časti kepeňa. Takto uzavretá pec sa nechávala najmenej 14 dní, aby sa tehly dopálili aj na okrajoch. A zároveň, aby chladnutie pece prebiehalo len pomaly, inak by tehly mohli pri prudkom chladnutí popraskať.

Výroba tehál na ručnom lise u Petra Baláža na Kopánke (Trnava 1953)

Ručný lis na výrobu tehál v Trnave v roku 1953 (druhý sprava Michal Botík)

Bulharskí Slováci sa tehliarstvu venovali nielen v Bulharsku, ale aj po reemigrácii do Československa. A to najmä tí, ktorí sa začiatkom päťdesiatych rokov usadili v Trnave. Napriek tomu, že v tomto meste pracovali viaceré tehelne, v povojnovom období bol všeobecný nedostatok stavebných materiálov. Za takejto situácie si niektorí spomenuli na tehliarske skúsenosti z Bulharska. Najväčším problémom však bolo zaobstarať potrebný tehliarsky lis. Najskôr sa podarilo získať z Mariatálu pri Bratislave malý lis na výrobu jednej tehly. Neskôr objavili možnosť získať aj lis značky Herkules na dve tehly, s akým pracovali kedysi v Bulharsku. Michal Botík jeden takýto lis zaobstaral na severnej Morave pri meste Krnov. Peter Baláž ho kúpil v okolí Českých Budějovic. Okrem nich sa tehliarstvu určitý čas venovali aj Juraj Botík, Ján Tisovský, Jozef Klátik, Michal Ďurica a Štefan Ďurica. Všetci si postavili svoje rodinné domy z tehál, ktoré vyrobili na týchto lisoch. Okrem toho vyrábali takýmto spôsobom aj tehly na objednávku. Viacero pecí vypálili v dedinách na okolí Trnavy

(Chtelnica, Hrnčiarovce, Boleráz, Buková, Trstín), Hlohovca (Sasinkovo, Leopoldov), Galanty (Horné a Dolné Saliby), ba aj pri Ružomberku (Lisková) a Zvolene (Slatinské lazy). V zmenených prírodných podmienkach sa naučili vypaľovať tehly odlišným kurivom. Najmä drevom, ale v niektorých prípadoch aj uhlím.

Literatúra

- ANDO, J.: Ľudové staviteľstvo v Békešskej Čabe. *Národopis Slovákov v Maďarsku* 9, 1993, s. 95-122.
- BOTÍK, J.: Modifikácia atribútov ľudového obydlia v prostredí etnických enkláv. *Slovenský národopis* 21, 1976, s. 232-236.
- CSERES, T.: Dvestopäťdesiatročná Békéscaba. Békésska Čaba 1969.
- FÜZES, E.: Építészet. In: *Magyar néprajz IV. Eletmód.* Budapest 1997.
- GAJDÁČ, J.: Čo som ja počul od mojich otcov o starej Čabe. *Čabiansky kalendár* 1935, s. 61-63.
- HARKAI, I.: A mezei tégláégetés. In: *A Vajdaság népi építésze.* MNÉA 4:171-176. Szentendre 1991.
- ŠVECOVÁ, S.: Príspevok k ľudovému staviteľstvu v Tótkomlósi. *Národopisný vestník* čsl. Praha 1995, s. 322-336.
- TÁBORI, Gy.: Békéscsaba népi építkezése. *Békési Élet* 1, 1967, s. 16-21.

ROZPOMIENKY NA BRAŠLJANICU

Jozef Nosál

Moje prvé spomienky na Brašljanicu pochádzajú z rozhrania rokov 1926-27, keď som mal tri - štyri roky, a viažu sa na našu starú mamu Nosáľovú. Pamätám sa, ako sedávali v zime pri peci v prednej chyži, na jednom boku ich obľúbená mačka a na druhom ja, prípadne som kľáčal alebo sedel na šamlíku - stolčeku, na ktorom si držali nohy. Takmer vždy ma hladkali, alebo mi rozprávali hádky - rozprávky.

Raz prišli otec večer z poľa, navečerali sa a začali rozprávať o práci a zážitkoch dňa. Zmienili sa aj o tom, že sa zastavili vo vinici a že včasné hrozno už začína zrietť. Po chvíli, akoby v úvahách, poznamenali, že by hádam nezaškodilo vinicu strážiť a spýtali sa starej mamy, či by si ešte trúfali pobudnúť cez leto v kolibe a že by som mohol ísť s nimi aj ja. Keď som počul svoje meno, veľmi som sa zaradoval, lebo som mal starú mamu veľmi rád, najmä zato, že mi vždy rozprávali nejakú zaujímavosť, ale hlavne rozprávky. V posteli som nemohol od vzrušenia zaspať a najradšej by som bol išiel do vinice hneď. Ráno som sa starej mamy spýtal, kedy pôjdeme a oni mi povedali, že nás otec vyvezú na nedeľu popoludní a že sa dovedy musíme ešte štyri razy vyspať. Nedeľa bola krásny slnečný deň. Hneď po obede sa dali otec s bratmi Jánom, Paľom a Mišom do roboty. Vynášali a ukladali na voz veci, čo nám mamička so sestrami pripravili. Nebolo toho málo, veď sme vo vinici mali ostať aj dva mesiace, nuž nám bolo treba kadečo: hrnce, trojnožka na ohnište, paňvy na varenie, misky, taniere, hrnčeky, kártiky, príbory. Na spanie žochy, naplnené slamou, paplóny, obliečky, plachty, uteráky. A, pravdaže, potraviny. Voz bol taký plný, že som s bratom Mišom sedel hore, vysoko na strožliakoch ako na slonovi s gondolou. Otec, brat Jano a stará mama sedeli vpredu s mačkou na lone. Môj pes Citrona pobehoval raz pred a raz za vozom. Keď sme išli hore dedinou, vyzerali sme ako kočovníci. Cesta do vinice v prvej doline nám trvala dobrú hodinu, lebo otec nechali kone, aby išli krokom. Vlastne sa rýchlejšie ani nedalo, pretože by sme sa boli rozsypali. Koliba bola už pripravená prijať nás. Brat Janko ju so sluhom, báčim Marcinom Pálenkášom dával do poriadku celú sobotu. Opravili strechu a prične, nanosili drevo z breštráňa, čiže agátového lesíka, a posekali ho. Len čo sme odbočili z kamenice a prešli pár sto metrov za zákrutou, hneď sme zočili kolibu, lebo stála na konci hrebeňa, obrátená dverami na západ. Hore prvou dolinou sme nestretli ani živej duše, ľudia svätili nedeľu doma. Otec zastali s vozom poniže cesty, ktorá pretínala náš pozemok na dvoje: vpravo v doline bola roľa, tam sa viniču nedarilo, a za ňou sa začínal agátový les, ktorý stúpal hore svahom až po nasledujúcu cestu na úbočí. Naľavo od cesty v doline sa asi poldruha metra vyššie začínala vinica a tiahla sa hore svahom až za hrebeň k ceste v doline, vedúcej do Kujloviec. Len posledných asi päťdesiat metrov bola zasa rovina a na nej roľa, lebo ani tam vinič nerodil. Otec a brat Jano povynášali všetky veci z voza do koliby, ktorá bola vzdialená od cesty zo dvesto metrov. Medzitým, čo oni chodili sem i ta, stará mama ukladali veci, ako a kde sa im pozdávalo najlepšie a najvýhodnejšie. Aj brat Mišo a ja sme sa usilovali pomáhať, ako sme vedeli a vládali a vyniesli sme niekoľko kusov do koliby. Keď bolo všetko hore, pobrali sa otec s bratmi domov. Ešte sme ich na kuse vyprevádzali pohľadmi a kývaním dolu dolinou a vzápätí sme si začali obzerať naše nové obydlie a jeho okolie.

Koliba vyzerala ako strecha domu, zložená rovno na zem. Keďže stála na svahu na nižšej strane vinice, dali otec vykopať asi meter hlboko do svahu, ale dole zároveň s chodníkom. Bola dlhá a široká zo štyri metre.

Na dlhom brehu, ktorým sa končil hrebeň medzi Kujlovskou a prvou dolinou pod našou vinicou, stáli ešte Petrákova, Žívova a Márkova. Žívovci a Márkovci boli Srbi. Dedo Márko a jeho žena žili vo vinici celé leto až dlho po obaračkách, kým bolo teplo. Ani jeden nevedel poriadne po bulharsky a nenaučili sa ani do smrti. Najväčšiu kolibu mali powyše nás,

lenže v doline, Haníkovci. Bol to skoro naozajstný dom s veľkou chyžou a vpredu so širokou verandou, dnes by sa povedalo terasou. Rýchlo sme sa ešte za vidna najedli a ľahli si spať. Zobudil som sa až ráno, ani neviem o koľkej, na Citronin brechot. Stará mama už boli navarili rošťovku, ktorú som veľmi ľúbil a rád jedávam dodnes. Hneď po raňajkách som ich poprosil, aby sme išli po vinici, lebo som si zapamätal, že brat Jano rozprával, že už jesto zrelé hrozno. Behal som od jedného krčca - koreňa k druhému, zobkal som zrelé bobule ako škorec. Ale stará mama ma poučila, že sa to nesmie, lebo že od zvyškov po odtrhnutých bobuliach na kostonkách začnú hniť ostatné bobule. Sľúbili, že vždy, keď budem chcieť, pohľadajú zrelý strapec a odrežú mi ho. Veru, mali prvé dni čo robiť, lebo som sa hrozna nevedel dojesť. Ešte šťastie, že už rýchle dozrievalo, takže nemuseli dlho hľadať. Idúc po vinici dolu svahom sme sa dostali cez cestu na roľu a odtiaľ k lesu. Pred ním stál rad čerešní a višní, ale už len kde-tu viseli na nich suché plody. Papekom sa mi podarilo niekoľko z nich zraziť a môžem povedať, že boli oveľa sladšie ako čerstvé. Stará mama potom povedali, že by bolo dobre, aby sme sa vrátili, lebo že o chvíľu bude poludnie a bude načim obedovať. Dobre vedeli, že mi hrozno a višne vystrúhali žalúdok, takže budem hladný. O chvíľu sa dali do varenia. Nakrájali zelenú papriku, vybrali z hlineného hrnca ovčí syr, upražili ich a obed bol raz-dva hotový. Napapkali sme sa, napili vody, stará mama umyli riad, ja som sa medzitým hral s Citronou a potom sme si ľahli pospať. Keď sme sa zobudili, oznámili mi, že pôjdeme do Haníkovej koliby navštíviť babu Julišu. Koliba stála na úpätí svahu, na ktorom mali Haníkovci vinicu. U nich bývalo popoludní príjemne chladno, lebo sa dostala do tieňa stromov, ktoré stáli medzi ňou a vinicou a postupne i svahu, keď slnko zašlo zaň. Pomaly sme sa teda spúšťali dolu chodníkom medzi našou a Bezekovou vinicou. Citrona cupkala pred nami a podchvíľou sa obzerala, či veľmi nezaostávame. Keď sme zišli na cestu, zabočili sme doľava a asi po dvesto metroch hore dolinou doprava a už sme boli na chodníku k Haníkovej kolibe. Baba Juliša čosi robili zohnutá v zeleninovej záhrade pred kolibou a vystreli sa až keď počuli, že ideme. Stará mama sa pozdravili - "Pán Boh pomáhaj" a baba Juliša odpovedali "Pán Boh uslyš". Ešte chvíľku sa prpľali v zemi a pozvali nás na verandu. Až teraz vyšiel spoza koliby ich vnuk Mišo o dva roky starší ako ja. Poznali sme sa dobre, vyrastali sme vedno, naše domy si stáli oproti šikmo len o jednu parcelu. Hrávali sme sa na ulici, u nich alebo u nás vo dvore. Hneď ma viedol za kolibu a ukázal mi svoje králiky. Jeho otec bol jedným zo štyroch poľovníkov spomedzi Slovákov. Baba Juliša si vzali do vinice aj niekoľko sliepok. Jedna z nich mala kurence. Každé ráno ich vypustili z kurína, celý deň sa túlili vonku, hľadájúc červíky a všelijaký iný hmyz, a večer, keď uznali, že je čas, sa samy vrátili do chlieva, povyskakovali na pánty a predriemkali na nich celú noc. Keď ráno kohút zakikirikal, baba Juliša ich vypustili a ony sa zasa rozprchli kade-tade.

S Mišom sme sa dohodli, že zajtra ráno sa pôjdeme túlať aj my. Oni tu boli už štvrtý týždeň, pochodil obidve doliny, ba i ďalej a vyznal sa tam dobre. Najprv ma viedol k divej hruške, ktorú objavil pred niekoľkými dňami. Keď sme k nej prišli, priam som zhíkol od údivu. Zem pod jej korunou bola pokrytá hruškami - hniličkami. Vo vzduchu nad nimi poletoval všelijaký hmyz - včela, osy, muchy a na zemi pobehovali mravce a chrobáky od jednej k druhej. Ale, akoby sme ich ani neboli videli, začali sme zbierať krajšie a väčšie plody. Jedli sme ich bez umývania, len tú - ktorú sme utreli, všetky sa nám zdali čisté. Mišo ma upozornil, aby som dával pozor a nezahryzol do hrušky, na ktorej bola včela alebo osa. Joj, hrušky to boli také chutné a sladké ako med. Aj Citrone chutili. Jedli sme, jedli, kým sme vládali, aj starým mamám sme nazbierali a pachtiac od preplnených žalúdkov sme sa pobrali domov. Baba Juliša už stáli na ceste, zacláňali si oči dlaňou, vyzerali nás a kričali: Mišo, Mišo! Boli zjavne nahnevaná, lebo keď sme prišli k nim, ho vytáhali za ucho a prísne mu prikazovali, aby odteraz vždy povedal, kde ide a kedy sa vráti. Keď sme sa lúčili, povedal mi, že zajtra pôjdeme inde a že mi pokáže voľačo, čo som ešte nikdy nevidel. Keď zahvízda, mám

prísť k ich kolibe. Od tej chvíle som horel zvedavosťou, čo mi to chce ukázať? Aj moja stará mama už netrepežlivo čakali a očividne sa zaradovali, keď ma videli.

Ráno som vstal zavčasu a vyčkával, kedy Mišo konečne zahvízda. Slnko stálo už dosť vysoko, keď sa ozvalo jeho znamenie. Ešte som sa napil vody a hybám i s Citronou dolu chodníkom. Mišo už čakal pri ceste. Znova sme išli hore dolinou a tam, kde sa zvršovali vinice, sme zabočili dol'ava a kráčali hore brehom po pažiti. Na hrebene bol kus zeme, ktorá patrila báčimu Marcinovi Pálenkášovi. Keď jeho rodičia zomreli, nemal ju kto obrábať, pretože báči Marci bol trochu duševne zaostalý. A tak ležala zem mnoho rokov neobrobená, až sa z nej stala pustatina. Všetko, čo na nej rástlo, zasiala a zasadila matka príroda. Vietor navial a vtáctvo nadonášalo všelijaké semiačka, z ktorých vyrástlo niekoľko statných stromov, dva agáty, lipa a dub, množstvo kríkov a chrapače a hustá tráva, siahajúca po pás. Boli tam divé višne a čerešne, hrušky a jablone, ružové kríky, maliny, jahody, černice a liesky. Tento malý prales bol útočiskom mnohých vtákov, zvierat a hmyzu. Žili tam zajace, sysle a jazvece, o myšiach ani nehovoriac a Mišov otec vraj rozprával, že videl aj líšku. Sotva sme prešli pár krokov po lese, keď nám takpovediac spod nôh vyletel veľký vták. Citrona, ktorá bola trochu zaostala, sa s hlasným štekotom pustila za ním, ale vták našťastie odletel. Mišo vravel, že to bola divá sliepka, ale stará mama mi večer povedali, že podľa toho, ako som im ho opísal, to bol bažant. Mne sa vták veľmi páčil a doteraz sa pamätám na jeho červeno-oranžovo-žlto-modré perie. Citrona sa vrátila a vystopovala miesto, odkiaľ vyletel, aj my sme ta bežali a našli sme hniezdo s tromi vajcami. Museli sme ju odháňať, aby sa do nich nepustila. Chodili sme po celom pralesi, vyplašili ešte veľa vtákov a našli takmer na každom kroku voňavé lesné jahody a na čistinkách a na okraji lesa maliny, more černíc, veľkých ako palec a lieskovce. Keď sme sa vracali domov a zostupovali dolu svahom, bežala pred nami brechajúc Citrona. Po pár krokoch sme zočili dôvod jej vzrušenia. Na pažiti sa pásli kone. Ne-

Tehliarska partia - Brašljanica (okolo roku 1930)

d'aleko od nich stál pod stromom Boris Ďuríček a lúcal do koruny hrudy a paličky, voľačo ráňal. Podišli sme bližšie a videli, že sú to divé hrušky. Pridali sme sa k nemu a pomáhali sme mu ráňať, pre seba. Aj jeho boli dobré, ale ešte nie také hniličkové ako naše včerajšie. Ako sme tak hodovali, ani sme nezbadali, že už bolo poludnie. Zľakli sme sa obidvaja, že zasa zmeškáme a trielili sme dolu brehom opretekou s Citronou. Bol najvyšší čas. Baba Juliša išli po chodníku k ceste a vraveli prísny hlasom, že nás už čakali.

Naše dni vo vinici boli plné pestrých zážitkov. Keď sme sa nešli brúzdať po lesoch a poliach, behali sme každý po svojej vinici a odháňali škorce a iné vtáctvo. Aj niekoľko ráz za deň sme rozkrútili rapotáče-rapkáče, lebo na strašiaky z handier najrôznejšieho druhu a farby si rýchle zvykli a po niekoľkých dňoch sa ich prestali báť. Ba dakedy si potom na ne aj sadli. So starou mamou sme často chodievali na návštevu k babe Juliši a raz za čas aj do Márkovcov a Žívovcov. My s Mišom sme si hocikedy našli príležitosť túlať sa po okolí, najmä keď nebola na programe dňa návšteva. Raz sme sa zase vybrali na hrušky. Ako si tak pokojne a uvoľnene ideme po ceste hore dolinou, naraz zbadám medzi koľajnicami skrúteného hada. Zľakli sme sa všetci traja a utekali o stošesť: had do kríkov pri ceste a my späť ku kolibám, len sa tak za nami prášilo. Keď sme sa zadychčali, zastali sme a poradili sme sa, že si vezmeme palice a na hrušky predsa pôjdeme. Zahvízdal som na Citronu a keď k nám pritrielila, ozbrojená palicami a v sprievode spoľahlivého ochrancu sme opatrne s vypleštenými očami na cestu postupovali k hruške.

Až na naše malé dobrodružstvá sa dni vo vinici míňali pokojne, bez mimoriadnych udalostí. Len dva - tri razy do týždňa prišla zmena, keď nám otec alebo brat doviezol zásoby potravín, ale najmä vodu. V celej prvej doline nebolo ani jednej studne, takže nám vodu museli dovážať v súdkoch alebo demižónoch. Niekedy sa u nás zastavili aj na spiatočnej ceste z rolí v ďalších dolinách, keď sa vracali večer domov do dediny. Doniesli nám melóny, dyne a zeleninu z bostanov, čiže dyňových polí v tretej alebo štvrtej doline. Ovocia sme mali aj tak dosť. Boli sme niekoľko ráz na malinách, lesných jahodách a čierniciach a ponúkalo sa nám aj rovno predo dverami: vo vinici stálo hádam aj pol tučta broskýň, ktoré rodili najsladšie plody, aké som odvtedy nejedol. Nielen keď kvitli stromy, ale aj keď boli broskyne zrelé, sa šírila z nich priam opojná vôňa, také boli aromatické. Okrem toho, veď už usilovne dozrievalo hrozno niekoľkých druhov, takže výber ovocia bol bohatý. Najradšej som mal druh, ktorý sme volali "dinka", dozrieval medzi prvými a voňal ako muškát otonel.

Konečne prišiel deň obračky. Otec rozhodli, kto ostal doma a kto šiel do vinice. Keďže členovia rodiny by neboli stačili porobiť všetko, obrať a doma spracúvať hrozno na víno, pozvali podľa potreby aj iných obračov. Odstrihnuté strapce sa kládli do košíkov, košiarikov a putní, ktoré chlapci nosili k vozom a tam vysypávali hrozno do podlhovastej kade po dĺžke voza alebo do menších okrúhlych. Pred odchodom s poslednou fúrou hrozna domov sa rozpútala naozajstná veselica, akási slávnosť vďakyvzdania za úrodu, čiže obračková slávnosť v malom rodinnom kruhu. Všetci obrači boli radi, že sa robota skončila. Pracovať napoly zohnutý unavovalo väčšmi ako telesná námaha spojená s oberaním. Napriek tomu celý čas neprestali zhovorky a žarty, prerušované raz veselými, raz smutnými piesňami. Keď sa obrači blížili k posledným radom, nálada sa lepšila a veselosť sa stupňovala. Mládenci a mladší ženáci rozmiaždili v rukách hrozno, najradšej čierne otelo primiešali doň trošku zeme a pokúšali sa zafarbiť dievčencom a ženám tváre. Ony sa im snažili uniknúť, či už naozaj alebo len naoko, chlapi za nimi, ale nakoniec ich, pravdaže, vždy dohonili. Keď boli kone zapriahnuté, ozdobili sme ich priehlavky a šterve - postroje girlandami a zavesili im na krky vence, ktoré sme so starou mamou uplietli z kvetov, čo som natrhal na medziach a v agátovom lese. Všetci si posadali na vozy a spievajúc sa pobrali do dediny. My, stará mama a ja, sme museli vo vinici nocovať ešte dva razy, kým doma dovršili robotu okolo vína. Až

potom prišli po nás s dvoma vozmi. Na jeden by sa nebolo všetko spratalo, lebo za dva mesiace sa naše zariadenie o niekoľko kusov rozmnožilo.

Akurát, keď sme prišli domov, začínal hroznový mušt kvasiť. Vtedy chutil najlepšie, pretože sa v ňom tvoril prírodný kysličník uhličitý, ktorý ho robil ešte chutnejším ako je dnešná vinea, pretože v ňom bola aj hustá hroznová dužina. Pre mamičku a pre nás, deti, otec robievali každý rok aj bezalkoholické víno, pretože sme obyčajne odmietali piť. Naše nám vydržalo niekedy aj do nového. Podobne ako zimné melóny a dyne, dule, hrušky a jablká sa odkladali aj osobitné druhy hrozna, najmä otelo, ktoré vydržalo i do januára. Popri šuškách (sušených jablkách a hruškách nakrájaných na rezník), slivkách, lekvároch a samozrejmej kvasenej kapuste a inej zelenine bolo i hrozno dobrou zásobárňou vitamínu C až do jari.

V tom roku - dvadsiatom siedmom - boli naša stará mama strážiť vinicu posledný raz. Tvrdý a namáhavý život roľníckej ženy ich poznačil veľmi ťažko, zanechal na nich citel'né stopy. Hoci sa držali dobre takmer do posledku, zrazu sa ich zdravotný stav zhoršil. Začali navidomoči chudnúť a strácať sily, takže nevládali chodiť. Ich osud sa začal naplňovať. Oslabli natoľko, že nemohli ani hovoriť. Keď sa moja najstaršia sestra Zuza, ich vnučka, vydávala štrnásteho januára 1927, po návrate z kostola otec nedovolil, aby hudba vošla do dvora, smeli hrať len pred vrátami. Po svadobnom obede odišli všetci hostia s mladým párom do Podemu (vtedy sa ešte volal Mrtvica), kam sa sestra vydávala za Martina Jesenského, voľakedajšieho člena cárskej gardy. Tretí deň nato bol posledný v živote starej mamy. Skonali tíško večer v spánku na posteli v prednej chyži. Keď si na nich spomínam, vidím ich v duchu ako sedia pri peci, z jednej strany ich verná mačka, z druhej strany ja, alebo kľáčim na šamlíku, na ktorý si kládli nohy, hladkajú ma po hlave a rozprávajú hádky - rozprávky; alebo prežívam s nimi posledné leto vo vinici, kde mi tiež všemožne preukazovali svoju lásku a dobrotu. To boli moje krásne zážitky s nimi, ktoré hrejivo pôsobia na mňa ešte i dnes, najmä vo chvíľach, keď im pozerám do tváre na rodinnom obrázku z roku 1924, na ktorom ako jednoročný sedím na mamičkinom lone, otec napravo a stará mama naľavo od nás.

Slováci v Brašľanici prežívali na prelome leta a jesene roku 1928 významné dni. Do dediny prišiel prvý učiteľ zo Slovenska, Jozef Rusko. Bola to veľká udalosť, ktorou sa začalo obdobie prebúdzania národného povedomia v našich ľuďoch. Dovtedy rodičia doma učievali svoje deti čítať a písať po slovensky. Niektorí osvietenejší a ochotnejší občania sa obetovali a podujali sa učiť aj iné deti. Isteže, to boli veľmi skromné pokusy sprístupniť deťom gramotnosť, aby mohli ako-tak čítať Písmo sväté a pesničky v kostole. Keďže školskej budovy nebolo, schádzali sa deti v dome učiteľa - ochotníka. Keď prišiel učiteľ Rusko, náš otec ako člen obecného zastupiteľstva za Slovákov vybavil povolenie, aby sa vyučovalo v starej bulharskej škole, v ktorej bola vtedy "progymnázia", čiže bulharská meštianka. Keďže platila všeobecná školská dochádzka, museli aj slovenské deti chodiť do bulharskej ľudovej alebo do meštianky. Preto sa slovenská volala "doplňovacia" a vyučovalo sa v nej len v stredu a v sobotu popoludní. V tridsiatych rokoch československé vyslanectvo v Sofii dosiahlo u bulharskej vlády, že sa vyučovalo každý deň popoludní. Ale to netrvalo dlho. Vojenská vláda znova obmedzila slovenské vyučovanie na dve popoludnia. V každom prípade to bolo pre slovenské deti väčšie zaťaženie v porovnaní s bulharskými, ale takmer všetky chodievali do školy pravidelne. Horšie bývalo na jar a na jeseň, keď niektorí rodičia zapájali do poľných prác aj dorast, ak usúdili, že sú syn alebo dcéra dosť silní a že ich pomoc bezpodmienečne potrebujú. Zato mnohé deti chodievali na vyučovanie nepravidelne, ba podaktoré na nejaký čas úplne prestali chodiť do školy. Slovenská škola bola jednotriedka, rozdelená na tri-štyri skupiny podľa veku žiakov. Učiteľ sa venoval najskôr prvákovi, potom druhákovi, dal ostatným nejaké úlohy, aby sa mali čím zaoberať, kým prišiel rad na ne. Aj pri takomto naoko zložitom spôsobe výučby sa chápavejší a, najmä, usilovnejší mnoho naučili do života a postúpili na vyššie školy. Jozef Rusko bol mešťan, pochádzal z Banskej Bystrice, takže si nevedel nájsť

kladnejší vzťah k jednoduchému, skromnému ľudu. Zriedka sa dal do reči, keď stretol niekoho na ulici. Dokonca i Bulhari vravievali, že bol namyslený. Zrejme sa v Brašľanici necítil dobre, preto po roku odišiel.

Skladanie tehál do pece na slovenskú školu v Brašľanici (23. mája 1934)

Na Ruskovo miesto poslali zo Slovenska Jozefa Nováka z Pohorelej na Pohroní, ktorý sa dobre zžil s našim prostredím, začo si ho ľudia obľúbili. Chválili ho najmä zato, že ako katolík chodieval do kostola pravidelnejšie ako mnohí naši evanjelici. Hneď po príchode do Brašľanice vyučoval nielen školopovinné deti, ale zhromažďoval okolo seba i dorastencov a dospelých a po večeroch ich vyučoval v kostole. Založil spevokol, ochotnícky divadelný krúžok a telocvičnú jednotu. Ľudia radi chodievali na nácvik a na skúšky. V prednej izbe u Petrákov, kde býval, sa zišli niekedy aj tridsiati. Všetci museli stáť, pretože posediačky by sa neboli zmestili. Odvtedy sa v slovenských domoch a na uliciach ozývali nielen našské pesničky, ale aj zo Slovenska, ktoré priniesol pán učiteľ Novák. Nacvičil aj niekoľko divadelných hier s mládežou i dospelými. Najúspešnejšia bola "Márnotratný syn" Jozefa Holubyho, ktorú hrali dva razy v Brašľanici a raz v Gornej Mitropoliji. Možno bez zveličovania povedať, že za dvojročného pôsobenia Jozefa Nováka nastal v Brašľanici rozkvet slovenskej kultúry a povznieslo sa národné povedomie našej menšiny. On sa zaslúžil aj o kúpu Kukučkovho domu a urobil z neho slovenské kultúrne stredisko. Bola v ňom knižnica a čítareň, v ktorej boli noviny zo Slovenska a stretával sa tam aj spevokol a bývali divadelné skúšky.

Na začiatku účinkovania učiteľa Nováka v Brašľanici som sa dostal prvý raz do dotyku so školou. Nevieam, prečo, či zo zvedavosti, pocitu spolupatričnosti k starším deťom, s

ktorými som sa hrával, alebo z obdivu k bratovi Mišovi som i ja chcel silou-mocou chodiť do školy. Keď som už toľko unúval, dali mamička bratovi peniaze, aby mi kúpil zošit a "kľajbas" - ceruzku. Takto vystrojený som išiel do školy, hoci som ešte nemusel. Učiteľ Novák ma zaradil medzi prvákov, ani netušiac, že ešte nie som školopovinný. Či to bolo hneď prvý alebo až ďalší deň, sa už nepamätám, ale učil nás základné prvky písmen. Najskôr ukázal na čiernej tabuli, ako sa zhora nadol robia zvislé a šikmé čiary, potom také isté zdola hore. Nasledovali zvislé a šikmé, dole zaokrúhlené a iné hore zaokrúhlené alebo končité. Učiteľ pozrel každému do zošita a bol spokojný. To znamená, že sme doteraz ukázané pochopili všetci. Potom napísal na čiernu tabuľu šikmú čiaru zdola hore, odtiaľ zvislú dolu, tam ju zaokrúhlil doprava, vytiahol až dohora a bolo z toho písmeno "i" bez bodky. Napodobnili sme ho všetci, ale ja opačne: hore som zaokrúhlil a dole urobil špicu. Učiteľ mi požadované napísal do zošita, aby som videl zblízka, ako to treba písať, ale ani tak sa mi to nepodarilo. Navážil sa nado mňa, chytil mi ruku a viedol mi ju pri písaní niekoľkých litier "i" bez bodky. O chvíľu sa vrátil a keď zočil, že naďalej píšem po svojom, vzbĺkol nespravodlivým hnevom a dal mi poriadne zaucho. Ja som dlho nerozmýšľal, schmatol som zošit a tužku a hybaj domov, a vrátil som sa až o rok. Tento čudný počin učiteľa však nevyvolal vo mne ani strach, ani odpor voči škole. Naopak, stal som sa náruživým a usilovným žiakom a študentom a učím sa doteraz. Až po mnohých rokoch som rozmýšľal o jeho vyučovacej metóde, a dodnes nechápem, ako ju mohol uplatniť voči prváčikovi. Učiteľ Jozef Novák zanechal v Brašľjanici hlboké osvietenecké brázdy. Ľudia ho mali radi a s vďačnosťou na neho spomínali a žijúci, vrátane mňa, spomínajú doteraz.

Potom prišiel Tomáš Topoľský z Gornej Mitropolije, ktorý pokračoval v práci svojho predchodcu. Nacvičil divadelnú hru "Už sme všetci v jednom vreci". Účinkoval u nás len rok a vrátil sa do Gornej Mitropolije.

Prvá svetová vojna zasiahla natrvalo aj Brašľjanicu, hoci bola od nej vzdialená stovky kilometrov. Ako v oboch balkánskych, tak aj v prvej svetovej vojne bojovali a hynuli nielen Bulhari, ale aj Slováci, hoci sa ich spory medzi balkánskymi národmi bezprostredne nedotýkali. Boli však bulharskými štátnymi občanmi, alebo - ako sa vtedy hovorievalo - poddanými Jeho Cárskoho Veličenstva, takže museli narukovať aj oni. Po padlých na frontoch ostali vdovy a siroty, ktoré rozšírili rady chudobných. Neblahé skúsenosti s vojnami a obavy pred ďalšími, nútili našich ľudí rozmýšľať, ako im uniknúť. Zdalo sa im, že najistejšou cestou záchranu, je ujsť z oblasti tlejúcich konfliktov. Pár rodín sa začiatkom dvadsiatych rokov rozhodlo vrátiť sa do vlasti predkov - na Slovensko. Iní zasa podľahli vidinám nového kontinentu. Rozmohla sa epidémia vyst'ahovalectva do Ameriky. Po balkánskych krajinách tiahli "verbunkoši", ktorí nahovárali ľudí na odchod do nového sveta. Bulharsko a, najmä, Slovákov si vzali na mušku korteši pre Južnú Ameriku, na prvom mieste Argentínu. Tak sa stalo, že z Brašľjanice odišli už roku 1921 všetci Trnovskovci, Kupcovci a Strehovskovci. Aj v nasledujúcich rokoch sa z času na čas rozhodli ďalší hľadať šťastie za morom. Keďže hlavným zdrojom obživy takmer všetkých našich ľudí bola zem, ľahko sa nechali nachytať na sľuby, že v Argentíne dostanú toľko zeme, koľko chcú, sto, dvesto, ba i viac hektárov. Táto vidina ich zaslepila a zatienila im mozog natoľko, že im ani na um neprišlo rozmýšľať o tom, ako a čím ich obrobia, že budú potrebovať hospodárske stroje, statok a pracovné sily. Ako a za čo ich získajú, o tom agenti argentínskej vlády nehovorili. V druhej polovici dvadsiatych rokov sa opojení mamonou a ohúrení ošial'om hektárov nechalo obalamutiť veľa našich ľudí. Patril k nim aj môj brat Pavel. "Napašmal" ho Bulhar Kiril Marinov-Manuškin, ktorý žil v Argentíne niekoľko rokov a prišiel domov na návštevu. Ako krajčirovi sa mu podarilo ľahšie uchytieť než našim roľníkom, zarobil nejaké peniaze a potom sa prišiel vystatovať do Brašľjanice. Šíril o Argentíne rozprávky z tisíc a jednej noci. Nečudo, že môj sotva šestnásťročný brat, ale i starší mu naleteli. A tak na jeseň roku 1928 odchádzalo

len z našej dediny vyše desať osôb. Boli medzi nimi mládenci, ale aj manželia s deťmi - Paľo Bezek, Jano Pálenkáš, Marci Petrák starší, Vrškovci, Kišovci, Pavelovci... Náš otec nechceli sprvoti ani počuť, ale brat im toľko húdol okolo uší, že napokon súhlasili. Rozhodnutie im ako-tak uľahčilo, že rok predtým odišiel do Argentíny brat našej mamičky, ujec Ján Kukučka s najstaršou dcérou Annou, ktorá doteraz žije neďaleko hlavného mesta Buenos Aires. Svoju ženu, andiku Zuzu s ďalšou dcérou Zuzkou a synčekom, sedemročným Jankom a trojročným Jozefkom nechal doma. Keď im po dvoch rokoch poslal peniaze na cestu, odišli aj oni. Tak sa aj náš otec dohodovorili so synom Pavlom: ak sa dobre uchytí a zabezpečí existenciu celej našej rodine, pôjdeme aj my. Keďže svoj sľub nemohol splniť, ostali sme v Bulharsku, chvalabohu.

Deň odchodu novej skupiny vystaňovalcov bol stanovený na bulharský zbor - hody, 27. októbra 1928. Vyprevádzali ich celé rodiny - príbuzní, priatelia, priateľky, kamaráti, kamarátky, susedia, ale i neznámi Slováci a Bulhari. Rozlúčka s nimi sa podobala skôr pohrebu ako rozlúčke. Matky zúfalo nariekali, bezmocne zalamovali rukami, trhali si vlasy, nadľudskou silou objímali svoje deti a nechceli ich pustiť z náruče, nadávali na manželov, že si púšťali deti do neznáma, omdlievali od bezmocnosti, preklínali verbovacieho agenta Ariu. Nezaostávali sme v náreku ani my, deti. Brat Mišo sa v zúfalstve nad stratou milovaného brata, skoro rovesníka a verného druhu v hrách hodil na zem, kopal nohami a bil päšťami, revúc zo všetkých síl; ja som vrieskal ako bez seba, ohúrený hrôzou okolo mňa. Ako omráčený stáli tam mlčky náš otec, potoky slz im stekali po lícach, raz upokojujúc mamičku, raz tľapkajúc odchádzajúceho syna a udeľujúc mu posledné rady a napomenutia. Keby boli v tej chvíli vedeli, že navždy strácajú syna - menovca a že ho už nikdy viac neuvidia, pretože sa ako štyridsaťpäťročný stane obeťou tvrdého života v bezohľadnom svete a že ho prežijú o trinásť rokov, určite by boli odvolali svoj súhlas a nepustili ho, a radšej by boli oželeli aj peniaze na "šifkartu". Nič takého sa však nestalo a životy všetkých postihnutých vzal do rúk neúprosný osud. Obďaleč postával agent Aria s rozzúrenou tvárou, prežúvajúc hrubú cigaru, zhnusený týmto rozlúčkovým cirkusom, akých videl desiatky a desiatky, ved' cez jeho ruky prešli tisíce ľudí z celého Bulharska. Keď usúdil, že toho bolo dost', začal netrpezlivo a hrubo napomínať odchádzajúcich, aby sa hýbal, lebo, že "im ujde vlak". Oni sa pohýňali pomaly, ohľaduplne sa vyslobodzujúc z pevného objatia materinských rúk, ale zástup niekoľko sto ľudí akoby ich nechceli pustiť, šiel za nimi hore ulicou až na kraj dediny. Tam zúfalstvo pokrvných prepuklo znova, niekoľko bulharských plačiek zakvílilo trúchlivé žalospevy, aké vyplakávali na pohreboch buď z osobného vnútorného bóľu, ale niekedy aj na objednávku, spomínajúc významné udalosti zo života vyprevádzaných. Agent Aria stratil trpezlivosť a začal sácať odchádzajúcich a tiskať ich do mikrobusu. Keď boli všetci vnútri, nastúpil aj on a dal šoférovi povel, aby rušal. Niekoľkí chlapci sa rozbehli za mikrobusedom, ale po chvíli sa vzdali a so zvesenými hlavami sa vrátili k ostatným.

Odchádzala naša mlad' do neznáma, najskôr na vlak do Plevna a odtiaľ do Sofie, kde prestúpili na medzinárodný rýchlik do nemeckého prístavného mesta Bremen (Brémy) na brehu Severného mora.

Na ochudobnené rodiny zaľahol ťažký smútok. Kamkoľvek sa ktokoľvek obrátil, všade mu chýbal milovaný syn a brat. Ráno i večer, ba i hocikedy cez deň mu v modlitbách obetovali najviac času, prosiac vrúcne a úpenlivo, aby ho Pán Boh sprevádzal a ochraňoval na každom kroku. Prvý záblesk radosti priniesla až po desiatich dňoch správa z Brém, že sa im cestovalo dobre a že čakajú na loď. Tým však muky neprestali. Naši vedeli, že odteraz potrvá aspoň tri - štyri týždne, kým sa loď preplaví cez oceán do Buenos Aires a potom ešte raz toľko alebo i dlhšie, kým odtiaľ príde písmo. Boli to trýznivé dni a týždne, plné mučivej neistoty a túžobnej nádeje.

Život však išiel ďalej svojou vychodenou cestou. Jeho neúprosnej zákonitosti sa museli podrobiť a prispôsobiť všetci bez rozdielu, aj tí, na ktorých ešte ležala ťažoba rozlúč-

ky. Blížila sa zima, bolo sa načim poponáhľať a zabezpečiť živobytie deťom i statku na budúce neúrodné a skúpe mesiace. Ešte stáli niektoré kukurice na poli, kde-tu nebola vybratá cukrová i krmná repa. Drobní roľníci a bezzemkovia, ak neboli zaháľači, sa chytali každej príležitosti pracovať. Zima-nezima, mráz či ľad, ničoho sa nesmeli zľaknúť, ak chceli a potrebovali zarobiť pár levov. Šli do poľa vozmo alebo peši aj päť - šesť kilometrov. Odhrabávali sneh, aby sa dostali ku každému šúlku, ku každej repe, mordovali sa, aby ju vytiahli zo zamrzutej zeme, zlomili pritom nejedny dvojzubé vidlice. Ruky a prsty skrehnuté, telo prefukované studeným vetrom, nohy premrznuté. Len kedy-tedy si odskočili zohriať si ruky a tváre pri vatre z kukuríča. Dlho tam nemohli ostať, bolo sa načim ponáhľať, lebo švindľovať sa nedalo. Musel sa držať krok s ostatnými. Každý deň sa zdal nekonečne dlhý. Pripomínal to aj poloprázdny žalúdok, ktorý škvŕkal - pýtal si svoje. A čo mu mohli dať? Smidku ľadového chleba, hrudku syra alebo kúsok slaninky. Keď ich pojedli, prežúvali aj zmrznutú kukuricu. Tak to išlo týždeň - dva, kým bola i posledná úroda pod strechou. A pláca? Vháňala slzy do očí, slzy ľútosti a sklamania. Akurát tak na niekoľko kíl múky, kilo - dve cukru, trochu soli a pár litrov petroleja na blížiace sa sviatky. Ale boli. Komu sa lenilo alebo nevládal, s tým bolo zle. Už od jesene - začiatku zimy žil-živoril z nového. Keby len on, ale i chudé deti. Ej, boli-že to časy!

Gazenie (miesenie) blata na omazávanie v Gornej Mitropoliji, 1934

Ale, nezaháľali ani tí, čo neboli na tom až tak zle, že by boli museli ísť nádenničiť. Aj oni sa pripravovali na zimu, dopĺňali zásoby: zabíjali, chodili do Branišťa rúbať stromy, ale najmä, klčovať kláty. Alebo si niekoho najali. Obyčajne mávali dost slamy, "kukuríča" a šúlkov, ale "šporhel't" predsa len vyžaroval pri varení väčšiu horúčavu, keď sa kedy-tedy prihodil kúsok - dva dreva. Ustavične zapriahnutí do roboty, kto doma - kto vonku, na svojom

alebo na cudzom, ľudia často ani nezbadali, že zase boli pred dvermi Vianoce, Nový rok, Traja králi. Dva týždne lepšej nálady, duševného osvieženia a príjemnej zmeny pre dospelých, ale najmä pre deti. zajesť si viac, ba možno najesť sa i dosýta, vyspievať a "vypalazovať" si pár orechov, koláčikov a kde-tu i niekoľko levov. To všetko prinášalo každému určité povzbudenie a pookriatie, oživovalo a posilňovalo nádej, že hádam odteraz bude lepšie. A keď napriek záľaha snehu, vysokým závejom a krutým mrazom preblykli cez oblaky slnečné lúče, pripomenuli ľuďom, že nevládny zimný čas je len prechodný a už nepotrvá dlho. Vtedy sa všetci začali preberať zo zimnej stárnutosti a pripomínali si v rozhovoroch o počasí starodávne múdrosti: na Nový rok o slepačí krok, na Tri krále o krok ďalej, na Hromnice o hodinu viac... A, naozaj, odvtedy im čas plynul, akoby rýchlejšie, dni sa zdali dlhšie, aj keď to sotva ešte bolo badať, a vzduch príjemnejší. Koncom februára - začiatkom marca povieval častejšie lahodný vánok z juhu, vrabce odušu čvirikali v bezlistých kríkoch, zhora sa ozýval vzdialený gagot vracajúcich sa divých husí, po dvoroch žalostne bľakotali za mamami "jahence" - všetko neklamné znamenia prebúdajúcej sa prírody a blížiacej sa jari. Roľníci spozorneli, zbystrili zrak, rozhýbali zimou utlmenú myseľ a dali sa znova kuť plány na poľnú prácu. Vedeli, síce, že zima sa len tak ľahko nevzdá vlády a že Baba Marta ešte párkrát najedovane rozdriape svoje duchny a vankúše, zafučí a studeným dychom ovanie zem i živé tvorstvo, plná zloby, že musí odísť, ale jej vrtochy ich veľmi neznepokojovali, poznali ju, boli na jej posledné záchvaty hnevu zvyknutí. Pamätali sa dobre z iných rokov, že nakoniec vždy zvíťazilo Slnko a oni mohli zasa obnoviť na chvíľu prerušený odveký zápas o dary prírody. Ale, vedeli aj to, že jej plody nepadali nikomu do lona, že si ich bolo načim v potu tváre vybojovať, vyrvať z jej náruče. A ľudia, hnaní pudom sebazáchovy, sa do tohto boja púšťali s novými silami, aj keď vedeli, že nebude ľahký a odmena nie vždy primeraná vynaloženej námaha. Skúsenosť ich však napomínala, že im nič iné neostáva, že inej voľby niet. Kolobeh života sa znova rozkrútil naplno.

Včasráno, ešte za tmy sa ozývali hlasy po dvoroch i na uliciach. Podchvíľou zaštekala pes, zavrzgali otvárané vráta a zahrkotali z nich vychádzajúce kolatá, ťahané volmi alebo kravami, a vozy s konským záprahom, plne naložené pluhmi, bránami, senom, obrokom a nevyhnutným sudom vody pre statok a krčahmi alebo demižónmi pitnej vody. Oráčov čakala hodinová cesta na roľu a únavná celodenná chôdza za trmáčajúcim dreveným radlom alebo železným pluhom. Keď som sa ráno zobudil, bol náš dom takmer prázdny. Ostali len mamička, moja mladšia sestra Anka a ja. Všetci ostatní sa rozprchli robiť to, čo im otec naručili. Spočiatku mi bolo čudne ocitnúť sa v takom tichu po nedeľňajšom ruchu, ale keď som sa naraňajkoval, ožil som a začal hútať, čo budem robiť. Vyšiel som na ulicu a zbadal na druhej strane mojich bratancov Janka a Jozefka Kukučkovcov. Prešiel som cez cestu a pripojil sa k nim. Chvíľu sme postávali a potom som im navrhol, reku, podťte k nám, budeme sa hrať na schovávačku. Zavolali sme aj ich staršiu sestru Zuzku a šli sme k nám. Pribrali sme aj našu Anku a už nás bolo dost. Aj možnosť skryť sa bolo neúrekom: veľký stoh slamy, sena, kukuríča, hŕba dreva, okolo marhule opreté koly do vinice, cieňa-stodola, konica, maštaľa, záhrada. Hľadajúci sa veľa nachodil, kým našiel niekoho zo skrytých. Ale, deň bol dlhý, a my ako päť až desaťročné deti ešte nemali nijaké povinnosti. Hlavné bolo, aby sme v pitvore - kuchyni nezavadzali mamičke pri robote. Keď sa nám zunovalo hrať sa na schovávačku, Zuzka navrhla, aby som sa aj ja a jej brat, Janko, borili - zápasili. Vraj, kto je mocnejší. Nuž, chytili sme sa za pasy. Každý sa pokúšal schmatnúť súpera popod pazuchy a ešte lepšie objat ho okolo pása. Ohrozený cúvol, aby si zlepšil postavenie, vzoprel sa, keď sa mu zdal okamih správny, a tak sme sa potískali - sácali striedavo sem i ta. Zápas nadobudol na tvrdosti, naša srdnatosť sa stupňovala, až sme sa začali jeden druhého prudšie strkať. Janko, o dva roky starší, využil vhodnú chvíľu, schmatol ma okolo pása, nadvihol a zvalil na zem, ľahol si celým telom na mňa, ja som sa bránil, vykĺzol som sa spod neho, takže on spadol bruchom na

zem, rozkročmo som si sadol na jeho kríže, on sa skrútil na chrbát, sadol si, objali sme sa krížom popod pazuchy, zvalili sa a váľali - gúľali raz sem, raz ta, v obidvoch nás vrela zlosť, strácali sme sily, až som zrazu ostal ležať na chrbte, on si sedel na mojom bruchu, ale ešte sme šermovali rukami, pritom mi stisol jednu dolu, že som sa udrel po nose, začal som krváčať a kričať, že ma bije, on sa zľakol, keď videl krv, vyskočil a utekal cez ulicu domov. Ja som vběhol do nášho dvora, vyštveral sa na vráta a kričal som za ním, že mu ukážem, že poviem báčimu Mišovi, aby ho vybil a že ho už nikdy k nám nepustím. Keď mamička počuli krik, vybehli z kuchyne a spýtali sa, čo sa stalo, porozprával som, čo bolo, že Jano mi pri zápase rozbil nos a že ho už nechcem za kamaráta. Mamička mi povedali, že som si sám na vine, že som sa do ničoho nemal púšťať a že ako ho môžem nechcieť, veď sme rodina a Janko je môj bratník. Keď som si zmýval krv z tváre, ešte vždy som zúril, ale i rozmýšľal o mamičkiných slovách, že sme rodina. Môj hnev a zlosť za porážku sa pod vplyvom týchto slov a účinkom studenej vody začali zmierňovať, nakoniec vyprchali celkom a ešte v ten deň sme sa hrali, akoby sa nič nebolo stalo. O rok neskôr, roku 1929 odišiel Janko s matkou, čiže našou andikou Zuzou, ženou ujca Jána Kukučku, svojou sestrou Zuzkou a mladším bratom Jozefkom do Argentíny, kde už dva roky žili jeho otec a najstaršia sestra Anna. Naša rozlúčka bola ako na večné veky: plač a nárek, nekonečné objatia, sľuby plné istoty, že sa ešte uvidíme; po ich odchode ostala nová čerstvá otvorená rana a prázdnota... Naše predsavzatie s Jankom, že sa ešte raz stretneme, sa splnilo. Uskutočnilo sa roku 1973, po štyridsiatich štyroch rokoch od rozlúčky, za mojej prvej zo štrnástich návštev u príbuzných v Argentíne. Janko sa na náš zápas v Brašľjanici vôbec nepamätal. Nevedel sa rozpomenúť ani len na jediný zážitok z Bulharska. Možno to ľahko pochopiť. Janka po odchode do sveta zavalilo obrovské množstvo nových silných dojmov: cesta vlakom z juhu Európy na sever do Brém, plavba loďou do Buenos Aires, odtiaľ znova tisíc kilometrov vlakom do provincie Chaco (Čako) na severe Argentíny, niekoľkonásobná zmena bydliska v rozľahlej krajine, najmä dlhoročný pobyt v hlavnom meste - všetky tieto prenikavé zmeny úplne vytlačili z jeho mysle zážitky z detstva. Mne sa zasa spomienky na neho hlboko vryli do pamäti, pretože mi ich rozlúčka s ním ešte zvýraznila, takže patrili, ba stále patria k najvýznamnejším udalostiam v mojom živote. Moje rozprávanie o rodnej Brašľjanici ho však toľmá nadchlo, že si bez dlhých úvah naplánoval, že o rok príde i s manželkou do Európy. Prípravy na cestu ho však natoľko vzrušili, že po návrate z kancelárie Argentínskych aerolínií domov jeho srdce nevydržalo dlhotrvajúce napätie, dostal infarkt a namieste zomrel. Bol to bezohľadný zásah osudu, pretože Janko Kukučka ani v cudzom svete nezradil svoj slovenský pôvod a zachoval si aj v miliónovom mori hlavného mesta krásnu, ľubozvučnú slovenčinu. V Buenos Aires bol v stálom styku s krajanmi, bol členom ochotníckeho divadelného krúžku a zúčastňoval sa na spolkovom a spoločenskom živote slovenskej kolónie. Jankov sen - vidieť ešte raz rodnú dedinu a navštíviť starú vlasť predkov, Slovensko, sa nesplnil. Jeho telesné pozostatky ležia v Córdobe, hlavnom meste rovnomennej provincie. Tam odpočíva aj môj brat Paľo. S ním som sa už stretnúť nemohol, zomrel náhle presne v tých júnových dňoch roku 1957, keď som bol na úteku cez Juhosláviu do Talianska, aby som ho odtiaľ mohol navštíviť. Od jeho odchodu z Brašľjanice ho nikdy viac nevideli ani rodičia, ani súrodenci.

V školskom roku 1932-33 prišiel do Brašľjanice po Tomášovi Topoľskom Ján Michalko, ktorý už učil niekoľko rokov v Gornej Mitropoliji. Takpovediac si vymenili miesta. Michalko ostal v Brašľjanici najdlhšie zo všetkých učiteľov - až do roku 1938. Pochádzal z Mengusoviec pod Tatrami. Keďže bol priamo z roľníckeho rodu, zapadol medzi našich ľudí najrýchlejšie a najbezprostrednejšie, pretože im dobre rozumel. Veľmi ochotne pomáhal, kde bolo treba.

Počas jeho pôsobenia slovenský život v Brašľjanici silnel a prekvital. Od samého začiatku horlivo nacvičoval spevokol, poriadal spomienkové slávnosti na Štefánika 4. mája a

oslavy 28. októbra. Ako aktívny sokol zaradil do programu aj prostné cvičenia. Ich hlavnou atrakciou boli ľudské pyramídy až do výšky štyroch mužov. Na Vianoce nacvičoval so školskými deťmi príležitostné vystúpenia a vždy odkiaľsi zadovážil peniaze na vianočné darčeky. Bol veselý a žartovný, preto si ho ľudia veľmi obľúbili a radi chodievali na stretnutia s ním. Roku 1934 vybavil štyrom žiakom účasť na zájazde do Československa. Boli to Anka Hekľová, Gizela Petráková, Ján Vrška a moja maličkosť. Naša cesta a pobyt v ČSR trvali dva mesiace. Boli sme jediné slovenské deti z Bulharska v skupine 30 až 40 českých detí. Viedli nás českí učitelia zo Sofie a Gornej Orechovice. Z Plevna do Sofie sme cestovali sami a tam sme sa pripojili k ostatným. Na Slovensku sme sa zastavili len na tri dni v Bratislave, dva dni v Piešťanoch a na deň v Trenčianskych Tepliciach. Potom sme tri týždne cestovali po Morave a Čechách a po niekoľkodňovom pobyte v Prahe nás rozposlali do rodín v rôznych mestách a dedinách po celom Česku.

Stavba domu technikou vykladania (cápanje múry) u Slovákov v Maďarsku

Vyvrcholením Michalkovho účinkovania v Brašljanici bola stavba školy. Zohnal na ňu peniaze, staral sa o nákup stavebného materiálu a zapojil našich ľudí do práce na výstavbe budovy. Presvedčil ich o potrebe ich bezplatnej pomoci. Po dlhých poradách sa dohodli na rozsahu pracovnej účasti každého člena menšiny. Gazdovia s povozmi sa zaviazali voziť kameň z kameňolomu a štrk z rieky Vit z desať kilometrov vzdialenej Krety a Ribenu, železa zo železničnej stanice v Golenciach a v Plevne, vzdialenom 25 km. Kto nemal záprah, odpracoval si osobný záväzok na stavenisku. Platení boli len murári, ktorí boli z Vojvodova, a iní remeselníci. Ako desať - dvanásťročný som sledoval práce na stavbe od samého začiatku,

chodieval som ta skoro každý deň, len čo som sa vrátil zo školy. Videl som, ako sa kopala jama, šalovalo, ohýbalo železo, betónovali základy, podlažia a schody, murovali steny a osádzali obloky. Motal som sa po stavbe a zhováral sa s pracujúcimi, vypytoval sa ich na kadečo. Keď sa v lese roku 1937 škola dokončievala, odišiel som na Slovensko, takže som jej vysviacku ani odovzdanie jej vlastnému účelu nezažil. Budova slovenskej školy v Brašljanici, v ktorej je teraz pôrodnica a zdravotné stredisko, ostane naveky, kým bude stáť, prejavom vrúceho národného cítenia, zhmotneným dôkazom plodnej činnosti a trvalým pamätníkom pôsobenia osvetového pracovníka, učiteľa Jána Michalku medzi hrstkou na zánik odsúdených Slovákov. Za to mu patrí úprimná vďaka všetkých Brašljančanov.

No, ešte silnejší prejav osobnej vďačnosti si pán učiteľ Michalko zaslúžil od dvoch členov slovenskej menšiny v Brašljanici - od dnes už nebohého Martina Petráka a odo mňa. Podrobnosti o tom, kedy a kde nám začal vybavovať štipendium na štúdium na Slovensku, som sa nikdy nedozvedel. Len toľko sa pamätám, že sa plánovalo vychovať inteligenciu z radov našej menšiny v Bulharsku, aby pôsobila medzi ňou, ak by nemohol nikto prísť zo Slovenska. A tak rok po nás prišli do evanjelického internátu v Prešove ešte dvaja žiaci: Michal Topoľský z Gornej Mitropolije a Ondrej Mikuláš z Podemu. Hneď začali chodiť do evanjelického gymnázia, ktoré som navštevoval i ja. Topoľský neskôr prestúpil na učiteľský ústav, kde už študoval Martin Petrák. Všetci sme zavŕšili strednú školu a Ondrej Mikuláš a ja, sme skončili aj vysokú. Keď už bolo isté, že na Slovensko pôjdeme, bolo sa nám treba pripraviť, aby prechod z bulharskej do slovenskej školy nebol vhpnutím do neznáma. Keď som skončil bulharskú "progymnázium", mal som štrnásť rokov. Vek mi už nedovoľoval začať od prvej triedy slovenského gymnázia, pretože do nej nastupovali desať - jedenásťročné deti. Pán učiteľ usúdil, že by som podľa veku mal ísť aspoň do tretej triedy. Na to som však musel urobiť rozdielnú skúšku z nemčiny, ktorá sa začínala vyučovať už v prvej triede. A keďže som vtedy nedosahoval potrebnú úroveň, ani vo vyučovaní slovenčiny, pretože naša škola v Brašljanici bola len jednotriedna, doplňovacia, podujali sa pán učiteľ prebrať so mnou za tri mesiace letných prázdnin roku 1937 všetku látku nielen z nemčiny, ale i zo slovenčiny, predpísanú na prvú a druhú triedu. Ako rozsah látky, tak aj krátky čas kládli i na mňa nadmerné nároky. Vyučovali ma každý deň popoludní v kostole dve - tri i viac hodín. Len čo som prišiel odtiaľ domov, hneď som zase sadal ku knihám učiť sa zadané domáce úlohy a opakovať staršiu látku. To isté som robil na druhý deň predpoludním. Nezháľali sme ani v prestávkach medzi vyučovacími hodinami a pán učiteľ ma učil hrať na harmóniu. Ako z toho vidieť, prežil som v tom roku intenzívne p r a c o v n é letné prázdniny. No, napriek tomuto silnému pracovnému napätiu som - aspoň sa nepamätám - nepocítil únavu. V študijnom a samovzdelávacom tempe z tých čias som nepoľavil ani na gymnázium v Prešove, ani na právnickej fakulte v Bratislave, ani na jazykovej večernej univerzite v Mníchove, ba nikdy ani v práci. Ešte i dnes sú moje dni a večery vyplnené samovzdelávaním, pričom len zlomok času venujem pozeraniu televízie. A keď, tak sledujem len televízne noviny, historické a vedecké dokumentárne filmy, reportáže o prírode a zvieratách.

Blížil sa deň môjho odchodu z Brašljanice. Otec, mamička a sestry Anka a Mária mi pripravovali osobné veci na každý deň: šatstvo, obuv, bielizeň i posteľnú a duchnu. Pán učiteľ Michalko mi vybavil žiacky lístok za polovičnú cenu na rakúsku loď hore Dunajom. Deň nástupu plavby bol 25. august 1937 z Nikopola. Predtým som sa bol rozlúčiť s pánom učiteľom a poďakovať sa mu za všetko, čo pre mňa urobil. Po ňom nasledovali krstní rodičia Veľkí Vagovci a iní viac-menej vzdialení príbuzní, susedia a kamaráti. Baba Juliša Haníková sedeli na schodoch pred domom a žalostne sa rozplakali, že sa už nikdy nevidíme. Smutná bola aj rozlúčka s Mišom, veď sme spolu toľko prežili. Obišiel som celý náš dvor a záhradu, zastal som na každom mieste, ktoré mi niečo pripomínalo, pohladkal každého psa a ľahol si spať, lebo ráno bolo treba zavčas vstávať. Do Nikopola bolo tridsať kilometrov. Zobudili ma

o druhej ráno. Vonku lialo ako z vreca, ale ísť sa muselo. Posledné kroky ma viedli k dvom žriebenom, ktoré opatrovať bolo mojou úlohou, podobne ako mnohé pred nimi. Prišiel som k nim, potľapkal som ich, objal okolo hrdla, hladil po hlavách a vybozkával ako milovanú frajerku. Lúto mi bolo až k slzám, že som ich musel opustiť a že sa na nich už nebudem nosiť. Čas utekal a brat Mišo, ktorý nás vypravádzal, už súril, bolo načim sadieť na koč. Viezli ma otec a mamička. Pohli sme sa, začala sa moja cesta do sveta, ktorá ma viedla kľukato takmer po celej zemeguli. V nikopolskom prístave už stála loď NEPTUN rakúskej paroplavebnej spoločnosti. Po daždi ani stopy, slnko tak svietilo, až oslepovalo. Zišli sme z voza, poskladali moju batožinu: stredne veľký kufor, v handrovom pokrovci zašitá perina, veľký štvoruholníkový košík hore s dvoma príklopmi, plný potravín na štyri - päť dní, a najväčšia "gerega" (melón), akú brat Mišo na bostane našiel. Otec a lodník mi ich vniesli do podpalubia, ale melón som nechcel. Vtedy začali "gradinári" (záhradníci) kričať po bulharsky - po slovensky, aby som ju len vzal. Vrátil som sa ešte na breh, postál - pohovárал sa s rodičmi, a keď zaznel zvonec, rozlúčili sme sa a ja som nastúpil na loď. Asi o druhej popoludní sme vyplávali.

Keď rodičia prišli v decembri roku 1949 s posledným transportom reemigrantov z Bulharska do Bratislavy, mamička mi povedala, že by ma neboli pustili na Slovensko, keby boli vedeli, že nepôjdem za farára.

NÁVŠTEVA U PRÍBUZNÝCH V ARGENTÍNE

Michal Nosál, Jozef Nosál

Dlho som rozmýšľal, či sa mám dať do písania. Argentína ma zaujímala, keď som bol mladý. Medzitým mi roky pribudli, takže som stratil chuť cestovať. Ale brat Jozef ma dlhší čas prehováral, aby som šiel s ním. Lenže ja som sa nedal prehovoriť, lebo som sa už dávnejšie bol zriekol cestovania.

V januári 1995 znova (už dvanásť raz) letel do Argentíny; tak asi po mesiaci som dostal od neho list, v ktorom mi obširne a lákavo opísal život našich príbuzných a upozornil, že aj on pomaly stráca chuť do cestovania, takže nie je isté, či vôbec ešte niekedy ta pôjde, ale že kvôli mne a mojej žene by sa hádam odhodlal ešte raz, aby nás mohol sprevádzať. List ma tak prekvapil a citovo dojal, že som v noci nemohol pokojne spať. Ráno som vstal a vravím žene, reku, čo urobíme, ale ani ona mi nevedela poradiť. Nuž som sa pobral k sestre Márii Petrásovej, lebo ona už bola s bratom v Argentíne. Prečítali sme si list ešte raz spolu a ona mi na to: "A ty ešte rozmýšľaš? Keď vás pozýva obidvoch, berte sa a choďte." A keď mi podobnú radu dali aj dcéry a zaťovia, uľahčilo sa mi, stratil som všetky obavy a odrazu dostal aj chuť ísť do ďalekého sveta.

Michal Nosál s manželkou, Chulin, Argentína

Po veľkom napätí nastala úľava. Bratovi Jozefovi som napísal, že sme už začali s prípravami. On sa koncom marca vrátil do Európy. Po krátkom pobyte doma v Mníchove prišiel do Bratislavy a 9. apríla sme jachali naspäť do Mníchova. Na druhý deň išiel do cestovnej kancelárie po letenky a 13. apríla o pol ôsmej večer sme štartovali lietadlom španielskej spoločnosti IBERIA do Madridu. Let strojom Boeing 727 (asi 160 cestujúcich) trval dve a pol hodiny. Po necelých troch hodinách čakania sme nastúpili do obrieho lietadla Boeing 747 pre 450 cestujúcich. Obsadené bolo len tak na 70 percent. Miesta sme mali asi v prostriedku lietadla vpravo. Žena si obsadila sedadlo pri okienku, ja vedľa nej a brat Jozef pri chodbičke. Keďže hneď v našom rade vľavo boli štyri sedadlá voľné, brat si ich obsadil a spal na nich až do Buenos Aires. Asi tak po štvrt' hodine letu začali na obrazovke pred nami ukazovať striedavo tabuľku s nadmorskou výškou a rýchlosťou lietadla, teplotou vzduchu mimo neho, preletenými kilometrami, kilometrami, ktoré sme mali pred sebou a mapu západnej pologule s menami krajín, miest, vrchov, riek, Atlantického oceána, ostrovov a šípkou, vyznačujúcou smer nášho letu. Necelú hodinu po štarte sme už leteli 700-kilometrovou rýchlosťou osemtisíc metrov nad zemou. Ako štart, tak i stúpanie a let boli pre nás dvoch, čo sme sa vznášali vo vzduchu prvý raz v živote, neopísateľne príjemným zážitkom. Z tohto - doteraz neznámeho - pocitu nás vytrhol prenikavý zvuk gongu, po ktorom nám oznámili, že sa bude podávať večera. Bolo už po polnoci. Jedlo bolo výborné a bohaté, takže sme ani nemohli všetko pojesť. Zato víno sme nevrátili, ba pochutili sme si aj na bratovom. Keďže už spal, museli sme ho zobudiť. Len čo dojedol, znova si ľahol. Ja a Betka sme napäto sledovali údaje na obrazovke. Najčastejšie sme leteli rýchlosťou 900 až 1100 kilometrov vo výške okolo desaťtisíc metrov. Najnižšia teplota vzduchu vonku bola 55 stupňov pod nulou. O trištvrte na deväť ráno sme už leteli ponad Rio de Janeiro v Brazílii a o pol jedenástej ponad hlavné mesto Uruguaja Montevideo. Lietadlo už hodnú chvíľu spomaľovalo rýchlosť a nenápadne klesalo. O necelú štvrt'hodinu sme po dvanásťhodinovom vznášaní sa medzi nebom a zemou šťastne a hladko pristáli na letisku Ezeize v Buenos Aires. Kým sme vystúpili, prešli pasovou kontrolou a prevzali si batožinu, ubehli ďalšie dve hodiny. Medzitým sme si nastavili hodinky na argentínsky čas: bolo presne trištvrte na osem ráno. V tú chvíľu sa už ukázali aj naši prví argentínski príbuzní: synovec Janko Nosál po bratovi a jeho žena Lili. Zvítanie bolo búrlivé, veď sme sa nevideli dvadsaťdva rokov od ich jedinej cesty do Európy roku 1974.

Po výmene zážitkov z cesty a prvých dojmov sme naložili naše obrovské kufre a tašky s celkovou váhou 92 kíl do Jankovho auta a už nás viezol do neznáma, do útrob dvanásťmiliónového hlavného mesta Argentíny. Ubytovali nás v byte svojho syna Fabia. Tam sme čo potrebnejšie vybalili, umyli sa, oddýchli si a popoludní sadli do auta a hybaj do stredu mesta na prehliadku pamätihodností a zaujímavostí: pomníkov, katedrály, ministerstiev, parlamentu a ďalších iných pozoruhodností. Naša okružná cesta trvala do neskorej noci. Do bytu sme sa vrátili unavení, ale spokojní a zdraví. Ani sme nezbadali, ako prebehla noc, spali sme ako zarezaní. Ráno, v piatok 15. apríla sme vstali čerství a pripravení na pokyny synovca Janka. Nasadli sme do auta a znova uháňali do centra. Janko nás viezol tak, aby sme videli čo najviac zo starého mesta s krásnymi domami koloniálneho štýlu, rozsiahlymi námestiami a širokými ulicami. Staviteľia a architekti minulých storočí plánovali a budovali naozaj veľkoryso. Ale ich nástupcom v dvadsiatom storočí ani táto veľkodušnosť nestačila, najmä pri riešení problémov motorizovanej dopravy. Ich plánom padli za obeť desiatky radov s nádhernými štýlovými domami, aby urobili miesto moderným uliciam, takže mesto pretínajú širokánske bulváre diaľnicového typu až s ôsmimi prúdmi v jednom smere. A každá z nich o pol metra širšia ako v Európe. Pozdĺž všetkých ulíc a ciest i na prostrednom deliacom páse sú vysadené stromy. Buenos Aires je obrovské mesto, megapolis s viac ako dvojnásobným počtom obyvateľstva Slovenska. Pýši sa tiež najširšou ulicou na svete, 120-metrovou

Avenidou de 9. de julio, čiže Triedou 9. júla (čo je deň vyhlásenia nezávislosti Argentíny). Každým smerom sa plazí osem prúdov áut. Prešli sme po uliciach s luxusnými obchodmi, butikmi, supermarketmi i bežnými obchodnými domami. Prezreli sme si diplomatickú štvrť s veľvyslanectvami a konzulátmi, zastavili sa pri pomníku Krištofa Kolumba, objaviteľa Ameriky, pri prezidentskom paláci Casa rosada, čiže Ružový dom, ktorý je nielen sídlom prezidenta, ale súčasne i šéfa vlády, pretože v Argentíne je podobne ako v Spojených štátoch prezident hlavou štátu i premiérom. I budova argentínskeho parlamentu je vernou kópiou budovy Kongresu vo Washingtone s menšími rozmermi a volá sa El congreso. Prekrásne je zreštaurovaná železničná stanica, postavená pred sto rokmi, teraz prerobená na rozľahlý obchodný dom s niekoľko sto butikmi, kaviarňami, reštauráciami, bistrami, obchodmi a supermarketom. Stanica stála dlhé roky nevyužitá, pretože železnice stratili v Argentíne význam, nakoľko všetku dopravu nákladov a osôb obstarávajú kamióny, luxusné diaľkové autobusy a, samozrejme, osobné autá. Keď som porovnával bratislavskú stanicu, ktorú veľmi dobre poznám, s bueno-aireskou, nuž mi pripadala ako zeleninový stánok pri budove pošty na Námestí slobody. Všetky priestory budovy sú abnormálne veľké, stavané v recesnom štýle z konca 19. storočia. O vnútornej výzdobe si možno urobiť akú-takú predstavu, keď si prezrieme vnútro bratislavskej Reduty alebo primaciálneho paláca. A vôbec, kam sa v Buenos Aires obrátíme, všade vidieť mimoriadnu architektúru rozličných štýlov a z rôznych storočí, na každom balkóne a na každom dome i na dvadsiatom poschodí bujnie zeleň: kvety, popínavé rastliny, najviac asparágus, stromčeky, ba i niekoľkometrové stromíky.

Po niekoľkohodinovej túlačke po meste sme konečne o druhej vošli do jednotkového obchodného domu s reštauráciou. Už veru bolo načase, pretože sme všetci boli hladní. Naši hostitelia nám poradili, aby sme si objednali argentínsku špecialitu "asado", čo je grilované hovädzie mäso na tamojši spôsob. A, veru, sme neľutovali, lebo nám chutilo znamenite, a to najmä preto, že bolo z dobytky, ktorý sa voľne pasie na žírnych lúkach. Také mäso vyváža Argentína do celého sveta, najviac do západnej Európy, kde nechýba v žiadnej lepšej reštaurácii. Po obede sme sa znova túlili po meste, prezerali si zábavný park, prekrásne nákupné stredisko, a unavení sme sa vrátili domov.

V nedeľu 17. apríla sme vstali, naraňajkovali sa a okolo jedenástej sme rušali z Buenos Aires do Junínu (číta sa Chunín), kde žijú všetci traja naši synovci. Deň bol krásny slnečný, teplota vzduchu 28 °C, všade naokolo nekonečná rovina, nikde ani kopca a na lúkach po obidvoch stranách krajinskej hradskej tisíce kráv. O pol druhej sme zastali v pútnickom meste Luján (Luchan) s asi tridsaťtisícimi obyvateľmi. Prezreli sme si katedrálu z roku 1670 s nadmieru vysokými štíhlymi vežami. Potom sa išlo jesť. Janko objednal niekoľko chodový obed s grilovanými kurencami, pečeným hovädzím mäsom na ražni, hranolkami, varenými zemiakmi a miskami šalátu pre každého. Chlieb mohol jesť každý koľko chcel, zaň sa v Argentíne neplatí. Nechýbalo, pravdaže, ani víno, biele i červené, ani iné nápoje podľa chuti a na záver prišla zmrzlina, ktorej sa tam najmä v lete pojedia desaťtisíce ton. Kým sme to všetko napchali do seba, prešli hádam aj dve hodiny. Takto "zaťaženi" sme sa uvelebili do auta a pokračovali v ceste k nášmu cieľu, Junínu, kam sme prišli o šiestej popoludní. Najskôr sme zastali pri Jankovom dome, aby sme si vyložili batožinu, a potom sme išli k nášmu najstaršiemu synovcovi Paľkovi po kľúče od bratovho Jozefovho bytu. Len čo sme sa zvalili s celou jeho rodinou, hneď začali rozkladať všakovaké jedlá a občerstvenie. U Paľka o to nie je núdza, pretože majú živnosť - pohostinský servis. To znamená, že pripravujú a organizujú rodinné i spoločenské hostiny každého druhu od kolísky až po hrob, takpovediac, "na kľúč". Medzitým čo sme si posadali za stôl, prišiel aj náš najmladší synovec, Ďurko, so ženou, dvoma synmi a dcérou. Hoci sme boli nevyspatí a unavení, sedeli sme tam do jedenástej večer, nebadajúc, ako rýchlo uteká čas. Konečne sme teda išli do bratovho bytu, kde sme žili

po celý čas nášho pobytu v Argentíne. Hneď prvú noc sme spali, hoci na nevyskúšaných posteliach, ako zabití. Po sladkom odpočinku sme sa naraňajkovali a dokončili vybaľovanie.

Už v Buenos Aires sme skúsili, aký asi bude program našej návštevy. V Juníne sme v ňom pokračovali: účasť na obedoch u synovcov, ktorí nás pozývali striedavo, prehliadka mesta a okolia, porovnávanie videného s podobným na Slovensku, v Nemecku a v iných krajinách, ktoré sme poznali. Junín je okresné mesto, má niečo viac ako osemdesiat tisíc obyvateľov, hlavné ulice sú dosť široké i s dvoma prúdmi v oboch smeroch a parkoviskami pozdĺž oboch chodníkov; ostatné, vedľajšie ulice sú na 90 percent jednosmerné, aj keď sú dosť široké na dvojsmernú premávku. Naši synovci nám takmer nedovolili chodiť peši, všade nás prevádzali na autách, takže sme si niekedy museli prechádzky priam vybojovať. Len keď sme išli k Paľkovi, odvoz sme radi prijali, pretože býval na okraji mesta, sedem kilometrov od nášho bytu. 19. apríla sme sa u neho naobedovali a po sieste sme s ním a jeho ženou, Carmen talianskeho pôvodu, išli na výlet asi sedemdesiat kilometrov od Junínu. Prezreli sme si kaštieľ a kláštor Las Toldas a zastavili sme sa v Ciudad de general Villamonte, čiže v meste generála Villamonteho. Prešli sme sa jeho ulicami a nazreli aj do katolíckeho kostola. Je to moderná stavba a vari s najjednoduchším vnútrojstvom, aký sme doteraz videli: nijaké sošky, nijaké obrazy. Mladý farár, priateľ Paľkových detí, nás pozval na kávu. Na spiatočnej ceste do Junínu sme sa zastavili u zákazníkov. Paľko a Carmen dojednávajú s nimi hostinu pre 500 ľudí. Išlo o potomkov talianskych prisťahovalcov, ktorí sa pripravovali osláviť sté výročie príchodu svojich dedov do Ciudad de general Villamonte.

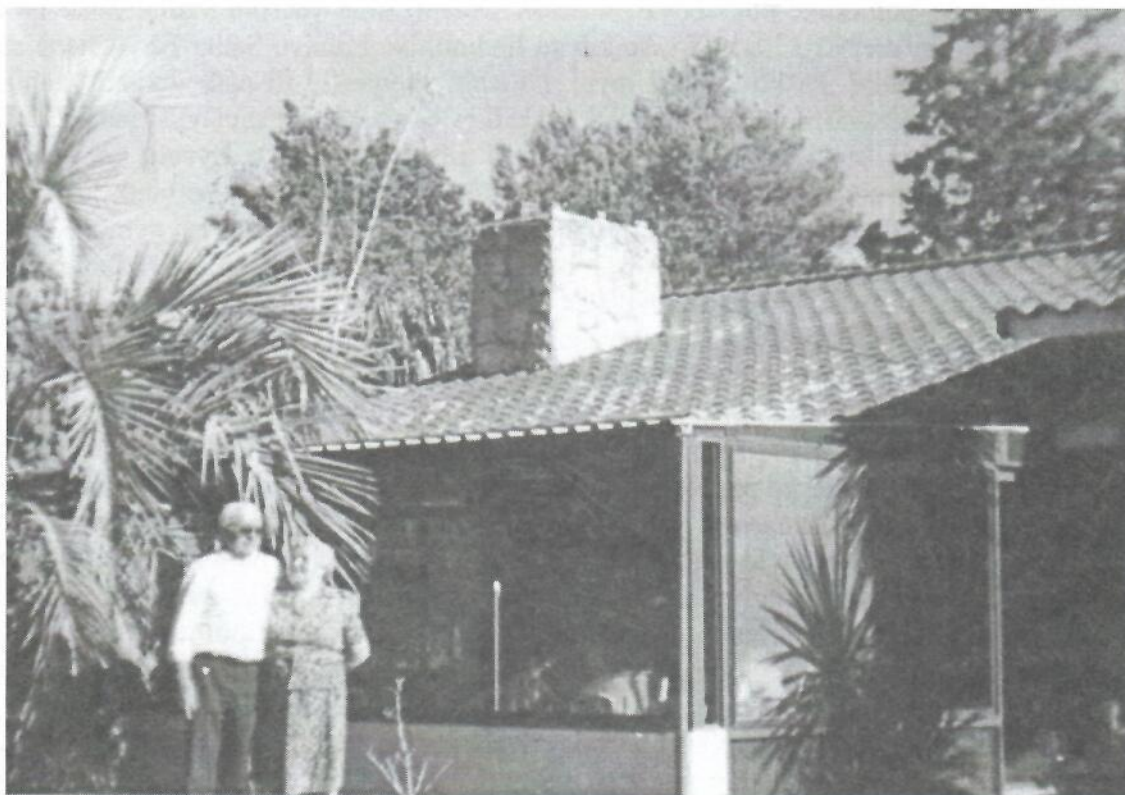

Zľava: Pavel Nosál, Betka Nosál'ová, Michal Nosál' (v záhrade kláštora LAS TOLDAS, Argentína)

Na druhý deň sme zase boli na obede u Paľka, pozvali naň aj svojho syna Pablita s rodinou; on je inžinier agronóm, jeho žena Leticia umelkyňou (maliarkou a návrhárkou). Majú dve deti: Franca (vtedy mal 8 rokov) a dcérku Mariu Paulu (vtedy mala desať). Okrem Pablita majú Paľko a Carmen dve dcéry: Karinu, ktorá sa medzitým vydala, a Eugeniu, ktorá vlani zmaturovala a študuje herectvo. Paľkov bungalov stojí na takmer trojhektárovom pozemku, z čoho je skoro hektár park s obrovskými košatými a vysokými stromami, aj ovocnými, kvetmi popri chodníkoch, veľkou letnou kuchyňou, plavárňou a skleníkom. Nezastavaná plocha parku je pokrytá trávou, ktorá sa pravidelne kosieva. Park je hospodárskymi budovami oddelený od zvyšku pozemku, na ktorom je ohrada asi pre 60 sviň,

iná pre hydinu a na voľnej časti sa pasú kone a ovce. Z exotickéj vegetácie hodno spomenúť predovšetkým niekoľko desiatok rokov staré palmy, oskoruše, pomarančovníky, citrónovníky, broskyne a stromy khaki. Peň jednej palmy je taký hrubý, že ho akurát mohli objasť traja chlapi. Na palmách sa rodí ovocie, podobné džankám (mirabelkám) a ročne sa urodia aj tri metráky khaki. Uprostred tohto zeleňou prekypujúceho parku subtropického štýlu sa vypína bungalov s vysokým katedrálovým stropom a s asi 140 metrov štvorcových zastavanou plochou. K bungalovu je prilepená krytá terasa, na ktorej sa zmestia stoly až pre 60 hostí. O všetko živé i neživé sa stará sedem-osem stálych zamestnancov; ich manželky pomáhajú pri príprave jedál a koláčov na hostiny. Všetci pracujú veľmi svedomito.

Náš stredný synovec, Ján Nosál, ktorý nás čakal na letisku v Buenos Aires a doviezol do Junínu, má 55 rokov, je ženatý s Bulharkou Lili v Córdobe; jej rodičia prišli do Argentíny ako deti, ale hovoria plynule po bulharsky. Naučili aj dcéru, takže hovorí dosť dobre po bulharsky a čiastočne i po slovensky. Janko a Lili majú dve deti, Fabia a Marianu, ale nenaučili ich ani po bulharsky ani po slovensky. Fabio má 26 rokov, je komerčný inžinier a pracuje vo vyššej pozícii u firmy Coca Cola v Buenos Aires ako vedúci výrobného oddelenia. Mariana vyštudovala styk s verejnosťou (public relations) na ekonomickej fakulte v Buenos Aires. Je hovorkyňou vedenia veľkej siete textilných obchodov. Na jeseň sa bude vydávať. Synovec Janko a jeho manželka Lili sú súkromní podnikatelia. Majú rodinný dom, prenajímajú niekoľko bytov, vlastnia čerpaciu benzínovú stanicu (predáva Shell) a na inom mieste ešte umyváreň áut. Hlavný príjem im plynie z obchodného domu, v ktorom je 16 butikov, ktoré prenajímajú, len v jednom majú vlastný predaj textilu do domácností. V poschodovej budove je aj reštaurácia a kaviareň veľká vyše 240 m².

Michal Nosál s manželkou v záhrade Pavla Nosála, Chunín, Argentína

Najmladší synovec Juraj Nosál je 53-ročný, ženatý s čistokrvnou Ukrajinkou, ktorej rodičia sa prisťahovali z okolia Lvova, vtedy patriaceho Poľsku. Za svet sa nechcela naučiť po ukrajinsky, aj keď ju rodičia nabádali a prosili. Keďže napriek jej odporu sa jej naveky prihovárali po ukrajinsky, niečo rozumie, ale povedať vie len pár slov. Teraz ľutuje, podobne ako aj všetci ostatní a sú navidomoči šťastní a hrdí, keď sa im niečo podarí čiastočne porozumieť alebo približne uhádnuť, čo sa im hovorí. Ďurko a Oľga majú dvoch synov a dcérku. Syn Diego je agronóm, dcéra Claudia študuje žurnalistiku a Juan Pablo chodí do gymnázia. Majú veľký dom so záhradou, v ktorej je niekoľko citrusových stromov, "asado" (kozub na pečenie mäsa), bazén a ostatné je trávnik. Ďurkova rodina pracuje na tri strany. V Juníne majú menšiu fabriku na výrobu betónových dlaždíc, válovo, stĺpov, rúr všetkých priemerov, ba i stien na bazény. V provincii Chaco (Čako) majú "čakru", čiže farmu s niekoľko sto kusmi hovädzieho statku, ktorú vedie syn Diego. Okrem toho pestujú bavlnu na niekoľko sto hektároch zeme. Ďalší majetok majú pri La Plate, hlavnom meste provincie Buenos Aires. Tam udržiavajú jednodennú ukážkovú poľnohospodársku školu pre mestské deti, ktoré doma nemajú príležitosť dostať sa do styku s domácimi zvieratami, poľnými prácami a s prírodou vôbec. Každý deň k nim chodievajú aj dve - tri triedy na školský výlet.

26. apríla 1995 bola streda a pre nás významný deň, lebo sme išli do provincie Chaco, kam sa prisťahovalo, žilo a ešte i dnes žije najviac Slovákov. Prišli sem z Bulharska, Juhoslávie i zo Slovenska. Vyše 900-kilometrovú cestu sme nastúpili o pol šiestej ráno. Viezol nás synovec Paľko. Na hranicu medzi provinciou Buenos Aires a Entre Rios (Medziriečie) sme sa dostali asi za dve hodiny, po takých 400 km nasledovala provincia Santa Fé (Svätá viera, alebo dôvera). Na každej provinčnej hranici sa vyberá mýto, každá provincia pre seba. (Každá argentínska provincia sa teší rozsiahlejšej samospráve, ako malo Slovensko za federácie.) O dvanástej sme si urobili obedňajšiu prestávku, najedli sa, popretáhovali pokrčené údy a po polhodine pokračovali v ceste. Doteraz sme väčšinu vzdialenosti mohli uháňať po novej diaľnici až 130, ba i viac km za hodinu. Na hranicu Santa Fé - Chaco sme prišli o štvrtej popoludní. Paľko zaplatil mýto, policajti skontrolovali naše doklady, auto, a nazerali aj do kufra. Našu doterajšiu radosť z hladkej cesty po diaľnici vystriedalo veľké sklamanie. Čakal nás stokilometrový úsek prašnej cesty, horší ako bývali kemenice v Bulharsku. Keď musí niekto ísť po nej v daždi, ľahko sa mu môže stať, že vletí do nejakej mláky, zakrývajúcej hlbokú jamu, kde sa mu buď zlomí os, lebo auto sa z nej nemôže dostať samo. Aj my sme s obavami pozerali na ťažké oblaky, ale sme vzali na seba to riziko, pretože ináč by sme boli museli ísť o dvesto km viac. Chvíľami sme si mysleli, že sa z nás všetko vytrasie, neraz nás pri hegnutí vyhodilo tak vysoko, že sme hlavou udreli do strechy auta. Ale, ani my, ani auto sa nerozsypalo, ani nepršalo, takže sme sa celí a zdraví, zaprášení ako robotníci v cementárni, šťastlivo dostali do cieľa, našej prvej zastávky v Chaku - dediny San Bernardo, do ktorej sa roku 1929 prisťahoval i náš brat Pavel, otec už spomínaných našich troch synovcov. Bolo pol šiestej popoludní, dvanásť hodín od nášho odchodu z Junínu.

Zastavili sme sa u švagrinej nášho nebohého brata Pavla, Evy Karličovej, rodenej Slávikovej z Padiny z Juhoslávie. po krátkom oddychu nás odvieďla na cintorín s krásnymi pomníkmi a kryptami. Všetky hroby pekne upravené a medzi nimi toľko slovenských, že sa nám ani veriť nechcelo. Chcela nám ukázať aj evanjelický kostol, ale bol zamknutý; farára nemajú. Posledný, Andres Kólec od rodičov pochádzajúcich z Juhoslávie, sa pred pätnástimi rokmi vystáhoval do Austrálie. Idúcky po ulici sme stretli niekoľkých Slovákov, s ktorými sa dalo ešte ako-tak dohovoriť. Potom sme zastali pri obchode s menom Ján Mrenica na tabuli. Narodili sa tam, ale ešte si hodne pamätali od rodičov zo slovenčiny i z príbuzenských vzťahov. Človeka potešilo, že mohol počuť rodnú reč takmer pätnásťtisíc kilometrov od vlasti, aj keď bolo vo výslovnosti badať cudzí prízvuk. Odtiaľ sme si išli pozrieť "čakru", salaš, dom synovca Ďurka v poli. Je to osamelý bungalov uprostred 350 ha pasienkov a pár

hektárov rolí. V dome býva správca, ktorý sa stará o dobytok. Ostali sme tam len chvíľku, lebo nás ešte čakalo 70 kilometrov cesty do okresného mesta Presidencia de Saenz Peña a už sa začínalo zmrkávať. Ísť sa dalo len pomaly, pretože na asfaltke bola silná premávka. Bol čas zberu bavlny. Stretávali sme alebo sme museli predbiehať 5-6 metrov vysoké kombajny na zber bavlny alebo prázdne i naložené 30 tonové kamióny s príviesmi. 70 km nám trvalo poldruhej hodiny, takže sme do Saenz Pene prišli až o pol deviatej. Zastali sme pred domom prvého bratanca nášho synovca, u doktora Juraja Karliča. Privítala nás jeho manželka Emília, rodená Evinová a jej otec, Juraj Evin, ktorý sa narodil v dedine neďaleko Bardejova. Obaja vedia po slovensky. Karličovci majú päťspálňový dom a aj keď ich je veľa, dvaja dospelí a 4 deti, našlo sa na niekoľko dní miesto i pre nás. O desiatej prišiel zo služby aj Dr. Karlič a privítal nás po španielsky. U nich doma sa hovorilo po slovensky, ale ako 14-ročný odišiel do mesta na gymnázium, potom prišla vysoká škola, nuž, zabudol. Ani ich deti, dcérka a traja chlapci nevedia po slovensky. Ich matka sľúbila, že ich bude učiť, ale sotva mala u nich úspech. Večera sa začala o jedenástej, taký je tam zvyk, a trvala do jednej. Líhali sme si s preplnenými žalúdkami, ale spali sme dobre, pretože sme pred cestou vstávali ráno o štvrtjej.

Pred katedrálou v Córdobe (Argentína, máj 1995)

Keď sme na druhý deň vstali, poumývali sa a povychádzali zo spálni, už nás v jedálni čakal prestretý stôl s raňajkami, ktoré pripravila kuchárka. Nasýtení sme si vyšli pozrieť dom zvonku, záhradu, dvor na štvorhektárovom pozemku. Slovo "záhrada" ani nevystihuje skutočnosť, je to veľikánsky park so stromami, kríkmi a kvetmi. Sú tam aj tenisový kurt, volejbalové ihrisko, plaváreň a neodmysliteľná letná kuchyňa pod dvadsať metrov dlhou a osem metrov širokou strechou. Na jednom konci je dlhočizný kuchynský drez, chladničky, mrazničky, umývačka riadu a trošku predsunuté "asado" na pečenie mäsa. Potiaľto sú z troch strán steny, ostatná časť podstrešia je otvorená, ohradená len kvetinovými hriadkami.

Po prehliadke nás pán Vincent Ravčina, syn prisťahovalcov od Topoľčian, viezol do stredu mesta a na návštevy. Začali sme u Zuzky Mrenicovej, rodenej Pavelovej, z Brašljanice, vnučky našich krstných rodičov. Keď z Bulharska odchádzala, mala len asi osem rokov, ale hovorila po slovensky, akoby nikdy nebola žila v cudzom prostredí. Z domu sa na nič nepamätala. Potom sme navštívili Samporovcov, mladí po slovensky nevedeli, len jeho svokra, rodená Darvášová, pochádzajúca z Rumunska, hovorila bezchybne. Ako u tretích sme sa zastavili u pána Jána Botíka a jeho manželky Ruženky z Moravy. Naučila sa hovoriť takou zlatou ľubozvučnou dolnozemskou slovenčinou, že sme mnohí zahanbene klopili zrak a báli sa ústa otvoriť, aby sme sa pred ňou i pred sebou neblamovali. Obaja nás prijali tak úprimne a srdečne, že môžem bez zveličovania povedať, že sme sa u nich cítili ako u najlepších priateľov. Hneď nás aj pozvali na hostinu na celý nasledujúci deň. Po krátkom posedení sme sa museli ponáhľať ku Karličovcom, lebo nás čakali na obed. Pani Milka nám oznámila, že bude popoludní pohreb a ponúkla nám, aby sme išli s ňou. Ponuku sme s radosťou prijali. A, veru, sme neľutovali, lebo sme sa tam stretli s toľkými krajanmi, že pri inej príležitosti by sa sotva boli zišli toľkí.

Ráno 28. apríla, len čo sme vstali, už prišli Botíkovci po nás autom. Najskôr sme si prezreli ich dom, pani Ruženka pripravovala obed a pritom sme sa zhovárali s domácim pánom a ochutnávali všelijaké zájedky. K poludniu prišli ďalší pozvaní hostia, takže nás bolo i s domácimi dvanásť. Jedným z nich bol Ján Herceg z Paty pri Nitre s manželkou, rodenou Severínovou z Gornej Mitropolije, Pavol Trnovský z Bulharska s manželkou a iní. Obed bol prebohatý, nasledovalo jedlo za jedlom, bolo dosť aj bieleho i červeného vína a nakoniec obligátna zmrzlina. Pritom sme spomínali na Slovensko a keď sme im porozprávali, ako je u nás teraz krásne, že by Slovensko ani nespoznali, a keď sme im zaspievali striedavo veselé i smutné pesničky, a nakoniec, "Za tebou, vlast' drahá, mrie duša boľavá," rozplakali sa všetci neskrývajúc potoky slz, čo sa im rinuli z očí, a len prosili a prosili, aby sme ešte spievali. Nuž, ale, ako to vždy býva, že každá pesnička má koniec, skončilo sa i naše smutno-veselé stretnutie. Rozchádzali sme sa s rozpálenými myšliami, každý dumajúc po svojom. Ale domov sme ešte nešli. Paľo Trnovský nás zajal a - hybajte k nám. Nuž sme išli. A len čo sme sa pousádzali, dobehli aj Botíkovci, že - poďme na cintorín. Aj ta sme sa dali zverbovať. položili sme kvety na hrob nášho bratanca Juraja Vaňu st., zastavili sa a postáli v tichosti pri desiatkach hrobov krajanov z Bulharska a poklonili sa aj pamiatke tam odpočívajúceho Kazimíra Štefánika, najmladšieho brata nášho národného hrdinu Milana Rastislava. Kazimír Štefánik pracoval na československom veľvyslanectve v Buenos Aires do roku 1949, potom však odmietol slúžiť komunistom, utiahol sa do Saenz Pene, kde žil dosť biedne až do smrti. O jeho pohreb sa postarali krajanovia Ján Kolárik z Podenu a Vincent Ravčina. Zato im patrí veľká vďaka.

Na druhý deň sme boli hosťami u Zuzany Grófovej, rodenej Samuelovej, ktorej rodičia pochádzali z Vojvodova. Hovorí krásne po slovensky. Celý deň nás hostili, zhovárali sme sa, popreberali príbuzenstvo a pritom zistili, že jej prvá sesternica a menovkyňa Zuzana Samuelová bola vydatá za Martina Vagu z Brašljanice. Obaja medzitým zomreli v Brne, kde žili s tromi dcérami. Priam sme nevychádzali z údivu, ako sa obe Zuzany podobali jedna na druhú, ako by boli bývali sestrami. Neskoro popoludní nás Zuzana Grófová odviezla k Ďurkovi Vaňovi mladšiemu, synovi nášho bratanca prvého stupňa, Juraja Vaňu staršieho. Zdržali nás na večeru, aj keď sme ešte neboli strávili obed a popoludňajšie maškrtky. Nuž sme sa znova slušne napchávali až do polnoci. Obaja hovorili pekne po slovensky, ona pochádza od Trenčína. O dvanásť nás Ďurko viezol domov. Vonku sme vyvaľovali oči - ulice boli preplnené ako za nejakej manifestácie. Ruch bol väčší ako cez deň. Ľudia sa tlačili na chodníkoch, posedávali pred kaviarňami a reštauráciami i vo vnútri, cukrárne boli ako nadžgané. Celé rodiny ušli z rozhorúčených domov, od starých rodičov až po dojčence,

hľadali osvieženie vonku, kde sa aspoň trochu hýbal vzduch. Cez deň totiž, vystúpila teplota až na 32 stupňov a "vykúrila" domy tak, že sa v nich nedalo vydržať.

Evanjelický kostol v Saenz Peña

30. apríla 1995 bola nedeľa. Pani Milka Karličová nás pozvala do kostola, šli aj jej štyri deti. Pred kostolom a po bohoslužbách sme zasa stretli veľa krajanov. Bola medzi nimi aj, hádam najstaršia Slovenka v Argentíne, 87-ročná Anna Koláriková, rodená Miťková, z Podemu. Keďže mladí ľudia už nevedia po slovensky, odbavoval bohoslužby mladý farár, Nemeč, po španielsky. Boli aj Botíkovci a, hoci sme s tým nerátali, znova nás zobrali k sebe na obed. Prišiel aj ich syn s "čakry", kde žije natrvalo, a celý šťastný rozprával, že zobral bohatú úrodu bavlny, predal kombajn a kúpil si nový. Krátko po obede prišiel pán Ravčina, žeby sme išli aj k nemu. A tak sme sa s milými Botíkovcami rozlúčili, hádam navždy, pretože ráno sme už mali nastúpiť na spiatočnú cestu do Junínu. Keď sme prišli do Ravčínov, už tam čakala s manželkou i jeho sestra. Pani Ravčinová pochádzala z Bardárskeho Geranu, ale naučila sa veľmi dobre po slovensky. Keď sa oni traja stretnú, vraj sa zhovárajú len po slovensky. Posedeli sme si u nich zo dve hodiny. O siedmej nás pán Ravčina odviezol ku Karličovcom, kde sa už pripravovala slávnostná večera na rozlúčku. Zadržali aj jeho a tak sme asi o ôsmej zasadli za stôl. Jedálny lístok nám obohatili rybári - Doktor Karlič a náš synovec, Paľko. V zhovorke sme ani nezbadali, ako rýchle prišla jedenásta hodina. Rozlúčili sme sa s tými, čo ešte budú spať, keď budeme ráno odchádzať, a políhali sme si. Ráno 1. mája sme vstali o piatej a o pol šiestej sme sa pohýnali. Náš šofér, Paľko, rozhodol, že sa vyhneme poľnej ceste, lebo sa chýlilo na dážď. Miesto 900 nás čakala 1100 kilometrová tortúra. Asi o hodinu sa ukázalo, že Paľko mal dobrý "ňuch": spustila sa taká prietrž mračien, že by sme na prašnej ceste celkom isto boli uviazli. Po niekoľkých hodinách prestalo pršať, ale zaľahla taká

spara a dusno, že sme sa cítili ako oblečení v saune. Teplota vzduchu bola 35 stupňov °C. Cesta s okľukou nám trvala 13 hodín, ale mihala sa bez zádrheľov.

Na záver by som chcel pripomenúť, že najzápalistejším a najaktívnejším Slovákom v Saenz Peni bol Vincent Ravčina, hoci sa narodil v Argentíne a na Slovensku bol len raz. Keďže bol členom peronistickej strany a mestským úradníkom, mal dobré styky a možnosti zastávať na Slovákov a pomáhať im, keď bolo treba. Žiaľbohu, mal zdravotné problémy so srdcom, takže vo svojej aktivite poľavoval. Za jeho rodofubskú činnosť mu zaslúžene patrí vd'aka.

Hneď na začiatku našej spiatočnej cesty z Chaka do Junínu ma blažil pocit vd'aky a spokojnosti. Od odchodu nášho brata Paľa z kruhu našej rodiny do neznámeho sveta som v duchu a fantázii sledoval jeho kroky. Náš bratský vzťah bol veľmi úzky, veď bol len tri roky starší odo mňa, takže sme vyrastali vedno ako dvojčence. Jeho strata ako druha a odchod do nenávratna mi spôsobovali krčovité duševné muky. Nikdy som sa nezmieril s otcovým rozhodnutím pustiť šestnásť a polročného chlapca do ďalekého neznáma a nikdy som nechápal, ako náš otec mohol niečo také dovoliť. Brat odišiel z domu 29. októbra 1928 so skupinou niekoľkých krajanov. Vlakom cestovali do nemeckého prístavu Brémy, kde nastúpili na loď. Ich emigráciu organizoval agent menom Aria. Plavba cez Atlantický oceán im trvala 22 dní. (Naša cesta lietadlom ani 22 hodín.) Keď vystúpili v Buenos Aires z lode, dali ich do zberného tábora a rozdeľovali do rôznych oblastí obrovskej krajiny, veľkej dva milióny sedemstotisíc kilometrov štvorcových! Každý dostal cestovný lístok na vlak až na miesto určenia. Nášho brata s ďalšími poslali do provincie Chaco. Dostal sa do dediny San Bernardo necelý týždeň pred Vianocami (18. decembra 1928). Tam ho prichýlili ujec Ján Kukučka, brat našej mamičky, a krstní rodičia Pavelovci, ktorí ta prišli rok predtým. U nich prežil vianočné a novoročné sviatky. Odtiaľ nám písaval a v osobitných listoch, adresovaných mne osobne, ešte podrobnejšie opisoval svoj i tamojší život. Po pár dňoch sa zjednal robiť na "čakre" Paľa Trnovského, kde bol dva roky. Keď si nasporil dosť peňazí, kúpil si "čakru", čiže požiadal úrady, aby mu prideliли určitý počet hektárov celiny na splátky. Lenže na "čakre" nebol dom a peniaze na stavanie nemal, nuž, vykopal si zemník, ako to videl v Bulharsku, pokryl ho a býval v ňom dva roky. Zrejme vtedy dostal reumu, ktorá z neho spravidla mrzáka, takže vyzeral ako po obrne; lieky, ktoré musel užívať, mu poškodili obličky a žalúdok a zvýšili tlak, na ktorý zomrel ako 45-ročný. Toto rozprával očitý svedok, syn Paľa Trnovského, ktorý ho často navštevoval. Brat si neskôr aj postavil dom na "čakre", v poli, ale dlho tam neostal. Oženil sa s pätnásťročnou, ale urastenou Annou Holíkovou zo San Bernarda, miesta svojho prvého pobytu v Argentíne. Jej matka Mária, rodená Mrenicová a otec pochádzali z Podemu. Asi roku 1945 sa brat i s rodinou (už mali tri deti, našich - veľa rás spomínaných - synovcov) presťahoval do Termas de Rio Hondo v provincii Santiago del Estero, aby si v tamojších termálnych kúpeľoch mohol liečiť reumu, ktorá ho ešte stále trápila. Aj sa vyliečil. Keď usúdil, že zarobili a nasporili dosť peňazí, presťahovali sa do veľkomesta Córdoba v rovnomennej provincii. Kúpili si tam dom s obchodnými miestnosťami a veľkým dvorom. Roboty bolo veľa a aj keď mu lekári prikázali, aby sa nenamáhal a, najmä, aby nedvíhal ťažké predmety, nemohol pozerat' nečinne, keď bolo treba nosiť a ukladať vrecia s múkou alebo cukrom, kartóny s konzervami a pod. Tak bolo i 14. júna 1957 večer. Presilil sa, krvný tlak sa mu zvýšil natoľko, že jedna tenká cieva v mozgu tlak nevydržala a pukla, čím nastalo vnútorné krvácanie. Stalo sa to o siedmej ráno. Hneď ho odviezli do nemocnice, ale už ho nezachránila ani niekoľkohodinová operácia. Ostali po ňom tri nezaopatrené deti a vdova. Asi o päť rokov ho nasledovala i ona. Dostala žľzníkový záchvat, operovali ju a o niekoľko dní zomrela. Pochovali ju k nemu na cintorín v Córdoba.

Keďže našim synovcom a ich rodinám veľmi chutili údené klobásy a mäso, ktoré sme im doniesli, požiadal ma najstarší z nich, Paľko, aby som im postavil vzađu vo dvore udiareň.

Nuž som sa dal do roboty, hoci som také niečo nikdy nerobil. Pracovalo sa mi veľmi ťažko, pretože som si všetko musel pripraviť sám. Napriek tomu, udiareň pracovala ako načim, čo sme aj vyskúšali.

Bol začiatok mája, na južnej pologuli našej Zeme preberala vládu jeseň. Dni sa krátili, noci predlžovali, Slnko klesalo a s ním aj teplota vzduchu. Noci bývali chladné, dni boli podľa slnka: ak svietilo, bolo príjemne, ak nie, alebo kam sa jeho lúče nedostali, tam mrazilo. Nás ešte čakali dve dlhé cesty: do La Platy, pozrieť si Ďurkovu ukážkovú poľnohospodársku školu a do Córdoby navštíviť naše tri prvé sesternice, dcéry nášho ujca, Jána Kukučku, na ktorého dvore stála v Brašľanici slovenská škola. Najskôr sme sa vybrali do šesťstotisícovej La Platy, kde sídlia všetky úrady, ustanovizne a organizácie provincie Buenos Aires. Viezla nás žena nášho najmladšieho synovca, Ďurka Nosáľa. Kúpili si tam od vojska 6-hektárový majetok, na ktorom sa chovali jazdecké kone pre dôstojníkov. Naším príbuzným nebolo ťažké zmeniť pôvodnú funkciu štátneho statku na dnešnú civilnú poľnohospodársku škôlku. Už vojaci tam nastavali potrebné budovy, vysadili stromy, zriadili zeleninovú záhradu, urobili plaváreň. Hneď za vstupnou bránou zdobí prístupovú cestu k domu aleja 52 krásnych košatých paliem. V ovocnej záhrade stojí vyše 200 stromov, z toho viac ako 30 broskýň. Sú tam tiež slivky, orechy, jablone, pistácie, figovníky, hrušky, pomarančovníky, grapefruity, mandarínky a stromy khaki. Každoročne sa urodí niekoľko desiatok metrákov ako med sladkého ovocia, že ho nestačia oberať. Hlavný príjem majú naši príbuzní zo vstupného, ktoré sa platí za každé dieťa. Škôlka funguje celý rok s výnimkou zimy a je vždy vytážená.

Pred katedrálou v La Plate (máj 1995)

La Plata je starodávne mesto, založené na začiatku kolonizácie po objavení Ameriky. Sú v ňom desiatky monumentálnych administratívnych a školských budov, niekoľko múzeí a divadiel. Na spiatocnej ceste na statok sme sa zastavili v supermarkete gigantických

rozmerov. Akú - takú predstavu o jeho veľkosti si možno urobiť podľa počtu pokladníc: bolo ich slovom i písmom 100! A pri každej stál zástup platiacich zákazníkov.

Po štvordňovom pobyte na statku sme nastúpili na spiatočnú cestu do Junína. Na obed sme sa zastavili v Lujane. Za výletu do La Platy a späť do Junínu sme "nabehali" vyše 800 kilometrov. Deň po návrate do Junínu sme oddychovali.

10. máj 1995 bol krásny slnečný deň, teplota vzduchu vystúpila až na 20 °C. O deviatej prišiel po mňa Paľko, aby som išiel úplne dokončiť udiareň. Popoludní prišli dvaja kameramani nakrútiť s Carmen program "Varím, variš, varíme", ktorý pripravuje každé dva týždne. Prišli aj k udiarni a ja som pár slovami vysvetlil, ako funguje. Carmen prekladala do kastílčiny, čiže španielčiny. V sobotu večer 13. mája vysielala filmové zábery argentínska televízia.

Zapriahli do práce aj moju ženu Betu. Niekoľko ráz musela u každého synovca variť a piecť po našom, ba i pripraviť celý obed. Varila slepačiu polievku, opekala kurence, piekla sladké aj kysnuté "rejteše". No najväčšmi chutila všetkým "pita" s bulharským ovčím syrom. Vrcholom dobrôt bola "pita", ktorú upiekla na statku v La Plate, ani jedna z neskorších sa už tak nevydarila. Ale keď sa minul bulharský ovčí syr z Nemecka, bolo aj po "pite", pretože v Argentíne ho nedostať.

15. mája 1995 o pol desiatej predpoludním sme nastúpili cestu do Córdoby. Viezol nás stredný synovec Janko; šoféroval veľmi opatrne, lebo bola hustá hmla, ktorá sa zodvihla až po dvanástej. Krajina znova samá rovina, vľavo i vpravo zasa tisíce kráv, oviec, koní a niečo menej sviň. Do Córdoby sme po 650 kilometrovej ceste na pomerne dosť poškodenej asfaltke prišli o piatej. Mierili sme rovno do domu našej sesternice Zuzany, rodenej Kukučkovej, vydatej za Bulhara, Stojana Zanoffa. Našli sme u nich aj ich dve staršie dcéry, ktoré prišli z vyše tisíc kilometrov vzdialeného Tucumanu, pretože deväťdesiatročný Stojan bol po ťažkej operácii vo veľmi vážnom stave. Pomáhali matke opatrovať otca, lebo už mala 73 rokov a tiež chorľavela. Po krátkom občerstvení a oddychu sme šli k Jankovým svokrovcom, čiže Liliným rodičom, ktorí prišli z Bulharska ako deti. Aj tam sme si chvíľu posedeli a potom prezerajúc mesto z auta sme šli do penziónu, kde sme sa ubytovali. Od celodennej cesty, pozorovania krajiny a napätého vnímania prvých dojmov z peknej Córdoby sme boli takí unavení, že sme sa nevedeli dočkať, kedy sa konečne dostaneme do postele.

Michal Nosál s manželkou (La Plata, Argentína)

Ráno sme vstávali zavčasu, lebo nás čakal nabitý program. Ako prvé sme išli do mauzólea, kde sú uložené telesné pozostatky nášho brata Paľa a jeho ženy Anny. V Córdobe totiž platí nariadenie, že sa všetky hroby, staršie ako desať rokov, musia zrušiť, aby sa uvoľnilo miesto pre ďalších nevožtíkov, pretože tamojšie cintoríny nestačia pojať všetkých mŕtvych. Poklonili sme sa pamiatke našich dvoch zosnulých, postáli chvíľu pred ich urnami a pomodlili sa za nich. Odtiaľ sme išli na cintorín, kde predtým ležali aj brat a jeho žena, aby sme vzdali poctu a zaspomínali si na nášho ujca Jána Kukučku a jeho ženu "andiku" Zuzu, rodenú Ušákovú. Ich

hrob sa ešte nemusel zrušiť, pretože od uloženia ich mladšieho syna Jozefa doň ešte nebolo uplynulo desať rokov.

Po ďalšej bleskovej prehliadke mesta "po americky" z auta a po menších nákupoch sme sa ponáhľali k Mikulášovcom, ktorí nás pozvali na obed. Patria k niekoľkým desiatkam Slovákov v Córdobe. Nepretržité pracovné zaťaženie, čiže boj o väčšiu skyvu chleba, veľké vzdialenosti v rozľahlom meste a najmä slabé národné cítenie tých, čo prišli do Argentíny ako deti alebo sa tam narodili, ale predovšetkým nenávratný odchod prísťahovaleckej generácie zavinili, že tam nejestvuje medzi Slovákami a ich potomkami nijaký pocit spolupatričnosti. Schádzajú sa hádam už len príbuzní a porodinení. Zato Mikulášovci a okrem nich azda ešte Lavrovičovci, ale najmä Mikulášovci, hoci sa narodili tam, cítia po slovensky, aj keď majú argentínsku mentalitu a výchovu. U svojich štyroch detí však už nepochodili.

Tak sme sa teda ponáhľali k Mikulášovcom. Domáci pán nás už čakal pred bránou veľkého jednoposchodového rodinného domu. Pozdravili sme sa aj s domácou paňou, ktorá ešte behala po kuchyni, dovárala obed. Pani Zuzana Mikulášová je dcérou Michala Vršku, ktorý mal za ženu dcéru deda Jana Petráka, Máriu, sestru báťu Jana Petráka mladšieho. To znamená, že je prvou sesternicou všetkých početných detí báťu Jana Petráka. Pozvali na obed aj jej brata, Jána Vršku, ktorý sa narodil ešte v Brašljanici roku 1918 a dobre sa pamätal na rodnú dedinu. Ich dve sestry žijú mimo Córdoby. Keby bol niekto počul náš slovenský hovor, nebolo by mu ani na um prišlo, že sme v Argentíne, a nie na Slovensku. Bolo to naozaj milé krajanské stretnutie. Mikulášovci sú mimoriadne pohostinní ľudia. Okrem toho boli vždy aj veľmi podnikaví. Chytili sa každej roboty, ktorá sľubovala aký - taký zárobok: obchodovali s čím sa dalo, zriadili mi sódovkáreň a teraz vyrábajú hasiace prístroje všetkých možných typov a systémov. Majú sedemnášť zamestnancov! Rozhovor plynul neprestajne, takže sme sa s nimi ledva rozlúčili. Naháňala nás slušnosť dodržať sľub našej najmladšej sesternici, Elene, rodenej Kukučkovej. Býva hádam aj dvadsať kilometrov od Mikulášovcov, takže sme sa museli poponáhľať, lebo na večeru nás pozvali Jankovi svokrovci. Helena sa narodila v Argentíne. Do štrnástich rokov žila doma u rodičov, kde sa hovorilo po slovensky. Potom odišla do Buenos Aires, vydala sa za Eugénia, Araba zo Sýrie, kresťana, s ktorým sa musela zhovárať vždy len po kastílsky. Skrátka a dobre, rozumieť - rozumie takmer všetko, ale hovoriť vie málo; nuž sme boli odkázaní na posunkovú reč a na odhad, čo ten druhý asi povedal. Majú dvoch dospelých synov, architekta v Córdobe a stredného podnikateľa v textilnom priemysle v Chaku, a tri vnúčence. Predsa sme si u Eleny a Eugénia posedeli, asi do ôsmej, a už sme sa museli ponáhľať k Jankovým svokrovcom. Niekoľko chodová večera bola znamenitá, neprestajne nás vynukovali a ani sme nezbadali, že sme sa znova prepchali a tak porušili sľub, ktorý sme si dali, že už prestaneme s obžerstvom. Krátko pred polnocou sme si uvedomili, ako je zase neskoro a požiadali sme Janka, aby nás odviezol do penziónu.

17. mája 1995 sme vstávali o ôsmej, aj keď by sme si radi boli zdriemli ešte aspoň hodinku. Len čo sme dojedli raňajky, už aj prifrčal Janko. Keďže sme sa u sesternici Eleny zabavili len krátko, prosila nás, aby sme k nim prišli na chvíľu ešte raz. Nuž, sme sa pobrali k nim, lebo na obed nás čakali u jej staršej sestry Zuzky a švagra Stojana. Z rozhovoru s Elenou a s jej mužom Eugeniom sme veľa nemali, pretože, ako som už spomenul, po slovensky vedela len málo a Eugenio ani slovo. Bolo na nej vidieť, ako jej je ľúto, že nemôže po slovensky vyjadriť to, čo chcela. Kedy-tedy tlmočil medzi nami brat Jozef, ale jeho okupoval pre seba Eugenio, ktorý vie hodiny a hodiny rečniť bez prestania, a nepustil ho, aby sa pripojil k našej zhovorke. Pravdaže, nás medzitým núkali aperitívami, takže sme odchádzali od nich s dobrým podkladom pre obed u sesternici Zuzky. Tam nás už čakali a hneď začali ženy nosiť na stôl. Priviedli aj 90-ročného Stojana, ale nevydržal do konca stolovania. Taký bol ešte slabý, že ho dcéry, Flora (meno je preklad bulharského mena "Kveta", "Cveta") a Anna museli odvieť do postele. Zuzka vie výborne po slovensky, len kedy-tedy musí použiť nejaké

kastílske slovo, ktoré keď ako dieťa odchádzala z domu v slovenčine nepoznala. Ako som už spomenul, Flora a Anna žijú v Tucumane. Flora má tri a Anna dve deti. A aj vnúčence. Zuzkina a Stojanova najmladšia dcéra, Letícia, býva hneď v susedstve, ich záhrady sa dotýkajú, takže si spravili medzi nimi dverce. Aj Letícia má s mužom Rubenom, talianskeho pôvodu, tri deti, dcéry. Je inžinier architekt a špecializuje sa na výstavbu a zariaďovanie reštaurácií, cukrární a zmrzlinární. Rieši ich v odvážnom, futuristickom štýle. Najstaršia dcéra skončila ten istý odbor a smelo kráča v otcových šľapajách. Ich veľikánsky dom je vonkajším prejavom ich architektských duší, znalostí a schopností. O šiestej popoludní sme sa so všetkými rozlúčili a ponáhľali sa navštíviť ešte svokrovcov synovca Paľka, ktorí žijú na "čakre" asi 40 kilometrov za Córdobou. Svokrovcovia sú už veľmi starí ľudia, obaja vyše 90-roční, takže čakru (vyše 700 ha) rozdelili medzi deti a žijú s najmladším synom, ktorý si k rodičovskému domu pristaval rozsiahly bungalov pre sedemčlennú rodinu. Pretože čas nás už súrtil, zabavili sme sa u nich len niečo vyše hodiny. Na spiatocnej ceste sme si pozreli prvý dom, ktorý si náš brat Pavel v Córdobe kúpil. Neostali v ňom však dlho, predali ho a kúpili si väčší, aj s obchodnými miestnosťami a skladmi, v ktorom aj zomrel. Je to veľká budova, takže ju mesto dalo prebudovať na penzión pre bezdomovcov. Odtiaľ sme sa znova ponáhľali na večeru k Jankovým svokrovcovi, odkiaľ sme o jedenástej večer išli do penziónu oddýchnuť si, lebo nás na druhý deň čakala vyše šesťstokilometrová spiatocná cesta do Junínu.

Zľava: Ján Vrška, Alžbeta Nosál'ová, Jozef Mikuláš s manželkou Zuzanou (rod. Petraková), Michal Nosál', Jozef Nosál' (dom Jozefa Mikuláša, Córdoba, Argentína, 17. mája 1995)

Nasledujúci deň, 18. máj 1995, bol chladný a veterný. Janko prišiel načas, takže sme sa o deviatej pohýnali. Cestovalo sa príjemne, znova sme vľavo - vpravo mohli vidieť tisícové stáda dobytky a zber druhej úrody sóje v tom roku zo stoviek hektárov veľkých polí.

Bezmála by som bol zabudol zmieniť sa bližšie o autodráhach v Argentíne. Asfaltky, miestami betónky nie sú, síce, širšie ako naše krajinské cesty, pretože pozostávajú väčšinou len z jedného prúdu v každom smere, ale naľavo i napravo pozdĺž nich sú aj 15-20 metrov široké pásy, nespevnené krajnice a za nimi ešte široké priekopy na dažďovú vodu pri častých prietrzích mračen. Na nespevnených banketoch sa zrejme raz budú robiť ďalšie prúdy, takže sa cesty rozšíria na autostrády, po kastílsky "autopistas". V Argentíne nejestvuje súvislá diaľnicová sieť ako v niektorých európskych krajinách alebo v Spojených štátoch, pretože je riedko obývaná. Budovanie i údržba diaľnic sú tam výlučne v súkromných rukách, za ich používanie sa platí, pri malom počte obyvateľstva by boli príjmy malé, takže by sa stavebné podnikanie v tomto smere nerentovalo. Tam, kde sa to vyplatí, už sú, napríklad v predmestiach, ale i priamo v Buenos Aires a na širšom okolí, na letisko, do hlavného mesta provincie La Plata a smerom k turistickým strediskám na pobreží Atlantického oceánu, ale aj v iných oblastiach rozľahlej krajiny. Čo našu pozornosť upútalo od samého začiatku, boli nepretržité aleje stromov pozdĺž takmer všetkých spojov, po ktorých sme išli. Na oboch stranách sa vypínali vysokánske pätnásť - dvadsaťmetrové, ba i vyššie, topole a eukalypty so širokánskymi korunami. Nejedna z týchto obrov tam stál už desiatky a desiatky rokov. Podobné aleje lemovali aj prístupové cesty k haciendám v širom poli a vo vzdialenosti niekoľkých kilometrov jeden od druhého pretínali stovky hektárov veľké statky niekoľkoradové vetrolamy), vysadené dávno pred týmto novátorským výtvorom v socialistických štátoch. Kde-tu ako obrovské bodky sa na pasienkoch tmaveli háje rozličnej veľkosti, kam sa dobytok uchyluje, kedykoľvek to uzná za príjemné: v neznesiteľnej horúčave, v mrazivom vetre alebo v nádeji, že ujde pred dotieravým hmyzom. Po štyroch hodinách, tak okolo jednej sme zastali na odpočívadle pri benzínovej stanici, aby sme sa všetci, ale najmä vodič, poprechádzali a naobedovali sa. Asi po pol hodine sme znova rušali a krátko po štvrtej sme boli zasa doma v Juníne.

V piatok 19. mája sme oddychovali. Bolo sucho, slnečno, ale chladno. Teplota klesla na 10 °C a také boli aj nasledujúce dni. Na južnú pologuľu sa po troške vkrádala zima. V nedeľu 21. mája prišla do Junínu naša najstaršia sesternica Anna Kukučková so synom Júliusom a nevestou Amáliou. Všetci traja žili v mestečku Haedo neďaleko Buenos Aires. Mladí sa chceli popoludní vrátiť domov, ale Janko ich prehovoril, aby ostali u neho nocovať. Sesternica Anna ostala s nami až do nášho odchodu 25. mája. Posledných päť dní nášho pobytu stálo v znamení rozlúčky navždy, pretože sa sotva ešte niekedy uvidíme. My už ta nepôjdeme, pretože nás ťažia roky, a ani oni sem tak ľahko neprídu, pretože sa nevedia rozkývať. Synovci sa vyhovávajú, že nemôžu nechať podniky len na ženy, aj keď ony sú ochotné podujat' sa na to, ale sa aj priznávajú, že aj ony by rady šli do Európy navštíviť svojich strýcov a tety, bratancov a sesternice v Taliansku, Bulharsku a na Ukrajine. Aby obaja cestovali naraz, je úplne vylúčené, pretože ešte majú školopovinné deti a niet na koho nechať obchody, podniky, čakru a veľkostatok. Takže, doterajšiu radosť a veselosť vystriedali pochmúrne myšlienky. Každý synovec ešte usporiadal rozlúčkové posedenie, na ktorom sme rozprávali o svojich dojmach, zrekapitulovali si zážitky a udalosti z nášho pobytu, vymieňali si dary, hodnotili suveníry. A nás sa nebadane zmocňovala cestovná horúčka. Na letisko v Buenos Aires nás zasa viezol Janko. Tam nám argentínski policajti robili ťažkosti, nechceli nám dovoliť nastúpiť cestu do Nemecka, lebo nenašli v našich pasoch nemecké víza. Darmo sme im vysvetľovali, že ich nepotrebujeme, lebo medzi Nemeckom a Slovenskom jestvuje bezvízový styk, mladý policajt, zelenáč, sa nedal presvedčiť. V ich záznamoch to vraj nestálo. Nuž sme mu poradili, aby zavolali na nemecké veľvyslanectvo. Trvalo hodne dlho, kým dostali spojenie a počuli na vlastné uši, že sme hovorili pravdu. Konečne sme teda mohli nastúpiť a usalašiť sa na svojich miestach. Betka a ja sme na obrazovke znova sledovali údaje a smer nášho letu. Našou prvou zastávkou bol Madrid, kde sme sa ozlomkrky museli

ponáhľat' prestúpiť na mníchovské lietadlo, pretože naše meškalo. Prestupovanie sa nám však dobre podarilo a o pár minút sme sa už aj vznášali vo vzduchu. V Mníchove sme šťastlivo pristáli, ale čakalo nás nové napätie. Jeden z našich kufrov nie a nie sa ukázať na bežiacom páse. Až keď všetci cestujúci odišli so svojou batožinou a my sme stáli pri páse sami, sme pochopili, že sa ho už nedočkáme. Preto sme išli do reklamačnej kancelárie, predložili ústrižok s číslom nášho kufra, opísali sme jeho veľkosť, farbu a iné znaky. Zamestnanec zavolať hneď do Madridu, ale tam ho nenašli a povedali, že zrejme zablúdil. To sa potvrdilo o tri dni, keď nám ho doviezol osobitný kuriér. Kufor bol polepený niekoľkými smerovkami do Atén, Paríža a Londýna. Ale, bol celý a v poriadku. Na druhý deň sme sa vrátili do Bratislavy.

II. Z ROZPOMIENOK NAŠICH KRAJANOV

MALÁ SÁGA JEDNÉHO RODU Z PODEMU

alebo ako žijú a ako sa uplatnili naši krajanovia a najmä ich potomkovia po presídlení z Bulharska do staronovej vlasti

Ondrej Mikuláš, Praha - Martin Mikuláš, Bratislava

V našej ročenke Spolku Slovákov z Bulharska z roku 1997 sme uverejnili krátku informáciu o zámere vypracovať štúdiu na horeuvedenú tému a dať odpoveď na otázky, ako sa splnili dávne sny a túžby našich dedov a konkrétne našich otcov a matiek, ktorí sa vrátili do pravlasti svojich predkov.

Inšpiráciou pre tento zámer bol priebeh a výsledky odborného seminára "Z dejín a života Slovákov v Bulharsku", ktorý sa konal v roku 1994 v Bratislave a myšlienky, ktoré vo svojich príspevkoch "Niekoľko poznámok o reemigrácii Slovákov z Bulharska" a "Niektoré demografické a vzdelávacie poznatky o našich presídlencoch" predniesli Štefan Zelenák a Juraj Ďuriš. Pre informáciu uvádzame ich približné znenie:

- predstavy našich krajanov o novom živote vo vlasti sa naplnili len čiastočne a ak naplnili, tak len postupne, a to za cenu veľkého vypätia duševných a fyzických síl,
- po prvom sklamaní z neslovenského prostredia, v ktorom sa ocitli na južnom Slovensku, v Čechách a na Morave, rozprchli sa skoro až "na 100 smerov", keď v prvopočiatku sa uchýlili až v 94 mestách a dedinách po celej ČSR, resp. ČSSR,
- dostali sa (najmä ich synovia a dcéry) do ekonomicky a sociálne rozvinutejšieho prostredia so slušnou kultúrnou úrovňou, čo napomohlo ovplyvniť pozitívne zmenu ich životného štýlu,
- drvivá väčšina (synov a dcér) opustila tradičné zamestnanie svojich rodičov a po rekvalifikácii či získaní vyššej kvalifikácie našla uplatnenie v priemysle a službách,
- vďaka nebývalým možnostiam - stovky krajanov získali v novej vlasti odborné, stredné odborné i vysokoškolské vzdelanie a dosiahli spoločenský status, o ktorom v Bulharsku nemohli ani snívať.

A čo ďalej, čo ich potomkovia? Pokračujú v týchto stúpajúcich trendoch, alebo sa zaradili do priemeru prostredia, v ktorom sa narodili a žijú? Na toto všetko sme chceli dať odpoveď po súhrnnom prieskume o živote a vzdelanosti našich krajanov, ktorí prišli z Bulharska, o ich deťoch, ktoré sa narodili a vyrástli už v novej, lepšie povedané vo svojej vlasti. Pritom, vzhľadom na čas a naše možnosti sme sa chceli zamerať na všetkých bývalých slovenských presídlencov z Podemu.

Lenže získať potrebné podklady pomocou sociologického prieskumu od všetkých bolo už nad naše možnosti a sily. A tak sme sa rozhodli zdokumentovať to na vymedzenej skupine krajanov. S prihliadnutím na naše poznatky a kontakty, ktoré medzi sebou udržujeme, upreli sme svoju pozornosť na príslušníkov roku Mikulášovcov, u ktorých spoločné korene siahajú ešte do predošlého pôsobiska, t.j. do Vojvodiny, odkiaľ sa presťahovali naši dedovia ako priami príbuzní. My však hovoríme len o tých, ktorí sa narodili alebo žili v Podeme. Z takto zacieleného prieskumu sa nám podľa nášho úsudku podarilo vytvoriť pravdepodobný obraz o všetkých Podemčanoch. Na základe toho sme si dovolili väčšinu poznatkov a najmä závery rozšíriť na celú krajanovú komunitu.

Vysvetlivky k metodickému postupu a niektorým údajom uvedeným v štúdiu

Obsah štúdie a závery z nej vychádzajú z údajov poskytnutých zástupcami jednotlivých rodín, ktoré boli s celým zámerom oboznámení. Údaje sa týkajú osôb uvedených v prílohe štúdie a charakterizujú proces ich repatriácie, postupného rozpráchnutia po celej ČSR a integrácie v nových podmienkach, výrazne odlišných od tých, ktoré poznali v Bulharsku.

O životných premenách sledovaných osôb sme na ďalšie spracovanie získali tieto údaje:

- dátum narodenia, resp. úmrtia,
- dátum presťahovania,
- miesta pobytu v ČSR (prvé, trvalé, resp. i posledné),
- zamestnanie (pôvodné a hlavné, v ktorom dosiahli vrchol ich životnej kariéry),
- vzdelanie (pôvodné a najvyššie dosiahnuté na základe rekvalifikácie alebo štúdia na školách),
- rodinné vzťahy a údaje o životných partneroch.

Podľa potreby tieto údaje sú prispôsobené vekovej štruktúre sledovaných osôb.

Vzhľadom na to, že zoznam zahŕňa osoby rôznej vekovej štruktúry a, nakoniec, i osoby narodené už v ČSR, ktoré proces repatriácie nezažili, bolo treba vyžadované údaje prispôsobiť vekovej štruktúre a posúdiť životné osudy každej generácie samostatne. Preto boli všetky osoby rozdelené do týchto troch generačných skupín:

- a) *generačná skupina otcov a matiek*, t. j. osôb, ktoré sa narodili alebo prežili podstatnú časť svojho života v Bulharsku a do ČSR repatriovali už v produktívnom, resp. pokročilom veku;
- b) *generačná skupina synov a dcér*, t. j. osôb, ktoré sa narodili v Bulharsku a kde prežili svoju mladosť a do ČSR repatriovali v mladistvom veku, prípadne ako čerství dospelí na prahu svojej kariéry, a to buď pri presťahovaní celých rodín, alebo jednotlivo;
- c) *generačná skupina vnukov a vnučiek*, t. j. osôb, ktoré sa - až na niekoľko výnimiek - narodili už v ČSR a žijú v porovnateľných podmienkach s ostatným obyvateľstvom, dnes už v SR a ČR. Na sociálnom postavení tejto skupiny sa zakladá hľadanie odpovedí na otázky vyslovené v zámeroch štúdie.

Spomínaný zoznam osôb je rozčlenený podľa rodín, ktoré pôvodne vytvorila už v Bulharsku generačná skupina - otcovia (z toho prvé tri ako priami príbuzní a ďalšie dve samostatne ako nepriamo príbuzní). Je to týchto päť rodín:

1. rodina Michala Mikuláša,
2. rodina Martina Mikuláša,
3. rodina Zuzany Mikulášovej, vdovy po Jozefovi Mikulášovi,
4. rodina Jána Mikuláša,
5. rodina Michala Mikuláša, pôvodom z Hornej Mitropolije, z ktorej niektorí členovia čiastočne žili v Podeme.

Pre lepšiu orientáciu príslušnosti k jednotlivým rodinám pri každej osobe je uvedený kód, ktorý

prvým číslom označuje *príslušnosť k rodine*,

druhým poradie podľa *veku synov a dcér rodiny*,

tretím poradie *vnukov a vnučiek* v rodinách založených už 2. generačnou skupinou.

Charakteristické údaje o generačných skupinách a ich živote po presídlení

V živote generačných skupín v Bulharsku i po presídlení sa prejavovali tieto odlišnosti a zvláštnosti:

1) generačná skupina - otcovia

Celá táto generačná skupina má veľkú zásluhu na tom, že slovenské povedomie našich otcov a materí v Bulharsku sa nielen udržalo, ale značne zosilnelo aj snahou ich predkov, že všade tam, kam sa natrvalo presťahovali, chceli mať čo najskôr svoj vlastný kostol a svoju školu ako základ kultúrnej, morálnej a zjednocujúcej ustanovizne. A práve za života tejto generácie sa táto idea i v Bulharsku zrealizovala a naši otcovia sa toho aktívne zúčastnili.

Rodina Michala Mikuláša - seniora

Aj príslušníci mikulášovského rodu mali na tom významný podiel. Z ich stredu a za aktívneho príspevku bol vymedzený uprostred slovenskej kolónie pozemok, na ktorom bol postavený najprv slovenský evanjelický kostol a potom i slovenská menšinová škola. Na postavení oboch budov sa významne podieľali svojpomocné práce krajanov, ako aj presbyteri cirkvi, resp. tzv. školský výbor na čele s Michalom Mikulášom. Svoju aktivitu a organizačné schopnosti potvrdili aj tým, že spolu so svojím bratom Martinom Mikulášom boli v troch rôznych časových obdobiach, celou, teda aj bulharskou komunitou, zvolení do funkcie "kmeta" (starostu) obce. Význam evanjelického kostola (evanjelický = slovenský v ponímaní najstaršej i mladších generácií) je v tom, že v čase od prvého osídlenia do konca druhej svetovej vojny bol strediskom nielen náboženského, ale i národného povedomia.

Prínos slovenskej školy sa prejavil najmä v týchto troch smeroch:

- naučila mladú generáciu (z nášho pohľadu generačnú skupinu - synovia) lepšie ovládať slovenský jazyk a rozšíriť jej znalosti o Slovensku,
- svojimi mimoškolskými aktivitami (spevokol, divadelný krúžok, tanečný krúžok, knižnica a telesná výchova v Sokole) skultúrnila vyjadrovanie v slovenskom jazyku i členov generácie otcov a dedov, ktorí v ranom detstve absolvovali len niekoľko tried bulharskej školy,

- zapálila u tejto - už väčšej - komunity iskru vrátiť sa späť do svojej pôvodnej vlasti, o ktorej už neboli len hmlisté predstavy, ale i konkrétne poznatky získané niektorými členmi generačnej skupiny otcov pri návšteve Slovenska na počiatku 30-tych rokov a neskôr i niektorými členmi generačnej skupiny synov.

Celkový proces repatriácie bulharských Slovákov bol veľmi ilustratívne opísaný v článku Š. Zelenáka "Niekoľko poznámok z reemigrácie Slovákov z Bulharska", ktorý bol publikovaný v našej ročenke v roku 1994. Naša generačná skupina - otcovia sa na tomto procese podieľala takto:

a) *veková štruktúra a celkový počet*

(skupina mala 9 členov a vek predstaviteľov rodín v dobe presídlenia sa pohyboval v rozmedzí 46 až 63 rokov)

b) *forma dátumu a miesto presídlenia jednotlivých rodín*

- individuálne: jedna rodina 1946 Zadní Arnoštovce na Morave
jedna rodina 1947 Dunajská Streda
jedna rodina 1947 Bratislava
- organizovane: jedna rodina 1949 Tekovské Lužany
jedna rodina 1950 Jevišovka na Morave

c) *pôvodné povolanie predstaviteľov rodín v Bulharsku*

dvaja poľnohospodári
jeden živnostník
jeden murár
jeden robotník
(ich manželky - ako bývalo zvykom - pracovali ako ženy v domácnosti)

d) *pôvodné vzdelanie*

všetci zúčastnení absolvovali základné vzdelanie v bulharskej škole (ako povinné),

e) *pracovné zaradenie po presídlení*

dvaja zamestnanci na štátnom majetku (k hospodáreniu na vlastnom majetku sa už nedostali)
jeden živnostník
jeden murár
jedna v domácnosti

Manželky, samozrejme, znova pracovali v domácnosti a postupne začali plniť úlohu starej mamy (babičky) pri výchove vnúčat.

f) *posledné miesto pobytu*

Po odchode do dôchodku sa skoro všetci presťahovali do blízkosti svojich synov alebo dcér rozpráchnutých po republike, a to:

štyria do Bratislavy
dvaja do Mikulova na Morave
jeden do Žiliny
dvaja zostali v Dunajskej Strede

g) *dosiahnutý vek*

Pozoruhodné u tejto generačnej skupiny je, že hoci prežili dve svetové vojny, po celý život intenzívne pracovali a ku koncu života pocítili veľké sklamanie z nenaplnenia svojich predstáv o živote v slovenskom prostredí a o pokračovaní vo svojom životnom štýle i v novej vlasti, dožili sa vysokého veku:

jeden člen   59 rokov
dvaja členovia   70 až 80 rokov
traja členovia   80 až 90 rokov

traja členovia   nad 90 rokov

Odmenou za všetko, čo vykonali, im bolo nakoniec vedomie, že to, čo sa nepodarilo im, vrchovato naplnili ich priami potomkovia - synovia a dcéry.

2. generačná skupina - synovia a dcéry

Táto generácia čoskoro po presídlení našich krajanov prevzala na seba úlohu previesť svojich najbližších z pozície prisťahovalcov do postavenia normálnych občanov novej (už svojej) vlasti. Preto u členov tejto skupiny došlo v procese transformácie repatriovanej komunity na nové podmienky k väčším zmenám v ich živote, a teda k tomu, čo Štefan Zelenák nazval "zmenou životného štýlu"; podľa toho, ako boli jej členovia na túto úlohu pripravení.

Generácia synov bola od počiatku už v Bulharsku záujmovo rôznorodou skupinou. Postupne ako dorastali, opúšťali tradičné poľnohospodárstvo a začali pracovať v iných oblastiach. A to sa priaznivo odrazilo po presídlení v ich rozhodovaní, ako a kde začať v nových podmienkach nový život. Ich odvaha sa prejavila ako predvoj organizovaného presídlenia v predstihu, ale aj individuálne, alebo v menších skupinách.

Čo iné však bolo spoločné, čo formulovalo už od počiatku ich osobnosť, bolo prežitie mladosti v slovenskej komunite v Bulharsku. Všetci absolvovali základné vzdelanie (základná škola a meštianka) v bulharskej škole a paralelne navštevovali slovenskú menšinovú školu vrátane spomínaných jej mimoškolských aktivít (*Poznámka: toto platí doslovne pre Podem a Brašljanicu. V Gornej Mitropoliji existovala... aj samostatná slovenská, resp. československá škola.*)

Tým, že im bolo umožnené získať oproti svojim otcom väčšie znalosti o existencii Československej republiky a prebúdať od raného detstva záujem o to, ako sa žije na Slovensku a neskôr aj túžbu vrátiť sa tam raz a navždy.

Po druhej svetovej vojne, keď táto idea dozrela do reálnej podoby, to bolo hlavnou príčinou, prečo mnohí z nich začali postupne odchádzať individuálne alebo v menších skupinkách, ako predvoj blížiacej sa hromadnej repatriácie.

Naša generačná skupina sa na priebehu repatriácie a najmä na procese transformácie komunity v nových podmienkach podieľala takto:

a) *celkový počet a veková štruktúra*

Táto nami sledovaná generačná skupina sa skladala z 18 osôb a ich vek sa v dobe presídlenia pohyboval v rozmedzí 14 až 31 rokov, čo znamená, že mnohí z nich už boli dospelí a mali vlastnú rodinu.

b) *forma, dátum a miesto presídlenia*

(individuálne postupne prichádzali)

jeden   v roku 1933 Turč. Teplice (štúdium na učiteľskom ústave)

jeden   v roku 1938 Prešov (štúdium na gymnáziu)

deviati   v roku 1946 Bratislava, Prešov, Tekovské Lužany,
Horná Štubňa, Bratislava-Petržalka, Horní Arnoštov

štyria   v roku 1947 Bratislava, Kadaň, Ústí nad Labem, Jevišovka

(organizovane)

traja   v rokoch 1946-47 Bratislava, Jevišovka na Morave

Ako z prehľadu vyplýva, určitou výnimkou z povojnovej generácie boli Ján a Ondrej Mikulášovci, ktorí ešte pred druhou svetovou vojnou prišli na stredoškolské štúdiá na Slovensko a ako prví sa integrovali v novej vlasti. Svoj vzťah k nej, okrem iného, prejavili i dobrovoľnou účasťou v Slovenskom národnom povstaní.

c) pôvodné vzdelanie, rekvalifikácia a štúdium na školách

Táto generácia čoskoro po skončení organizovaného presídľovania a sústredenia väčšiny krajanov a zoznámení sa s ekonomickými, sociálnymi a kultúrnymi podmienkami budúceho života, pochopila, že východisko z tejto situácie spočíva vo vlastnej iniciatíve. Preto tí starší hľadali možnosti aj iného zamestnania než im bolo ponúknuté a nebáli sa nastúpiť do rôznych rekvalifikačných kurzov a neskôr v rámci zamestnania zvyšovať svoju kvalifikáciu na odborných i vysokých školách. Jeden z nich dosiahol i vedeckú hodnosť - CSc. Tí mladší, i keď mali často veľké problémy s dokonalým ovládaním slovenského jazyka, hneď po príchode nastupovali na stredné a mnohí z nich pokračovali v štúdiu na vysokých školách.

Prehľad o priebehu vzdelávania

Pôvodné vzdelanie z Bulharska		Dosiahnuté vzdelanie v ČSR	
	<i>počet</i>		<i>počet</i>
základné (obecné + meštianka)	11	zákl. a urč. rekvalifikáciou	2
stredné odborné	7	SO doplnené odb. kurzami	6
		USO s maturitou	3
		VŠ (z toho 1 CSc.)	7

d) miesta pobytu po ukončení presídlenia

Paralelne s rastom kvalifikácie sa menilo pracovné uplatnenie a s tým spojené i sťahovanie z miesta na miesto po celej republike. Doslova sa u tejto skupiny naplnil slogan - "od Šumavy k Tatrám". Svedčia o tom mená miest, kde niektorí z nich po určitú dobu i s rodinou prebývali: Šumava, Jindřichův Hradec, Kadaň, Teplice, Litvínov, Ústí nad Labem, Česká Lípa, Praha, Mikulov, Hrušovany, Bratislava, Trnava, Horná Štubňa, Turčianske Teplice, Prievidza, Žilina, Modrý Kameň, Gelnica, Prešov a Košice.

Úplným rekordérom v tomto putovaní bol Jozef Mikuláš. Sťahoval sa a žil so svojou rodinou na 11 miestach a neustále pracoval v jednom a tom istom odvetví - v poľnohospodárstve. Bol všade tam, kde ho potrebovali. Tunajšiu životnú cestu začínal v Bratislave a potom od Šumavy až po Košice prebrázdil celú starú republiku. Vo svojom odbore začínal ako adjunkt na veľkostatku. Okúsil i gazdovanie na vlastnom v Tekovských Lužanoch, potom ako zamestnanec na štátnom majetku bol vyslaný na dlhodobý rekvalifikačný kurz na riadiacich pracovníkov v poľnohospodárstve. Postupne pracoval ako riaditeľ v niektorých štátnych majetkoch, ďalej ako riaditeľ odboru na federálnom ministerstve poľnohospodárstva a výživy v Prahe, ako poradca na predsedníctve vlády a zástupca ČSSR v medzinárodných inštitútoch v oblasti poľnohospodárstva. Svoje pôsobenie ukončil ako riaditeľ okresnej poľnohospodárskej správy v Košiciach. Popri zamestnaní stačil ešte pracovať aj na sebe, vyštudovať na Vysokej škole poľnohospodárskej v Nitre a svoje skúsenosti a nosné smery zhrnúť do dizertačnej práce, za ktorú mu bola priznaná vedecká hodnosť CSc.

e) pracovné uplatnenie

Táto generácia výrazne zmenila tradičnú obživu predchádzajúcich generácií v poľnohospodárstve a v súlade s možnosťami, ktoré sa jej naskytili a s kvalifikáciou, ktorú nadobudla pre výkon nových povolání, pracovala v týchto ďalších odvetviach:

poľnohospodárstvo	3
obchod a služby	4
priemysel a miest. hosp.	2
školsťvo	2
štátna a verejná správa	3

armáda (vojaci z povolania) 3
výskum a vývoj 1

Mnohí z nich (až 66 %) zastávali vo svojich podnikoch a organizáciách vedúce postavenie, ako je riaditeľ odboru na ministerstve, riaditeľ podniku, resp. závodu, riaditeľ školy, veliteľské funkcie v armáde a pod. Iní zase boli vynikajúcimi a uznávanými odborníkmi. Napríklad Martin Mikuláš vďaka svojej odbornosti v oblasti čistenia odpadových vôd a zneškodňovania odpadu často prednášal na medzinárodných sympóziách a konferenciách doma aj v zahraničí. Medzi inými aktivitami bol vedúcim jednej z odborných skupín pri posudzovaní vplyvu vodného diela Gabčíkovo na životné prostredie v Chránenej vodohospodárskej oblasti Žitného ostrova.

Rodina Martina Mikuláša - seniora

Pri hodnotení úspechov a zásluh tejto generačnej skupiny nemožno nespomenúť zásluhy a činnosť Jána Mikuláša, ktorý v predvojnovom období absolvoval učiteľský ústav na Slovensku a vrátil sa medzi svojich krajanov do Bulharska, kde pôsobil ako učiteľ v Podeme a Gornej Mitropoliji.

Jeho prvé pôsobenie v tejto funkcii spadalo do kritického vojnového obdobia, keď bola existencia slovenských škôl v dôsledku vrcholiaceho bulharského nacionalizmu vážne ohrozená. Vďaka jeho diplomatickému rokovaniu vychádzajúcemu zo znalostí mentality bulharských regionálnych činiteľov, bola táto hrozba zažehnaná a školy vedľa svojej vzdelávacej činnosti mládeže mohli naďalej pôsobiť na udržiavanie slovenského povedomia aj medzi dospelými.

Jeho ďalšie pôsobenie medzi dospelými sa rozšírilo v prvých povojnových rokoch, keď bol znova vyslaný do Bulharska ako slovenský učiteľ. Vtedy už bola nastolená otázka repatriácie a hromadného presídlenia slovenskej komunity do pôvodnej vlasti. Jeho normálne učiteľovanie bolo dobrovoľne ním samotným rozšírené o činnosti súvisiace so spomínanou repatriáciou. Ako znalý miestnych pomerov sprostredkoval nejedno prejednanie vyslaných odborníkov z ČSR s miestnymi a regionálnymi orgánmi a pomáhal prekonávať rôzne nedorozumenia a rozpory.

Keď už boli zásadné otázky prijateľne vyriešené, nastala mravenčia práca zoznamovať našich krajanov so všetkým tým, čo bolo spojené s presídľovaním a nakoniec poskytovať individuálnu pomoc každému, kto o ňu požiadal, pri vyplňovaní formulárov, ktoré z úradnej agendy vyplývali. Len tak sa vyst'ahovanie podarilo bez väčších krízových situácií. Bohužiaľ, vlastné prest'ahovanie nedopadlo úplne tak, ako bolo sľúbené a aké predstavy si naši krajanovia vytvorili o staronovej vlasti.

Za to všetko, čo vykonal, možno aj Jána Mikuláša zahrnúť do skupiny "zaslúžilých duchovných pastierov", o ktorých sa menovite písalo v našich ročenkách v rubrike "Náš pán učiteľ" alebo "Náš pán farár" a my, čitatelia, sme takto vďačne na nich spomínali.

Aj Ondrej Mikuláš už od svojej mladosti, keď prišiel do Prahy na vysokoškolské štúdiá, kde aj zakotvil a pracoval na federálnych úradoch, zostal roduverným Slovákom, pričom trvalo udržiaval kontakty so Slovenskom. Pravidelne navštevoval slovenské podniky a inštitúcie, pričom pomáhal riešiť ich problémy. Najmä však organizoval odborné konferencie, semináre a sympóziá, čím rozširoval poznatky o všetkom novom, čo Praha, ako hlavné mesto, práve rozvíjala.

Takto by bolo možné pokračovať aj pri hodnotení ďalších členov rodu Mikulášovcov, ktorí rozvíjali a uplatňovali svoje vedomosti pri naplňaní celospoločenských aktivít vo svojich profesiách.

f) rodinné vzťahy

Zo starších ročníkov tí, ktorí uzatvárali manželstvá ešte v Bulharsku, alebo tesne po presídlení si za svojich životných partnerov brali spravidla z prostredia krajanov (Slovákov a Slovenky). Výnimku tvoria dve rodiny, ktoré vplyvom v Bulharsku prebiehajúcej asimilácie boli zmiešané.

Mladšie ročníky už hľadali svojich partnerov v prostredí, v ktorom žili a pôsobili. A tak najmä v Čechách a na Morave vznikali ďalšie zmiešané manželstvá, z ktorých je až 27 % z celkového počtu.

g) miesta posledného pobytu a dosiahnutý vek

Napriek zásadným zmenám v životnom štýle, táto generácia zachovala tradíciu rodinného spolunažívania viacerých generácií a po odchode do dôchodku sa usídlila v blízkosti niektorého zo svojich potomkov a pomáha vo výchove vnúčat.

Dnes žijú v týchto mestách: v SR - Bratislava, Trnava, Pezinok, Prievidza a v ČR - Hrušovany, Mikulov, Klatovy a Praha. To znamená, že 5 členov tejto skupiny po rozdelení federácie sa opäť stali zahraničnými Slovákami. Svoje kontakty so Slovenskom udržujú i prostredníctvom nášho spolku. Tí fyzicky zdatnejší sa pravidelne zúčastňujú na stretnutiach, ktoré spolok každý rok organizuje, a tí menej zdatní si radi s veľkým záujmom prečítajú spomienky a noviny, ktoré prináša vydávaná ročenka.

Pozoruhodná je i u tejto generačnej skupiny rysujúca sa dlhovekosť. Súčasný priemerný vek žijúcich členov je 76 rokov. Vek jednotlivcov sa pohybuje v rozmedzí od 67 až 85 rokov. Bohužiaľ, 4 členovia tejto skupiny už navždy opustili naše rady...

Na záver hodnotenia tejto generačnej skupiny sme povinní vyzdvihnúť jej veľkú zásluhu na tom, že túžby predchádzajúcich generácií o živote v pôvodnej vlasti sa z veľkej časti naplnili. Svojím životom a, najmä, prácou premostila starý a nový životný štýl a umožnila svojim nástupcom žiť v súčasnej spoločnosti ako rovní s rovnými.

3. generačná skupina - vnuci

Táto skupina predstavuje generáciu, životom ktorej vrcholí proces repatriácie slovenskej komunity z Bulharska. V podstate už ide o jej úplnú integráciu v slovenskej, resp. českej spoločnosti.

Generačná skupina vnukov sa skladá zo 46 členov, s výnimkou 5 detí, ktoré reemigrovali zároveň so svojimi rodičmi do vlasti. Všetci ostatní členovia sa narodili už v ČSSR. Všetci od začiatku rástli a žili ako ostatné deti v kultúrnych a sociálnych podmienkach, do ktorých sa pristáhovali ich rodičia. Podobne im bolo poskytnuté rovnaké vzdelanie na základných školách a záležalo už len na ich rodičoch a na nich samotných, na ktorých školách budú ďalej študovať, alebo sa rozhodnú pre praktické povolanie.

A tieto možnosti využili dnešní, prevažne štyridsiatnici, takto:

a) dosiahnuté vzdelanie

Ako bolo povedané, okrem vlastnej iniciatívy je to i zásluha rodičov, ktorí sa usilovali vytvoriť svojim potomkom lepšie predpoklady, než mali sami, na úspešný vstup do života dospelých. Hlavným predpokladom, ktorý mohli ovplyvniť, bolo práve vzdelanie, a dopadlo to takto:

typ školského vzdelania	počet absolventov
základné	1
SO	14
ÚSO	7
VŠ, z toho 1 CSc.	24

Dosiahnutá úroveň vzdelania je vynikajúca. O niečo viac než polovica generačnej skupiny absolvovala vysokoškolské vzdelanie. Myslíme si, že je to podstatne viac než v tej dobe činil podiel vysokoškolsky vzdelaných v porovnateľnej vekovej štruktúre v českej a slovenskej spoločnosti.

b) pracovné uplatnenie

Štruktúra odvetví, v ktorých pracovala generácia otcov je u tejto generácie rozšírená o diplomatické služby, súkromné podnikanie, justíciu, bankovníctvo a informatiku.

Mnoho z nich zastáva vo svojich organizáciách zodpovedné funkcie, 24 % z celkového počtu sú vysokokvalifikovaní odborníci a 11 % riadiaci pracovníci, z toho jeden vo funkcii generálneho riaditeľa.

c) rodinné vzťahy a národnosť

Manželskými partnermi členov tejto skupiny sa stali miestni občania SR a ČR. Len v jednom prípade je to zhodou okolností potomok z Bulharska.

Podľa miesta bydliska 17 členov tejto skupiny má svoj domov v ČR, t. j. 37 % z celkového počtu. A tí, čo sa tu i narodili (a tých je väčšina), sa najmä z legislatívnych dôvodov hlásia k českej národnosti.

Na záver o tejto generačnej skupine nám prichádza len konštatovať, že po dosiahnutí veku dospelosti sa už u nikoho neprejavuje povedomie, že sú z polovice i potomkovia Slovákov z Bulharska. Oni už žijú ako občania SR a ČR - orientovaní na prítomnosť v nimi založených rodinách už skoro nenachádzame žiadne prvky tak charakteristické v rodinnom živote našich krajanov. Nimi sa teda dokončila úplná integrácia krajanov z Bulharska v staronovej vlasti svojich rodičov a prarodičov.

Súhrnné závery

Po zhodnotení celého priebehu reemigrácie Slovákov z Bulharska a definitívneho usídlenia jednotlivých rodín vo vytúženej starej vlasti môžeme i s prihliadnutím na osudy členov rodu Mikulášovcov vysloviť ako odpoveď na otázky vyslovené v úvodnej časti tejto štúdie - *tri záverečné postrehy*:

1. Oproti pôvodným rokovaniam medzi československými a bulharskými orgánmi a podmienkach reemigrácie a prisľubov, ktoré boli dané našim krajanom, došlo v čase uskutočňovania presídľovania k významným zmenám v zahraničnej orientácii i vo vnútropolitickom usporiadaní Československa. Úvahy, že naši krajanovia by sa mohli usadiť v južných krajoch Slovenska na parcelovaných veľkostatkoch, kde by im bola pridelená pôda a tak, ako to pred nimi robievali ich predkovia, že si vybudujú vlastné domy a založia trvalý domov, sa nenaplnili.

Miesto toho organizované presuny boli orientované do neslovenského prostredia v Čechách a na Morave a miesto gazdovania na svojom, naši krajanovia sa stali zamestnancami na štátnych majetkoch alebo priemyselných podnikoch. A k tomu sa pridala pocit, že i po presídlení zostali "zahraničnými Slovákami". Tieto skutočnosti ako veľké sklamanie pocítili najmä členovia *generácie otcov*.

A tak, za pomoci svojich synov a dcér ešte raz, a to naposledy, zdvihli kotvy a presťahovali sa konečne na Slovensko do niekoľkých miest. V jeho juhozápadnej časti s novými podmienkami sa zmierili až na konci svojho života, keď poznali na svojich potomkoch, že si počínajú dobre a majú sa lepšie než si to oni sami vedeli vôbec v Bulharsku predstaviť.

A preto, keď už oni nie sú medzi nami a nemôžu nám to potvrdiť, tak my si to dovoľíme vysloviť, že svoje rozhodnutie vrátiť sa tam, kde sú korene ich predkov, neľutovali, lebo sa nakoniec dožili toho, že ich sny sa naplňujú.

2. Po presídlení z Bulharska proces reemigrácie pokračoval v adaptácii bývalej slovenskej komunity na nové podmienky, a to už najmä na základe vlastnej iniciatívy a schopnosti každej rodiny a každého jednotlivca. Túto úlohu splnila *generačná skupina - synovia*. Na rozdiel od svojich rodičov mali lepšie predpoklady.

Už v Bulharsku väčšia časť sa v dôsledku neustáleho delenia pôdy medzi dedičmi nemohla užiť v poľnohospodárstve, a preto hľadala svoju obživu v iných činnostiach a často i v mestách.

Z tohto pohľadu si dovoľujeme vysloviť názor, i keď sa zdá byť paradoxným, že bolo šťastie, že v nových podmienkach neboli zakonzervované v poľnohospodárstve na parcelovaných veľkostatkoch, ale boli postavení pred "nový svet možností". A oni vykročili, ba čo viac, skočili do neho rovnými nohami. Ako to využili, sme už zdokumentovali v časti *generačná skupina - synovia*.

U nej môžeme smelo tvrdiť, že táto generácia v priebehu svojho života dokázala viac, než niekoľko predchádzajúcich dohromady. Najmä v tom, že postupne menila životný štýl rodín bývalej slovenskej komunity - na základe nebývalého zvyšovania odbornej kvalifikácie a vzdelanosti vôbec. Tým si osvojila mnoho nových profesií, a tak sa jej členovia mohli vyrovnáť svojim vrstovníkom česko-slovenského obyvateľstva.

Táto generácia dnes na sklonku svojej životnej dráhy môže odsúhlasiť naše tvrdenie, že slovenská komunita z Bulharska zdedila po svojich predkoch vitalitu a dostatok schopností presadiť sa v každom prostredí. Nakoniec reemigrácia bola tou najlepšou príležitosťou, ktorú jej osud pripravil: dokázať to. A preto plným právom môžu mať jej členovia dobrý pocit spokojnosti s tým, čo vykonali, a v tom, ako si počínajú ich potomkovia.

3. Pristupujeme k poslednému štádiu procesu reemigrácie, a to k plnej integrácii potomkov slovenskej komunity z Bulharska vo svojej vlasti. Táto úloha pripadla *generačnej skupine - vnuci*.

Nie sú to už žiadni zelenáči, ale dospelí ľudia vo veku 35 až 50 rokov. Preto môžeme v ich prípade hodnotiť, ako sa k životu postavili, čo vykonali a čo dosiahli. Tak, ako ovocie sa dlhodobou a vytrvalou starostlivosťou vyšľachtí a postupne dozrieva do krásy a úžitku, aj táto najmladšia generácia vydala zo seba tradičnú kvalitu a zapojila sa harmonicky do prostredia, v ktorom žije v súlade s platnými pravidlami spoločnosti. Nesklamali, svoju úlohu splnili. Trend, ktorý vo vzdelaní a v pracovnom uplatnení začali ich otcovia, realizujú aj oni, čo potvrdzujú údaje a výsledky uvedené v príslušnej časti štúdie.

Môžeme preto s uspokojením povedať, že proces integrácie našich krajanov do novej spoločnosti sa dokončil viac než úspešne. A táto posledná generácia svojim životom proces reemigrácie Slovákov z Bulharska uzatvára a pomaly, ale iste ho odsúva do histórie.

A nám, čo sme v tomto procese uvedených troch generácií žili a pracovali najdlhšie, zostáva len povedať trošku s pýchou a trošku s nostalgiou: *bola to doba v živote Slovákov z Bulharska krásna a sme radi, že sme boli pritom!*

PREHLAD ČLENOV RODÍN MIKULÁŠOVCOV

Generačná skupina OTCOVIA (rodičia)

Kód rodiny	M E N O	Rok narod.	Rok prest'ah.	Prvý pobyt	Posledný pobyt	Rozhodujúce zamestnanie (odvetvie)
1.0.0	Michal	1886	1949	Jevišovka na Morave	Bratislava	poľnohospodár
1.0.1	Juda	1892	1949	- " -	- " -	doma
2.0.0	Martin	1895	1947	Kadaň v Čechách	Dunajská Streda	živnostník
2.0.1	Zuzana	1903	1947	- " -	- " -	doma
3.0.1	Zuzana (vdova po Jozefovi Mikulášovi)	1898	1949	Tekovské Lužany	Žilina	doma
4.0.0	Ján	1898	1947	Jevišovka na Morave	Bratislava	remeselník
4.0.1	Zuzana	1901	1947	- " -	- " -	doma
5.0.0	Michal		1946	Zadní Arnoštovice	Mikulov na Morave	poľnohospodár
5.0.1	Mária		1946	- " -	- " -	doma

Generačná skupina SYNOVIA (deti)

Kód rodiny	M E N O	Rok narod.	Rok presťah.	Prvý pobyt	Posledný pobyt	Rozhodujúce zamestnanie (odvetvie)
1.1.0	Ján	1915	1946	Tekovské Lužany	Hrušovany na Morave	remeselník
1.2.0	Michal	1919	1947	Bratislava	Bratislava	dôstojník z povolania
1.3.0	Ondrej	1921	1949	Jevišovka na Morave	Bratislava	adm. pracovník
1.4.0	Pavel	1925	1949	Bratislava	Bratislava	štátna správa
2.1.0	Zuzana vyd. Moniová	1921	1947	Kadaň v Čechách	Bratislava	planografia
2.2.0	Martin	1932	1946	Prešov	Bratislava	vývoj a výskum
3.1.0	Ján	1918	1933	Turčianske Teplice	Pezinok	školsstvo
3.2.0	Zuzana vyd. Posoldová	1921	1947	Ústí n/Labem	Prievidza	obchod
3.3.0	Jozef	1924	1946	Bratislava	Košice	štátna správa

Kód rodiny	M E N O	Rok narod.	Rok prest'ah.	Prvý pobyt	Posledný pobyt	Rozhodujúce zamestnanie (odvetvie)
3.4.0	Ondrej	1926	1938	Prešov	Praha	štátna správa
3.5.0	Pavel	1928	1948	Bratislava	Litvínov v Čechách	chem. priem.
4.1.0	Ján	1920	1946	Horná Štubňa	Bratislava	verejná správa
4.2.0	Michal	1922	1946	Horná Štubňa	Bratislava	remeselník
4.3.0	Mária	1927	1946	Horná Štubňa	Bratislava	poľnohospodár
4.4.0	Anna vyd. Heklová	1933	1947	Jevišovka na Morave	Trnava	školsstvo
5.1.0	Michal	1924	1946	Zadní Arnoštovice	Malšovské Hory v Čechách	důstojník z pov.
5.2.0	Martin	1926	1946	- " -	Mikulov na Morave	důstojník z pov.
5.3.0	Ján	1930	1946	- " -	Dobré Pole na M.	poľnohospodár

Generačná skupina VNUCI

Kód rodiny	M E N O	Rok narod.	Rok prest'ah.	Prvý pobyt	Posledný pobyt	Rozhodujúce zamestnanie (odvetvie)
1.1.1	Anna vyd. Skořepová	1941	1946	Tekovské Lužany	Hrušovany na Morave, ČR	priemysel (admin. pracov.)
1.1.2	Milan	1948	-		Mikulov na Morave, ČR	priemysel
1.2.1	Emília vyd. Bokníková	1946	1947	Bratislava	Bratislava	kultúra
1.2.2	Anna vyd. Kryšpínová	1952	-		Praha, ČR	diplomatické služby
1.2.3	Jaroslava vyd. Gajdošová	1957	-		Bratislava	školsťvo
1.3.1	Eva vyd. Kováčová	1953	-		Bratislava	školsťvo
1.3.2	Jitka	1956	-		Bratislava	štátna správa
1.4.1	Mária vyd. Remeňová	1955	-		Bratislava	zdravotníctvo
1.4.2	Tatiana vyd. Menyhártová	1957	-		Bratislava	právnička
1.4.3	Lubica vyd. Krištofová	1964	-		Bratislava	právnička
2.1.1	Emil Monov	1946	1947	Kadaň	Bratislava	remeselník
2.1.2	Danislav Monov	1948	-		Bratislava	remeselník
2.1.3	Krasimíra vyd. Lacková	1950	-		Bratislava	psychológia
2.2.1	Diana vyd. Ďurišová	1955	-		Bratislava	štátna správa
2.2.2	Jana vyd. Kupcová	1958	-		Bratislava	obchod a služby
2.2.3	Martin	1981	-		Bratislava	študent
3.1.1	Jana vyd. Pastúchová	1952	-		Piešťany	veda a výskum
3.1.2	Danica vyd. Ďurkovská	1954	-		Bratislava	zdravotníctvo

Kód rodiny	M E N O	Rok narod.	Rok prest'ah.	Prvý pobyt	Posledný pobyt	Rozhodujúce zamestnanie (odvetvie)
3.2.1	Ludvík Posolda	1957	-		Prievidza	podnikateľ
3.2.2	Pavel Posolda	1958	-		Říčany, ČR	podnikateľ
3.3.1	Emília vyd. Pavelková	1951	-		Praha, ČR	programátor
3.3.2	Vladimír	1953	-		Košice	poľnohospodársky ekonóm
3.4.1	Andrea vyd. Koppová	1955	-		Praha, ČR	služby - ekonóm
3.4.2	Iva vyd. Tatarová	1959	-		Praha, ČR	štátna správa
3.5.1	Pavel	1958	-		Litvínov, ČR	verejná správa
4.1.1	Libuša vyd. Maraková	1944	1946	Horná Štubňa	Bratislava	škoolstvo
4.1.2	Miroslav	1956	-		Bratislava	podnikateľ
4.2.1	Kvetoslava vyd. Šedivá	1946	-		Praha, ČR	štátna správa
4.2.2	Lýdia vyd. Jánošková	1947	-		Bratislava	administratív. pracovníčka
4.2.3	Vladislav	1952	-		Bratislava	štátna správa
4.3.1	Zuzana Červenáková vyd. Šírková	1948	-		Juhoslávia	zahraničný obchod
4.3.2	Martin Červenák	1950	-		Bratislava	škoolstvo
4.3.3	Milada Červenáková vyd. Mikulčíková	1955	-		Bratislava	štátna správa
4.4.1	Pavel Hekel	1954	-		Bratislava	priemysel
4.4.2	Vlasta Hekelová	1956	-		Prievidza	škoolstvo

Kód rodiny	M E N O	Rok narod.	Rok presťah.	Prvý pobyt	Posledný pobyt	Rozhodujúce zamestnanie (odvetvie)
4.4.3	Miroslav Hekel	1964	-		Trnava	programátor
5.1.1	Jiří	1948	-		Horažďovice, ČR	priemysel
5.1.2	Ružena vyd. Veselá	1950	-		Mladá Boleslav, ČR	remeselníčka
5.1.3	Marie vyd. Svobodová	1951	-		Bruntál, ČR	podnikateľka
5.1.4	Zdeněk	1954	-		Malšovské Hory	remeselník
5.1.5	Michal	1956	-		Smilovy Hory, ČR	remeselník
5.2.1	Zdenka vyd. Kalužiková	1951	-		Břeclav, ČR	zdravotníctvo
5.2.2	Peter	1954	-		Mikulov, ČR	poľnohospodár
5.3.1	Vladimír	1952	-		Svitavy, ČR	stavebníctvo
5.3.2	Vlasta vyd. Marušáková	1956	-		Blansko, ČR	priemysel
5.3.3	Ján	1958	-		Praha, ČR	remeselník

Z RODINNEJ KRONIKY

Liliana Ambrušová

Ako to zvyčajne v rodinách býva, niektoré príbehy sa rozprávajú stále odznova, do nekonečna sa vynárajú v pamäti a stávajú sa akoby rodinnými legendami. Tak aj v našej rodine spomedzi mnohých príhod bolo to rozprávanie, ako a prečo sme sa presťahovali z Bulharska do Československa.

Moja matka, rodená Bulharka a Plevenčianka sa po zložení skúšok učiteľskej spôsobilosti dostala za učiteľku na školu v Gornej Mitropoliji. Na tejto škole vyučoval aj môj otec, ktorý ako najmladší z Ambrušových bratov, absolvoval gymnázium v Plevne. O gornomitropolijskej škole šiel chýr, že sú tam dobrí muzikanti. Učil tam výborný huslista Sava Popov, otec hral na flautu, matka na gitaru, dobre spievala, nuž veľmi dobre zapadla do tohto kolektívu, takže slobodnou dlho neostala. Milica Ivanova sa vydala za Slováka Janka Ambruša, a tak sa dostala rovno do prostredia patriarchálnej slovenskej rodiny. Takto žili moji rodičia, kým si nepostavili vlastný dom. To sa im podarilo v pomerne krátkom čase, lebo otec bol členom správnej rady, tzv. kooperatívneho zemedelského družstva, kde pomáhal jednak ako tlmočník medzi slovenským a bulharským obyvateľstvom, a jednak pri administratíve. Prvý rok bola táto služba ochotnícka, ale po roku, keď družstvo začalo prosperovať, dostával otec za prácu pravidelnú finančnú odmenu. To však, zaiste, niektorým ľuďom bolo trňom v oku a vzápätí sa odohrali udalosti, ktoré rozduchali myšlienku presťahovať sa do Česko-Slovenska. Nechajme však rozprávať moju matku:

Pálenie tehál na stavbu kostola (Gorna Mitropolija, 1939)

"Raz, v jedno ráno, prišiel k nám strážnik, bol to bývalý žiak môjho a vraví: 'Pán učiteľ, prišiel som vás zavrieť. Musíte ísť so mnou!' Keď prišli do Plevna na strážnicu, strážnik povedal: 'Priviedol som vám najlepšieho človeka v dedine!'" Ja som tiež hneď

utekala do Plevna, veľmi som plakala, pochodila som všetkých známych, a tak na druhý deň v podvečer sa môj vrátil domov. Mala som veľký strach, lebo bolo to v nepokojných časoch za Stambolijského a všelijaké zlé chýry kolovali. Napríklad, keď sa chcel niekto niekomu pomstiť, zakopal mu niekde do dvora pušku, potom ho udal, že je burič a komunista, nuž a zavreli ho a odstrelili. Vtedy sa už vedelo, že v Československu sa dáva prisťahovalcom - Slovákom - zem. Do Gornej Mitropolije prišla prvá slovenská učiteľka Mária Matějovská, prišiel nás pozrieť aj letec Janko Ambruš a obaja nás nahovárali, aby sme sa presťahovali na Slovensko. A tak najskôr šiel Paľo a Martin prezvedieť, čo a ako. Keď sa vrátili, začalo sa všetko odpredávať a na jeseň, začiatkom novembra, bolo to siedmeho, sme sa pohli.

- A nebolo ti ľúto, nechať všetko tak, novopostavený dom, vlast'? Ved' pri dvoch platoch a vedľajšom zárobku sa vám mohlo žiť celkom dobre, - hovorila som matke.

- Nie, nebolo mi ľúto, bála som sa, že prídu ešte raz, lebo nám veľmi závideli. Aj potom sa okolo môjho obšmietal jeden Cigán, tiež jeho bývalý žiak, ktorý mu hovorieval: 'Pán učiteľ, odíďte, oni vás zabijú, uvidíte!' - Potom aj Martinovi sa stalo to isté, vyhrážali sa mu. -

- Ako ste cestovali? -

- Cestovali sme cez Rumunsko na Satu Mare, boli sme všetci v jednom či dvoch kupé aj s deťmi. Raz v jednom meste pristúpil rumunský dôstojník. Bol vymaľovaný ako slečinka, vopchal sa do dverí a vraví, aby sme mu uvoľnili miesto. Ukazovali sme, že tu miesta nieto, ale on nechcel rozumieť a sadol si rovno mamičke do lona. Jaj, spustili sme krik, aby sa pratal, ale on si len sedel akoby nič. Tu priskočil Marci, chytil oficiera za golier a vyšmaril ho von. -

Prečo moja matka s takým ľahkým srdcom opúšťala svoju vlasť, malo, myslím, viac príčin. Jednak nemala vlastnú matku a k domovu nebola veľmi citovo pripútaná, a jednak ešte ako žiačka plevenského gymnázia priatelila sa s poločeskou rodinou Nikolových. Pani Nikolová bola Češka, rodáčka z Prahy, dobrá muzikantka a všetky deti hrali "to na klavír, to na husliach". Moja mama od detstva prejavovala sklony k múzickým umeniam a, vari, najviac ku kresleniu. Tamojšia profesorka na gymnáziu bola akademická maliarka a talentované žiačky si viedla akoby v krúžku. Na návrh pani Nikolovej mala moja mama ísť študovať maliarstvo do Prahy. Finančnú stránku vyriešili, jednoducho, tak, že jej rodičia sa budú starať o moju mamu a účet sa vyrovná pani Nikolovej v Bulharsku. Bohužiaľ, prvá svetová vojna zmarila rodinné plány, matkin otec musel narukovať, takže finančných prostriedkov nebolo. Zato myšlienka, akási méta niečoho vyššieho, bola, myslím, u mojej matky spojená s Česko-Slovenskom. Ak uvážime, že v nepohodlných vozňoch cestovali s malými deťmi, a to skoro týždeň, lebo smer trate viedol cez Satu Mare na východné Slovensko, musíme obdivovať ich skromnosť a trpezlivosť. Ešte jedna malá príhoda, ktorú moja matka rada rozprávala, trochu žartovne, ale i s hrdosťou:

- Keď sme prišli na colnicu, pravda, museli sme všetko ukázať, musela som vytiahnuť a rozvinúť aj svoje olejomalby, ale keď som tvrdila, že sú to moje obrazy, že som ich ja maľovala, financ nechcel veriť. Vidieť, vraj, že je to akademická práca. A tak sme sa dohadovali, až môj si spomenul a vytiahol drevenú krabicu s farbami, štetcami a paletou a vraví: 'Ved' toto tu je tiež jej, teraz už veríte?' Financ sa pozrel na mňa, usmial sa, uklonil a povedal: 'Pardón, madam!' A tak sme nemuseli platiť clo. -

Ak mám súdiť plevenské gymnázium podľa mojich rodičov, na tú dobu bolo na úrovni. Profesori podľa rozprávania zväčša študovali na univerzitách v Európe, bola to asi bulharská elita, sústredená len vo väčších mestách a viac na severe Bulharska. Tak napríklad, profesorka francúzštiny bola rodená Francúzka, takže s financmi sa slušne dohovorela po francúzsky, mali dobrý prehľad v literatúre a aj v iných vedách. Moja matka si neskoršie svoju vlasť úmerne s pribúdajúcim vekom idealizovala a akoby zo zorného uhla tohto svojho gymnázia. Otec mal reálnejší pohľad, pri porovnávaní bulharského a slovenského prostredia

zdôrazňoval výchovný aspekt. Ako frontový vojak v službe šoféra precestoval kus Bulharska a lepšie poznal pomery na Balkáne.

Keď sme prišli na Slovensko, jeho prvé pôsobisko bolo v Svätoplukove pri Nitre (Šalgov) na cirkevnej evanjelickej škole. V tomto období nostrifikoval aj učiteľský diplom. Až keď sa v roku 1927 utvorila menšinová škola v Dolnom Štále, žiadal o preloženie, aby sme boli v blízkosti svojej rodiny.

Mojej matke ako Bulharke veľmi prospelo spolužitie v slovenskej rodine ešte v Gornej Mitropoliji, lebo si čiastočne osvojila základnú zásobu slovenského jazyka. Keď na začiatku druhej svetovej vojny bol otec preložený na národnú školu v Pezinku, zapojila sa matka do osvetovej činnosti a po vojne v období nedostatku kvalifikovaných učiteľov bola požiadaná o suplovanie na slovenskej škole. Úlohu zvládla veľmi dobre, napokon na škole aj ostala.

Nie nadarmo sa hovorí, že čo sa v mladosti naučíš, v starobe akoby si našiel. Azda nevyznie neskromne, ak "in memoriam" spomeniem, že moja matka si najmä ochotníckou divadelnou činnosťou získala uznanie. Zo ZSŽ a Ústredia ľudovej umeleckej tvorivosti obdržala striebornú a zlatú plaketu J. K. Tyla. Pod jej vedením sa v Pezinku hrali hry Ferka Urbánka, Stodolu, Barča-Ivana, bratov Mrštíkovcov "Mariša", ale aj zo svetovej klasiky, napr. Gorkého "Vasja Železnovová", Suddermanov "Domov", Ševčenkova "Najmička" a iné. Keď ostala na dôchodku, vzala do ruky paletu a štetec a maľovaním si vyplňala voľné chvíle.

Pre mojich rodičov bolo učiteľské povolanie poslaním, pre ktoré žili celou dušou. Na ich náhrobnom pomníku je epitaf tohto znenia: "Učiť a milovať deti bolo našim životným cieľom." Myslím, že tieto slová sú pravdivé a zaslúžené.

Pero mi trochu vybočilo z cesty, nechcem však týmto rozprávaním pretrhnúť živú niť. Obdobie, ktoré nasleduje, uzatvára takmer dvestoročnú púť jedného rodu. Kedysi na začiatku devätnásteho storočia vyberú sa zo "Špaňoľa" dvaja bratia Ambrušovci na Dolnú zem a ďalšia generačná vetev putuje ďalej na juh na spustošený Balkán, aby tam zúrodňovala a obrábala zem. Všade jeho práca prinášala požehnanie. I v cudzine pevný vo svojej viere a verný vo svojej materinskej reči sa vracia začiatkom dvadsiateho storočia na Slovensko.

NA TŔNI-PUSTE

Liliana Ambrušová

TŔň-pusta bola pred prvou svetovou vojnou polofeudálny grófsky majer. Tento takzvaný "zbytkový statok" s celým živým a mŕtvym inventárom, movitosťami, ako aj s poľnohospodárskou pôdou bol nám ako kolonistom, prisťahovalcom z Bulharska a Dolnej zeme, pridelený Ministerstvom zemedelstva prvej Československej republiky. Chotár TŔne-pusty mal rozlohu 256 hektárov poľnohospodárskej pôdy a pasienkov. Na kúpnopredajnej zmluve je podpísaná Blanka Pálffy-Báthyány.

Naša Teňa alebo náš majer, ako sme mu hovorievali, bol zastrčený kút niekde uprostred Žitného ostrova medzi Dunajskou Stredou vzdialenou 15 km a Veľkým Mederom vzdialeným 7 km. Z južnej strany viedla hlavná hradská z Bratislavy do Komárna a pretínala kanál. S touto hradskou bol majer spojený poľnou cestou. Zo severnej strany viedla cesta z dediny Dolný Štál smerom na Komárno. Pred majerom vyúsťovala z cesty vozovka, tesne pred majerom pretínala druhý kanál, ale už zanedbaný, prerastený trsmi trávy, ktorý sa naplňal len v období väčších dažďov. Vozovka končila uprostred majera na priestrannom námestí obdĺžnikového tvaru. Na jednom konci stála panská kúria, z čelnej strany tienená mohutnými gaštanmi, za domom sa rozprestierala veľká záhrada, ktorá začínala akoby parkom s kvetinovými záhonmi, potom bola časť vyhradená zelenine, napokon sa tiahol veľký ovocný sad a celkom na konci bol včelín. Na druhom konci bola typická dolnozemska studňa s napájadlom pre dobytok. Okolo stáli hospodárske budovy a deputátne byty.

Kolonisti prichádzali na TŔň-pustu postupne. Prví tu boli Nadlačania už na jar 1925. Spočiatku sa boli usadili v neďalekej obci Ekel, ale keď sa dozvedeli, že blízky majer sa kolonizuje krajanmi, žiadali sa k svojim. Bola to rodina Bombova, Gregorova, Suchanských, Juraja Ambruša Štefanova a rodina Šprochova.

V tom istom roku na jeseň prichádzajú z Hornej Mitropolije bratia Martin a Ján Ambrušovci aj s rodinami; druhí dvaja bratia Pavol a Juraj prídu až na jar 1926. K nim sa pridá aj kováč Ján Martinek z Brašljanice.

Kolonizáciu uzatvára rodina Rohošková zo Slovenského Komlóša.

Skladba novej slovenskej kolónie, ako vidieť, bola pestrá. Určitý svojský ráz jej dávala aj skutočnosť, že väčšina rodín bola v príbuzenskom vzťahu. A väčšinou to boli rodiny mladé, takže drobizgu tu bolo neúrekom, počnúc niekoľko mesačným kojencom, batolátami a viac ako tuctom detí predškolského veku. Nechýbala však ani mládež, mládenci a dievčence súce na vydaj.

Rodiny sa nastahovali do obývatel'ných priestorov. Najvhodnejší bol kaštieľ s dvanástimi izbami. Tam sa usalašili početné štyri rodiny Ambrušovcov a ten, kto nenašiel vhodnejšie prístrešie.

Hospodáriť sa začalo spoločne. Okrem poľnohospodárskej práce sa opravovali a prerábali staveniská, stavali sa aj nové domy a hospodárske budovy a postupne sa jednotlivé rodiny sťahovali do svojho. Po troch rokoch sa začalo samostatne hospodáriť. Pôda sa rozdelila medzi deväť rodín, lebo rodina Bombova gazdovala a bývala spolu s rodinou Šprochovou.

TŔň-pusta z roka na rok dostávala novú tvár. Keď sa domy vybielili, záhrady oplotili a vysadili ovocnými stromkami, akoby sa vyobliekala do sviatočného rúcha, celkom omladla. Ak sa náhodou niekomu skrížili poľné cesty a pristavil sa tu na kus reči, prišiel zvyčajne aj druhý raz. Úctu vzbudzovali nielen vzorné gazdovstvá, ale aj čisté domácnosti a, najmä, štedrý stôl a srdečná a úprimná pohostinnosť. Nik neodišiel s prázdny' žalúdkom.

Čo sa v novom domove zmenilo a čo nie?

V poľnohospodárskej práci sa začalo tam, kde sa prestalo, nebolo potrebné prispôsobovať sa novým podmienkam kraja. Aj tu sa obrábala pôda podunajskej nížiny, ale

ako sa ukázalo, pôda tu bola slabšia v porovnaní s černozemou na Dolnej zemi alebo v severnom Bulharsku. Pôda Žitného ostrova bola riečnym dnom a miestami vrstva zeme nedosahovala ani 50 cm, pod ňou bol už čistý štrk. No, i tu sa pestovali predovšetkým obilniny, najmä pšenica, potom kukurica, samozrejme, chov rožného statku, ošípané a hydina.

Pracovalo sa usilovne a hospodárstvo vydalo štedré dary, veď to boli gazdovstvá v priemere 25 hektárov na rodinu, teda oveľa viac, ako mali napríklad Ambrušovci v Gornej Mitropoliji. Tam na dedovizni hospodárili spoločne už štyria bratia, podobne to bolo aj inde. O potravinové články nebola núdza, žiadalo by sa však, ba bolo by prepotrebné hospodárske prebytky speňažiť na trhu, ale nebolo kde. Najbližšie trhy v Dunajskej Strede a vo Veľkom Mederi boli slabé, nebolo konzumentov a Bratislava bola príďaleko. Jedna železničná stanica - Dolný Štál bola vzdialená 7 km, druhá - Ekeč - 5 km. Nuž, tak i pri vzornom hospodárení chýbala v domácnosti koruna, niekedy aj na bežné trovy; ak bol neúrodný rok, bolo trápenie ako zaplatiť dlh v Zemskej banke, ktorá poskytla fond pre podporu vnútornej kolonizácie, nedalo sa vyhnúť ani menším dlhom, lebo mladé gazdovstvá si žiadali investície. Nemožno však povedať, že by sa peniažky pomimo kotúľali, napríklad dolu hrdlom. Na Tôni-puste sa nepilo, ani pivo sa nehodlovalo, iba ak na zabíjačkách sa popíjalo trochu domáceho jablčného vína.

Milan Ambruš po úspešnom zvládnutí Kriváňa (11. 9. 1998)

Spoločenský život sa tiež veľmi neodklonil od tradičných foriem. Táto malá etnická skupina, celkom desať rodín, bola vo svojom okolí značne izolovaná. Obyvatelia Žitného ostrova, zväčša maďarskej národnosti, tvorili akúsi bariéru, ktorá znemožňovala priamy kontakt so slovenským obyvateľstvom. Tôň-pusta bola akoby ostrovčekom so svojráznym

obyvateľstvom, ktoré takmer nerušene žilo spôsobom života svojich krajanov, zachovávalo krajské zvláštnosti, nárečie, zvyky a obyčaje.

Osveta prenikala pomaly, ale i tak veľmi prispela k lepším kontaktom slovenského obyvateľstva. Boli to, napríklad rôzne kurzy o chove hydiny alebo varenia, ktoré poriadala Hospodárska a hospodinská škola v Had'ovciach pri Komárne. Gazdinky sa naučili, ako správne stavať kuríny, dodržiavať hygienu, zaviedol sa aj chov vyšľachtených nosníc. Potom chodievali na majer z okolia ženičky lupovať si vajíčka pre násadu nového plemena sliepočiek.

Veľmi vítané boli divadelné predstavenie v Dunajskej Strede, na ktoré sa pozývalo slovenské obyvateľstvo zo širokého okolia. Po predstavení bola zvyčajne tanečná zábava. Tak sa postupne nadväzovali trvalejšie známosti a priateľstvá. Najlepším dôkazom toho bolo, že dievčence z Tône-pusty sa začali rad-radom vydávať. Il'ka Bombová, Zuzka Suchánska a Inka Rohošková, všetky odchádzajú z domu. S poslednou idú aj rodičia. Rohoškov majetok potom kúpili Bukovčanovci, prvá rodina, ktorá sa prisťahovala zo Slovenska.

Každá návšteva slovenského občana bola na Tôni-puste vítaná a vzácna. Host' akoby patril všetkým. To bola príležitosť dozvedieť sa niečo nové, účasť na zhovorkách bralo čo najširšie osadenstvo. Pravidelným hosťom bol Gorno-mitropolčan Tomáš Topoľský, študujúci na učiteľskom ústave v Modre, ktorý každé prázdniny trávil na majeri. Bol to "náš človek", nuž bol vítaný ako člen rodiny. Ešte v prvých rokoch navštívili nás aj hostia z Bulharska, z Gornej Mitropoliji Boris Popov s kolegami. Bola to veľká udalosť.

Informácie, čo sa deje vo svete, prinášali nielen noviny, ale aj všelijakí pocestní, často nezamestnaní. Vtedy si ľudia viac dôverovali, pohostinstvo bolo akoby zákonom. Raz sa na Tôni-puste zastavil pútnik až z Čiech. Predstavil sa ako nezamestnaný záhradník. Poskytla sa mu strava a nocľah. Ukázalo sa však, že je to človek spoločenský a svojím spôsobom zaujímavý. To bola príležitosť porozprávať sa s novým človekom. Žiadne posedenie sa na Tôni bez spevu a hudby neobišlo. Ktovie, kde a ako, našli sa pre hosť'a husle, lebo "čo Čech - to muzikant", domáci amatéri sa tiež nedali zahanbiť a strávil sa jeden z prekrásnych večerov pri speve a hudbe. Slovo dalo slovo, ktosi nadhodil, že, veru, aj na majeri by sa zišiel záhradník, že práce by sa naozaj našlo, iný zas len tak, medzi rečou, že aj nás, deti, by nezaškodilo priučiť hudbe, a ani sa nepovedalo, že "ráno múdrejšie ako večer" a so záhradníkom Břetislavom Stehule si gazdovia capli do dlane. Nepretieklo veľa vody, my, deti, sme medzitým ťahali slákom po prázdnych strunách, a slávila sa svadba. Aj štvrté dievča, Zuzka Ambrušová Štefanova, sa nám vydala.

Ako prekvitalo záhradníctvo, neprichodí mi súdiť, ale Zuzka po jeho boku prejavila veľkú statočnosť. Vychovala počas vojny za ťažkých podmienok štyri deti.

Nemožno nespomenúť aj náš malý detský svet, deti, čo sa večne tmolili po dvoroch. Pamätám sa, ako stará mamička sedávala na priedomí pod gaštanmi, v záhrení mala pre nás vždy cukríky a keď sa niektoré udrelo alebo si ináč ublížilo, utekalo k nej. Ona ofúkala boľavé miesto, pohladila a povedala: "aká boľasť, taká masť!" A slzičky uschli. Bohužiaľ, dlho sa z nás netešila, prvú sme ju odprevadili na miesto ticha a pokoja. My, deti, sme ako sa hovorí, rástli ako z vody, neprestajne sme sa presušali v niektorom dvore, veď všade sme boli doma u svojich, nik nám neodoprel krajec chleba, ale rovnako, ak sme prekúrili, čo ani nebolo tak zriedka, dostali sme výprask, to bolo jedno, od koho. Rástli sme ako vtáčence z jedného hniezda a celý majer aj s okolím bol našim závideniahodným rajom. V lete to bolo kúpanie na kanály, v predvečer zas hry na námestí, netrpezlivo sme očakávali mláčačku, vešali sme sa na žrde vozov naložených obilím, váľali sme sa na kope vymláteného obilia na povale. Zima bola skúpejšia, lebo sneh sa neudržel, trochu kĺzačky bolo na zamrznutých kanáloch, zato zabíjačka - to bola veľká slávnosť. Večer hostina, na ktorej sa zúčastňovala celá rodina, niekedy aj hostia. Po hostine sa vytiahli hudobné nástroje a spievalo sa dlho do noci. Veľkou udalosťou bolo prvé rádio. Postavilo sa vo veľkej jedálni kaštieľa. My, deti, sme skackali

okolo podľa rytmu hudby a s napätím sme počúvali rozprávku tety Hany (Gregorovej), neskoršie tety Hely (Krčméry). Najväčšou udalosťou, však, pre nás, deti, bolo, keď prišlo kočovné bábkové divadlo. Javisko sa postavilo v jedálni kaštieľa a prišli všetci - do nohy.

Pálenie tehál na dom Juraja Botíka (prvý sprava) v Trnave v roku 1953

Do školy sme chodievali do Dolného Štálu, kde bola menšinová škola, od roku 1927 zriadená vlastne kvôli nám. Z majera chodievalo spočiatku asi desať detí, ale postupne pribúdali, lebo dorastali; našlo sa niekoľko slovenských detí aj v dedine i zopár maďarských. V zime nás vozievali na vozoch, gazdovia sa striedali po dňoch v týždni. Mamičky nás zakrútili do vlniakov, dali do rúk fľašu s teplou kávou a večer zas prišli pre nás. So spevom sme prichádzali, aj odchádzali. Hlasným "Dobry večer!" sme unisono ohlasovali svoj príchod.

Táto pešia jesenná a jarná turistika a hry na čerstvom vzduchu nám neboli na škodu, rástli sme zdravo, každá nákaza, ktorá v dedine vypukla, sa nám vyhla.

Nuž, bol to detský raj, my, všetky deti, s láskou spomíname na toto naše detstvo. Vlastne, až keď sme po jednom odchádzali na stredné školy, prišli sme do kontaktu s tunajšou slovenskou spoločnosťou. Po mnohých rokoch si možno niektorí z nás uvedomili, že táto voľnosť, ale súčasne aj izolovanosť, nám bola trochu aj na škodu. Na Slovensku bola predsa len väčšia kultivovanosť v spoločenskom správaní, žiadal sa väčší odstup a spoločenský takt. Túto izolovanosť si oveľa skôr uvedomoval môj otec, ktorý tu bol od počiatku učiteľom. Slovenské obce boli na Žitnom ostrove roztrúsené na väčšie vzdialenosti a, hoci učitelia menšinových škôl sa schádzavali, bolo to nedostatočné na osvojenie si pokrokovejších snažení v pedagogike.

Niekoľko slov o slovenskej škole v Dolnom Štále. "Naša škola - milá je naše nebičko...", ako sme si o nej spievali, vzhľadom sa nijako nelíšili od ostatných domov v dedine pokrytých rákosím, s malými oblôčkami a tmavou povalou z drevených trávov. Keď bolo pod mrakom, sotva sme dovideli písať a čítať.

O zriadenie slovenskej školy sa usilovali slovenskí občania hneď ako prišli. Martin Ambruš, ktorý sa bol zapojil do osvetovo-politickej činnosti, prostredníctvom Slovenskej ligy vymohol otvorenie tzv. menšinovej slovenskej školy, jednotriedky. Samozrejme, bolo to iba núdzové riešenie, kým sa nepostaví nová škola. Rôčky však ubiehali a až roku 1933 sa

otvorila nová dôstojná slovenská škola. To my, staršie deti, sme už odchádzali na stredné školy do mesta.

Tento pomerne bezstarostný život kolonistov popretkávaný starosťami i radosťami dostáva prvé trhliny. Chýlilo sa k druhej svetovej vojne. Kým môj otec ako slovenský učiteľ musí deň pred okupáciou odísť odovzdajúc školský inventár, roľníci kolonisti usmerňovaní výzvou kolonizačného referátu v Bratislave ostávajú na svojich majetkoch, no nie nadhlo. Ešte v tú jeseň začiatkom vojny, nariadením maďarskej vlády sa slovenská menšina musí vysťahovať. Opäť sa bolo treba pozbierať, popredať narýchlo, čo sa dalo a sťahovať sa. Uchytiteľ sa, kto ako mohol. Rodina Suchanských sa usídlila pri Nitre, Bombovci v Trnave a v Bratislave, tiež Bukovčanovci, Stehulovci až do Čiech - Protektorátu, Ambrušovci mali to šťastie, že sa mohli spoločne usadiť na Záhorí pri Stupave. Tam dostali pôdu do prenájmu z majetku grófa Károlyho. Všetci žili v pomeroch oveľa skromnejších ako na Tône-puste, ale nádej, že to bude len do skončenia vojny, pomôže im vydržať.

Zdá sa, že akcia v rámci pozemkovej reformy prvej Republiky, ktorá aktivizovala návrat Slovákov do vlasti, trochu našim ľuďom ukrivdila. Veď celé pokolenia žili v cudzine sťahujúc sa z miesta na miesto a teraz, keď sa konečne vrátili na rodnú zem, opäť mali žiť v neslovenskom prostredí. Možno to ospravedlniť cieľom, ktorý hľadal pre kolonizovanie južného Slovenska ľuďmi národne čo najuvedomelejších? "Národné povedomie bolo u Dolnozemčanov a tiež Slovákov žijúcich v Bulharsku veľmi silné a také je i dnes!", prízvukoval mi Jozef Bomba, keď som ho bola navštíviť v Trnave. Keď ešte v roku 1925 prišli do Bratislavy na Zemský úrad žiadať si prídelať pôdy, povedali im: "Vy pôjdete na Žitný ostrov, lebo o vás sa nebojíme, že sa v tom maďarskom kraji odnárrodníte. Sto rokov ste žili v cudzine a neodnárrodnili ste sa! Len to tam napíšte!" - zdôrazňoval mi jeden z prvých obyvateľov Tône-pusty.

Na druhej strane, však, napriek vojnovým udalostiam mala mládež možnosť študovať a väčšina z Teňanských detí ukončila stredoškolské štúdium, niektorí aj vysokoškolské. To bol najväčší dar vlasti, pretože cudzina by im túto možnosť neposkytla.

Po vojne sa rodiny vracajú, ale preriedené, chýba spomínaná mládež, ktorá si po skončení školy našla nové pôsobiská. Gazdovať začína opäť prvá staršia generácia za pomoci ostatnej mládeže.

Ako sa hovorí, ani sa neohriali a už sa privalili nové udalosti - rok 1948 a s ním všetky reformy pozemkového vlastníctva. Tentoraz naozaj "každý svojou pošliel stranou". Zdalo sa, že navždy. Naozaj?

Epilóg tohto rozprávania vyznieva skôr ako zázrak. Prišiel november 1989 a s ním všetky známe udalosti, politické a hospodárske zmeny.

Druhá generácia, už skoro všetci seniori, vyberú sa - a je to i tentoraz pozdna jeseň, pozrieť sa na tú našu Teňu, náš majer. Už sa chýry rozniesli, že je všetko zrovnané so zemou, iba jeden dom tam stojí. Ktorý a koho že to je? Naozaj, z diaľky vidieť opustený dom, stojí ako sám vojak v poli a stráži ho pes uviazaný na reťazi. Býval tu, dokonca, náš krajan, Slováč z Rumunska, teraz už má postavený dom v dedine.

Chodíme po poli, občas zakopneme o dáku tehlu z bývalých stavenísk, ale pohľad na domček hreje, ba tísnu sa aj slzy do očí. Tento dom môže byť prístreším pre rodinu, ktorá možno príde vzkriesiť Tône-pustu. Veď tretia generácia je na to priam predurčená: diplomovaní agronómi, veterinári, záhradníci. Uvidíme, čas ukáže...

Z MOJICH ROZPOMIENOK II.

Anna Ferková-Kováčová

V rokoch 1943-1944 vojna už bola zavládla nad celou Európou. Mesto, v ktorom som vtedy bývala, bolo kedysi čisté, vysvietené - a teraz: tmavé, okná zatemnené, ľudia smutní. Ľudia sa medzi sebou rozprávali takmer pošepky, báli sa, čo bude ďalej. Lietadlá prelietávali nad mestom čoraz častejšie, nižšie a prinášali so sebou strach a hrôzu. Pri jednom nálete "vysypali" niekoľko bômb aj na okraj mesta, na štvrt', v ktorej býval môj brat. Bol to prvý väčší nálet na Sofiu. V meste panoval veľký chaos. Ľudia sa začali brať von z mesta, kto kde vedel, čo najďalej do odľahlých dedín. Len preč a preč, zachrániť aspoň každý sám seba.

A tak som sa ocitla aj ja vo svojej rodnej dedine. Už to nebola tá krásna a veselá Gorná Mitropolija, akú som ju opustila pred tromi rokmi. Smutná a prázdna, mládež preredla o mládencov, z ktorých sa niektorí medzitým poženili a viacerí odišli na fronty strašnej vojny. Teraz mi pripadala dedina cudzia. Ľudia sa nesmeli schádzať viac ako traja, všetci sa usilovali zostať doma, za zatemnenými oknami. Žiaden smiech, žiadne veselia, len smútok, len ten zavládol nad celou dedinou.

Raz, tak po niekoľkých dňoch, čo som bola doma, som išla do dediny. A čo nechceš, z Vankovej cukrárne práve vychádzal mladý, urastený, teraz zdatný pekný muž. Bol to ten hanblivý chlapec, čo sa červenal, keď som ho už dávno bola vyzvala na dámsku volenku. Hneď sme si padli jeden druhému do oka. Slovo k slovu a začali sme vyhľadávať príležitosť, kde by sme sa mohli stretnúť. Tak to trvalo dlhšie, kým sa mamička mladého pána dozvedela, kde jej syn chodí. Darmo mu dovrávala, hádala sa s ním, nič nepomohlo. Len čo sa zmrklo, už bol okolo nášho domu. Jeho mamka počula všelijaké klebety, hnusné nepravdy, o mne šíriť. Všade sa žalovala, že som čarodejníca, že som jej synovi pobosorovala. Nakoniec sa raz vybrala z druhého konca dediny až k nám. Pri našej bránke zastala a nešla dnu. Moja mamka ju slušne pozvala dnu, ale ona za nič sa nedala nahovoriť. Návšteva na moju mamku takto zhurta: "Ja som neprišla na návštevu, prišla som vám povedať, že keď máte dcéru na vydaj, tak si ju vydajte. Ja ju do môjho domu nechcem."

Nuž, nebola som práve doma. Keď som sa večer vrátila, mamka na mňa zle-nedobre. A už mi rozprávali, kto dnes u nás bol a celú tú scénu podrobne opisovali v zlosti a nezabudli dodať, že už dve dievky vydali, ale takéto niečo. "Nech sa mi ten už tu neukáže", uzavreli reč veľmi rázne. Ešte to nedopovedali a už zaklopal na dvere. Počali ho sácať a vyháňať. "Ta choď, nech ti tvoja mater hľadá ženu", energicky zdôrazňovali moja mamka. Ale jeho to nezľaklo. Pekne sa im prihovoriť a povedal: "Nech si moja mama robí, čo chce, ja mám vašu dcéru rád a ja si ju zoberiem." Odpoveď mojej mamky prišla hneď: "Čerta si zoberieš a kam, keď ju tvoja mater nechce." Stála som ohromená, ale nesmela som sa ozvať. To som chcela vedieť, od neho počuť a hneď som si v duchu pomyslela: "No, počkaj, ty hriešna duša, ja ti ukážem. Ja si ho zoberiem, hoc len na tri dni, ale bude môj." Keď odchádzal, začali sme kuť plány, ako im prejsť cez rozum. Radiť som sa nedala ani ja. Veď som bola dospelá, zdalo sa mi, že mám rozum dosť. Na druhý večer prišiel s tým, že má niekde príbuzných, v ďalekom mestečku pri Dunaji. Hoci v strachu, ale súhlasila som, len aby sa to už skončilo - a dokázala jeho mame, že sa zoberieme. A tak sa aj stalo a skoro nato sme odišli bez vedomia našich mám. A vrátili sme sa o mesiac zosobášení. Od tej doby prešlo veľa...

Vojna v Bulharsku sa skončila 9. septembra 1944. To bola udalosť pre celý štát, radosť zavládla všade. Ľudia akoby sa zobudili z hlbokého spánku. Začalo byť zase veselo a živo. Začali sme chodiť na zábavy, na večierky. V tom čase v našej dedine boli len tri rádiá. Jedno z nich bolo v slovenskej škole. A to nás ešte viac ťahalo tam chodiť. Veď naša škola bol náš druhý domov. Mládež sa schádzala každú nedeľu po obede do školy. Tancovali sme, zabávali sa a bolo nám veselo.

V mojich rozpomienkach mi prichodí vrátiť sa ešte k prvým chvíľam spoločného života s mojím milým. Po odchode z rodnej dediny sme nakoniec odišli do Sofie, kde sme sa 1. mája 1945 zosobášili. Nechýbal nám ani svadobný sprievod. Išli sme do kostola a za pol hodiny som už mala nové meno. A načo svadba? Veď bol prvý rok po vojne. Všade po uliciach v Sofii bola hudba, alegorické vozy. Všetko bolo vyzdobené, a to bol náš najšťastnejší a nezabudnuteľný deň.

A potom sme sa vrátili domov, do našej dediny. Bolo to ťažké, ale čo už. U manželových rodičov sme miesta nemali a ani nás nechceli. U mojej mamky sme nemohli ostať, veď bolo po vojne a doma ich bolo ešte dosť. Tak sme museli ísť, kde sa dalo.

Pri Bielej Slatine, volalo sa to "Kojnare", vtedy Česi stavali elektrárne, tak tam sme si našli robotu. Bolo to dosť ďaleko od našej dediny, ale zato každú sobotu sme išli na nedeľu domov, k mojej mamke. Vždy sa dialo niečo nové. Raz sme sa dozvedeli, že v rádiu hlásili, že mať volá svoje roztratené deti. Slováci, ktorí žijú v cudzine, by sa mohli vrátiť do svojej starej vlasti.

Náš dom v Mušove

Čo nám ostávalo? Štvani zo všetkých strán sme mali len jeden druhého. Na šťastie, vtedy v Gornej Mitropoliji bola pani učiteľka Ambrušová, moja sesternica. Jej rodičia sa odsťahovali už dávnejšie a ona už vyrastala v Československu. Môj manžel sa začal zaujímať, čo to rádio hlásilo, čo je pravda, čo treba urobiť a tak. Chodili sme za pani učiteľkou a ona nám radila ako si máme vybavovať doklady. Peňazí sme nemali veľa, museli sme predávať svoju horko-ťažko vyslúženú výbavu. V tom čase sa ešte repatriácia oficiálne nezačala a vybavovanie cestovných dokladov trvalo veľmi dlho. Každý týždeň nám prichodilo chodiť raz do Plevna, raz do Sofie. Až konečne začiatkom roku 1946 sme mali všetky potrebné vystahovateľské doklady. V tom si bulharské úrady spomenuli, že môj manžel neslúžil ako vojak, a preto sa musí vykúpiť, ak chce opustiť štát.

Zas nám prichodilo čo-to predať, ale čo, perinu a dva vankúše sme predali a aj to málo peňazí išlo na manželovo "vykúpenie". Nakoniec sme boli pripravení na cestu, no bez jediného leva. Naši nám dali, čo mohli. Teta zo salaša nám upiekli tri veľké chleby, zabili jahňa a upečené do masti ho zaliali. To všetko nám priniesli, keď sa prišli s nami rozlúčiť. Každý z rodiny nám čo-to priniesol na cestu, lebo bolo povedané, že sa máme pripraviť na jednomesačnú cestu. Len svokrovci nechceli o nás ani počuť.

V posledný večer bol dvor plný mladých ľudí, dievčence a chlapci nás vyprevádzali s harmonikou. Aj sme si poplakali, aj nám bolo ľúto, nakoniec nám zaspievali *"Keď sa Slovák preč do sveta uberal."* Veď sme boli prví, ktorí sme odchádzali do neznáma. Boli s nami ešte tri rodiny: Ďurišovci, Černošovci a Mikulášovci a traja chlapi, ale tí len pozrieť, ako je v starej vlasti a v prípade, že sa im bude páčiť, vrátia sa pre rodiny.

Ráno nás starý otec odviezli do Plevnu, kde sme sa mali stretnúť s ostatnými. Chlapi objednali železničný vozeň a nakladalo sa všetko, čo kto mal. Cieľom našej cesty bol prístav Lom, kde sme sa mali nalodiť na československé lode. Na loď sme čakali štyri dni. "Ubytovali" sme sa v jednom skladišti, každý na svojej skromnej batožine.

Prišla vytúžená loď, naložili nás na šlepy ako živý tovar. Cestovali sme dlho, skoro mesiac. Cesta bola dosť namáhavá, no pritom romantická. Cez deň sme sa plavili, v noci stáli.

Nám to ubiehalo, ale tí, čo mali malé deti, mali starosti. Ďurišovci zas mali starú babku, tá to dosť ťažko znášali. Do Československa sme prišli 22. júna 1946. Ďurišovci ostali v Komárne a my ostatní sme išli ďalej do Bratislavy. Na Osídľovacom úrade pracovala vtedy Marienka Ambrušová, moja sesternica, a hneď sa nás ako-tak ujala. Postarala sa o nás všetkých, vyprevadila k nim. Moja dobrá teta boli ako hromozvod, každého prijali, kto sa u nich pristavil. Bývali pri Dunajskej Strede. Oni si tam už zvykli, ale pre nás to bola cudzota. Všade na okolí sa rozprávalo len po maďarsky. U nich sme boli dva mesiace. Viac sme ich nechceli využívať, lebo veď vtedy, po vojne, mal každý svojich starostí vyše hlavy. Osadili nás do jedného prázdneho domku. Všade okolo nás boli Maďari a my sme im nič nerozumeli, a tak sme sa brali preč. Zase len Marienka Ambrušová nám poradila, že na Morave by sa našlo bývanie. Môj manžel sa ta išiel pozrieť a páčilo sa mu tam. Zem bola úrodná, všade samé vinohrady. To bolo to, čo nás vždy lákalo. Domy boli krásne, ale bolo to po Nemcoch, ktorých vystaňovali. Česi tu už boli a v dedine, kde sa nám páčilo, bolo už osídlených aj pár rodín zo Slovenska. O dva dni prišiel pre mňa, ale bola to zas tá istá "bôľka", ako vždy pred tým, nedochodilo nám peňazí a na lístok sme mali len do Mikulova a do Mušova bolo ešte dobrých pár kilometrov. Batôžky sme si nechali na železničnej stanici a my hybaj pešo ďalej. V dedine nás prijali milo a hneď sme sa pustili do roboty, lebo nám hneď ukázali role, ktoré k domu patrili, vinicu aj lúku. Presvedčivo nám hovorili: "To všetko je vaše." Ale, či bolo naše? Kadiaľ som išla, všade som si predstavovala tých ľudí, čo vystaňovali a zdalo sa mi, že vidím, ako ťažko sa im odchodilo. Veď aj ja som tak ťažko opúšťala Gornú Mitropoliju, a nemala som tam nič a oni tu zanechali taký krásny majetok. Ale, robili sme tam a postupne sme si zvykali. Poznali sme sa tam skoro s každým a začínalo nám byť dobre.

Medzitým sa v plnom prúde uskutočňovala repatriácia. Z domu nám písali, že sa veľa ľudí chystá vystaňovať do Československa. Postupne začali prichádzať presídlenci aj z Maďarska, menej z Juhoslávie, z Rumunska oveľa viac. Do Mikulova prišiel vlak aj s našimi krajanmi. Každý by sa bol rád u nás zastavil, lebo sme už boli ako-tak zabývaní. Vtedy u nás bývalo aj 15 - 17 ľudí (Ferkovci, Botíkovci, Adamíkovci, Mitkovci). Každý sa u nás zdržiaval, kým sa rozhladel a išiel hľadať, kde sa usadí. Nakoniec sme ostali tri rodiny z Bulharska: Vrškovci, Petrášovci a my. Hoci nám tam bolo dobre, všade ma sprevádzal ten nedobrý pocit. A k tomu aj to, že Slováci, ktorí prišli zo Slovenska, sa snažili čo najskôr počesť. Aj preto som stále išla do manžela: "Ja ti tu nebudem, narodila som sa v cudzine, prišla som ako Slovenka a tu za dva roky budú pomaly z nás Česi." Potom prišli aj moji príbuzní, mamka, sestry bratia. Osadili ich na stredné Slovensko do Hornej Štubne. Tak sme išli aj my za nimi. Nebolo mi ľúto za ničím, čo sme na Morave nechali, lebo som mala stále pocit, že to nie je naše, že nám to nepatrí.

V Hornej Štubni sme boli len veľmi krátko, lebo tam nebolo, kde sa zamestnať. Môj manžel si nakoniec našiel robotu vo vedľajšej dedine. Krásne tam bolo, skoro rekreačne, ale nie pre nás. Medzitým manželov brat sa dostal do Bratislavy i povedali sme si: "Skúsme tam aj my šťastie, lebo vo veľkom meste sa vždy nejaká robota nájde." A išli sme zas ďalej a

zakotvili v Petržalke. Obidvaja sme si našli robotu v Matadorke. Pekne sme zarobili a začali sme sa mať dobre. A keď nám začalo byť dobre a aj s robotou sme boli spokojní, prišla pohroma - manžel mal ťažký úraz (zlomenú chrbtovú kosť), komplikácie zdravotné a po dlhom liečení v nemocnici nasledovalo doliečovanie doma a ja som musela ostať pri ňom. Od tej doby sme s manželom zažili veľa trampôt, ktoré náš život sprevádzajú. Vari viacej zlého, ako dobrého sme zažili, ale znášame aj to, lebo začíname veriť, že taký je náš osud.

Prvý rok na Morave (Zabíjačka u Ferkov, 1948)

III. Z TVORBY NAŠICH NAJMLADŠÍCH

Výber z básnickej tvorby

Katka Koláriková

Narodila sa v Bratislave 2. XI. 1982, ale v hrudi jej bije "dolnozemske srdce" vďaka vplyvu jej rodičov a starých rodičov (Pavol Jančík a stará matka, rodená Kováčová sú z Gornej Mitropolije). Prvú rozprávku napísala už ako deväťročná a o niečo neskôr už začala písať básne. Zatiaľ svoju tvorbu nikde nepublikovala, a tak ukážky z jej tvorby v našej ročenke sú jej prvým vykročením do sveta múz.

TIEŇ SVETLA

Prietrž mračien sa denne valí nad nami,
v jesenno-zimnom období.
Života darcovia nás stvorili,
slnko nám vložili do dlaní.
A svoj tieň sme chytiť nesmeli.
Nieкто nám dal možnosť kráčať po Zemi,
dal nám šancu túžiť a plniť svoje sny,
daroval nám mesiac a my sme ho rozbili.
Daroval nám Zem, aby sme ju ľúbili
a my sme ju svojou láskou k smrti dobili.
Prírodu sme dostali do lona,
zdala sa nám jednoduchá a nás nehodna,
no rýchlo sme zistili, že pokoriť sa tak ľahko nedá.
Ucítili sme silu, ktorou sa búrila,
ucítili zlosť, ktorú dlhé roky v sebe dusila
a dnes rozmyšľame, akoby sa uchlácholiť nechala.
Tieň sa blíži k svojej obeti,
takmer sa jej dotkol nehmotným rozpätím,
neexistujúcim objemom pokrýva telo,
unavené slnko už nevládze, celý čas nad nami bdelo.
Vtedy sme sa zničili, vtedy sme svoj tieň chytili.

SPOMIENKA

*Spomienka je farba zelená, ktorá zalieva lúky,
spomienka je voda túlavá, čo ovlaží strom suchý.
Len spomienka mi ostala, na jeho ruky.
Spomienka je bič, čo nemilosrdne šľahá,
zo spomienky sa dá piť,
v spomienke sa môžeš utopiť.
Spomienka je vôňa prchavá,
čo málokedy v tebe pekná ostáva,
spomienka je sladká chuť,
ktorú vodou zapiješ,
v spomienke sa stratí realita a tá pravá púť.
Spomienka má mnoho tvári,
no ty si len jednu vyberieš,
slza všetko ostatné vyplaví,
ani nevieš a zabudneš.*

SAMOTA

*Sama v kúte sedím
zažatá lampa na mňa svieti,
nik nevie, na čo myslím,
nik nevie, čo ma trápi.
Trápi ma predstava na samotu,
s ktorou si denne podávam ruku,
s ktorou si vymieňam najtajnejšie sny,
ktorá mi večer šepká: "Už spi".
Spi, aby sme sa ráno opäť stretli,
aby sme do tajnej ríše klesli,
aby sme boli sami,
aby nik neprešiel tajnými dverami.
Dverami tými,
ktorých kľúč je samota,
ktorých kľučku denne otváram,
pretože ja ten kľúč mám.
Je to svet tajomstiev,
svet voľnosti i bolesti,
svet šťastia i sklamaní,
je to proste samota,
tajná tmavá postava.*

TO JE LÁSKA

Prvé dejstvo:

*Vietor sa opiera o zlaté klasy,
láska sa prešmykla pomedzi prsty.
Vytriasa zrnká z plnej hlávky,
láme srdcia na dva nové celky.
Rozjarené zrnko padlo do tichej zeme,
klas už plný nie je,
zlomilo srdce v tme.*

Druhé dejstvo:

*Chvilka úvahy - prečo to tak je?
Otázky - prečo sa klasy hýbu, keď vietor veje,
prečo sa lámu srdcia, keď tma je,
prečo sa vytriasajú zrnká.
Prečo je láska tak prèhnane krehká,
dostanú roztrhané vysvetlenie.*

Tretie dejstvo:

*A odpoveď znie: Láska je klas a vietor tma.
Keď vyženie slnko,
do zeme (priepasti) spadne oklamané zrnko.
(Oklamané, že padá do úrodnej hlíny,
kde vzkliči a klíčky budú vyživovať jeho sladké sny).
Keď vietor zore odsunie, klas sa nehýbe,
srdce sa scelí, na všetko sa zabudne.*

Štvrté dejstvo:

*A skutočná pravda je, že toto sa nikdy nestane.
Pretože láska je jemná ako vánok
a zasiahnutý klad bezhlavo hádže zrnko nabok,
a vánok sa rozplynie a klas prázdny ostane.*

TEMNÁ HMLA

*Hmla je pojem samoty,
pojem strachu,
pojem, ktorý volá človek plačúci.*

*Človek ten, čo v tej hmle blúdi,
nestretá ľudí (ne)vľúdnych,
nestretá nikoho.*

*Iba v hmle blúdi,
snaží sa byť k nej vľúdny,
ale nedá sa.*

*V sebe potláča ozajstné pocity,
pocity z hmly,
z tej temnej kulisy.*

*Niekedy sa hmla rozplýva,
a človek ozajstné veci vidí.
Ako sa na neho niekto pozerá
vidí, že je to porota.*

*(Život je ako javisko,
na ktorom musíš stáť,
aj keď ti srdce krváca,
ty sa musíš smiať).*

CHRONICKÝ ZÁPAL

*Chronický zápal srdca,
jazyk stále slová opakuje,
stále to isté,
stále sa železo z oboch strán kuje.
Prirovnať lásku k mnohým veciam,
čo majú zmysel len pre onú chvíľu,
už len kvôli nedostatku času,
treba dať rýchlo papieru.*

1. Láska je ako zem

*je veľká, nikto ju s mapou a či bez nej,
krížom-krážom neprešiel.
Stále nové objavy prichádzajú v húfoch sem,
stále sa tam zmestia, až príde neodlučiteľný deň
a pre nič tu nebude miesta.*

*Zrazu sa naplní a doterajší zmysel
sa na nenávisť v mihu premení.*

2. Láska je ako kotva.

3. Je ako gravitácia,

ktorá zmení smer sotva.

K toľkým veciam možno ju prirovnať,

a predsa sa nenašiel nik,

kto by ju mohol pravidelne merať.

Žiadny prístroj, meter, nič,

nedá sa vyjadriť ten okamih.

Ani hodinky, stopky, či metronóm,

nezachytí rytmus a melódiu v ňom.

(Až sa duša chytí oblakov, až srdce spáli slnko,

až duša splynie s nebom, potom si poviem

bola to láska, chronický zápal, voda utopená brehom).

KRUTÁ LÁSKA

(Úryvok z prózy)

Katka Koláriková

Vlak pomaly míňal krajinu. Lúky, lesy, všetko navôkol ubiehalo, akoby odskakovalo pri prechode vlaku nabok. Dvaja šťastní ľudia sedeli vedľa seba, rútili sa do spoločného života.

"Keby nebolo teba, bol by som naveky mrzákom."

"Nebol by si mrzákom, bol by si nešťastný, ale aj tak sa dá žiť."

"Neviem si život predstaviť bez ruky. Neviem si život predstaviť bez teba. Budeme mať kopu detí."

"Stačia mi aj dve. Malý Leopold a ešte menšia Scarlet. Scarlet sa vrátila myslou do minulosti."

"Priviezli ranených!" ozval sa výkrik na jednej z pohotovostí, ktoré sa v tejto oblasti nachádzali. Vlastne to bola jediná pohotovosť, spojená zároveň s nemocnicou. Ranení, ktorých sem privádzali v určitých intervaloch a ktorí mali ešte šancu, dopravili dlhou chodbou, čo oddeľovala pohotovosť od nemocnice, do izieb. Tu sa zotavovali a preklínali všetko okolo seba. Vojna, čo zúrila vonku, sa zdala nevinná, no bojuje sa, kým nie je víťaz. Vojaci riskujú svoje mladé životy, ak sa dá hovoriť o risku, pretože toto slovo dáva ešte optimistickú nádej, sú len úbohé bábky v rukách mocnejších. Rovnako mladé sestričky mali možnosť deň čo deň zatlačiť oči už mŕtvych vojakov. Keď bola vojna, nebol len nedostatok jedla, ale aj krvi a potrebných liekov. Červený kríž zháňal darcov, kde to len bolo možné. Niektorí boli schopní darovať krv pri každom vyhlásení darcovstva, no tých bolo málo. Na pohotovosti sa zväčša ranení triedili ako surové mäso v mäsiarni. "Ľahko" zranení ležali vedľa mŕtvych, kým ich neoddelili. Všetko bolo treba robiť rýchlo a tak sa nie raz stalo, že pribudlo aj viac zranení. Krv sa prelievala nielen na bojovom poli, ale aj tu, na mieste, kde sa robili zázraky, kde sa aj zaživa, ak bolo treba, amputovali ruky či nohy. Plyn, ktorým sa pri operáciách nešťastníci uspávali, sa nepoužil vždy. Na okamžité zažitie rany na hlave alebo na inej časti tela sa málo využil. Výkriky z bolesti vojny, čo sa drali z hrdiel ranených vojakov, boli zväčša o smrti. Bolest', ktorá im v krčoch zvierala celé telo, sa dá opísať len veľmi ťažko a aj ten, kto ju prežil, snažil sa spomienku na ňu pochovať najhlbšie ako vedel a pokiaľ možno už nikdy ju nevyhrabať na svetlo. V takomto zmätku a aj v dôsledku zranení mnohým zohavila tvár, sa ťažko identifikovali vojaci, a preto aj po vojne ich bola väčšina vyhlásených za nezvestných. Bolo to len nežnejšie oznámenie o smrti syna. Mnohí mali v srdci stále falošnú nádej, že sa niekde objaví, šanca bola malá. Mnohí nemali na pomníku deň úmrtia, pretože nik nevedel, kedy bol zabitý rukou nepriateľa. A geniálni politici, rozhodnutí, že dobjú svet, ďalej poťahovali nitky, pod ktorými hynuli neznámi bojovníci. Za svoje činy, hrdinské činy, dostali len niektorí vyznamenania, no aj tá medaila im pri každom pohľade pripomenula zúfalstvo na bojovom poli. V zákopoch, kde sa pach lietajúcej hliny miešal so spáleným mäsom človeka, kde sa zmyslov zbavení vojaci sami usmrtili, kde si každý chcel zachrániť kožu. V takomto svete sa rozvinula tá najnežnejšia láska, ktorá tak ohnivo ako vzplanula, tak aj zhasla. "Sestra, tohto na amputáciu!" v miestnosti sa začalo triedenie, niektorí už boli pod ošetrojúcimi rukami skúsených lekárov. "Scarlet, počujete, tohto na amputáciu!" kričala hlavná sestra na jednu zo svojich zvereniek. "Scarlet!" Scarlet stála, meravो hľadela na zakrvavenú tvár vojaka, ktorý mal prísť o ľavú ruku. Mal ju rozmliaždenú nad lakťom. Hľadela mu do očí, ktoré plné bolesti len zúfalo prosili o pomoc. Zrazu sa rýchlo spamätala, chytila ho za zdravú ruku a prikývla mu na otázku, ktorú nevyslovil.

"Nie. Amputácia je vylúčená. Ruka sa dá zachrániť," obrátila sa Scarlet na hlavnú sestru, ktorá mala prácu s ďalším zraneným.

"Čo to tárate," odklonila zrak od práce a prebodla ním Scarlet.

"Som jeho sesternica a ten zákrok zakazujem. Odteraz je to môj pacient."

No, osud sa pomýlil v ich šťastí, splietol si ľudí, ktorých chcel dať dokopy. Domček, v ktorom mali žiť až do smrti, bol malý a útulný, stvorený pre mladý pár, ktorý sa len nedávno rozhodol prežiť spoločný život a urobil prvý krok - sobáš. Leo myslel na všetko a najmä na vytúžené dieťa, ktoré chcel so svojou vyvolenou mat' a preto zariadil aj detskú izbičku. Nábytok vyrobil sám, celá izbička voňala surovým drevom a čistotou.

Deň, ktorý mal zmeniť ich životy sa blížil ako smrtiaci hurikán, nie ako nežný vánok, ktorý rozkolíše a ešte viac roztúži. Scarlet rýchlo pochopila, že láska je dávno preč, keď mu oznámila, že nemôžu mať deti. Rana ho trafila, akoby rovno do tváre. Klesol na stoličku pred domom, ktorý spolu obývali, ktorý si zariadili podľa vlastných predstáv. Vernosť v dobrom i v zlom sa vytratila. Rýchla premena muža, ktorý jej za toľko vd'ačil, naháňala strach. Scarlet stála pred ním ako obvinená pred súdom. Leo mlčal, úpenlivo hľadel do stola, na krásny pretkávaný obrus, vytvorený jemnými prstami a fantáziou Scarlet. Úbohosť života, čo sa začal od toho okamihu, utláčala v sebe a dusila a verila, že zomrie skoro, že tento svet opustí mladá.

Leo vtedy ležal v nemocničnej izbe po operácii, ktorá však nedopadla podľa očakávania. Etela, hlavná sestra, kráčala smerom do svojej izby, ktorá bola zároveň aj kanceláriou. Tam mala na policičke, úhľadne podľa abecedy zoradené kartičky a na každej mala zaevidovanú jednu zo sestier. Prstami prešla po papieroch, našla si Scarlet Markusovú a nahliadla do riadkov. Mala zapísaných aj najbližších príbuzných, v prípade potreby, no nech hľadala ako chcela, našla len jednu tetu, ktorá sa o Scarlet starala. Rodičov už dávno nemala a ich súrodenci tiež neexistovali. Z toho jasne usúdila a len si potvrdila, čo sa jej marilo, že Scarlet nemá žiadneho bratranca.

Etela zavrela fascikel s papiermi a vydala sa po chodbe k dverám s menovkou Scarlet Markusová. Zaklopala na dvere, no nikto sa neozýval, a preto sa rozhodla, že vojde. Scarlet ležala na stole s rukami pod hlavou a sladko driemala. Jej pokojný spánok vyrušila ruka na jej pleci, ktorá ju pomykala.

"Etela, nepočula som, kedy ste vošli."

"Kto je ten vojak?" stála medzi dverami a prísne hľadela na Scarlet, ktorá v rozpakoch prevrhla šálku s kávou.

"Do pekla, poliala som diagnózu..."

"Neznámeho," dopovedala Etela. "Tak, kto je to?" opýtala sa ráznejšie.

"Môj bratranec. Vyrastali sme spolu a..."

"Prečo ma klamete? Nemáte nijakého bratranca. Vašou jedinou príbuznou je akási teta."

"Je to v podstate moja krstná, no všetci ju volali teta," snažila sa zahovoriť tému asi tak nezmyselne ako bola celá vojna. Po chvíľke však z tváre Etely vyčítala, že je to zbytočné a trápne. "Nepoznám ho. Ale je taký mladý, nemal by prísť o ruku len preto, že na nejaké operácie nie je čas. A nehovorte, že to tak nie je. Viem, že sa operuje len s pravdepodobnosťou, že operácia sa podarí."

"Táto sa nepodarila," sekla do priestoru Etela.

"O týždeň ho čaká ďalšia," sklonila hlavu Scarlet.

"Za toto by som vás mohla poslať preč," na chvíľku sa odmlčala. "No vzhľadom na to, že ste jeho sesternica..."

Scarlet vtedy veľa riskovala a veľa nocí prebdela. Rana bola veľká, ťažko sa hojila a Leo sa zmietať v bolestiach. Obetovanie nebolo márne pre pacienta, no márne pre život.

Scarlet začala uvažovať o adopcii. Poznala mnoho rodín, ktoré si osvojili dieťa a mali ho radi ako vlastné.

"Leo, Leo," oslovila postavu sediacu pri dome. V tme bolo vidieť len jeho obrysy a pôsobili odstrašujúco, akoby vyšiel zo záhrobia. Bola jasná noc, plná hviezd, s veľkým žiarivým mesiacom, čo má strážiť všetkých zaľúbených.

"Čo chceš?" spýtal sa so zívnutím, neodkloniac hlavu od oblohy.

Scarlet si sadla vedľa neho, preložila si nohu cez nohu a rukami sa chytila lavičky. "Vieš, tak som rozmýšľala, neviem, či budeš súhlasiť, že... že by sme si mohli... adoptovať dieťa." Na chvíľku sa odmlčala, no keď videla, že stále hľadá na oblohu, pokračovala: "Jedno milé dievčatko..."

"Tak dost. Žiadne milé dievčatko, žiadna malá Scarlet," zúrivo sa postavil a vošiel do rozsvietených dverí. V tmavej obývačke zmizol ako duch. Scarlet sklonila hlavu. Ešte stále mala nohu preloženú cez nohu, ešte stále sa držala drevenej lavičky a hlava jej neustále padala viac na koleno, až nakoniec ovisla. Nemohla znieť tie hádky, to ticho, ignorovanie, pohrdanie, ba čo viac, Leo začal piť, pil veľa a do nemoty.

O pár dní znovu navrhla tento nápad, len tak, mimochodom, akoby jej len práve teraz preletel hlavou. No, Leo začal kričať, že nechce v dome nijakého bastarda. Po dlhom nariekaní a prehováraní, úpenlivom prosení ženy, ktorá napriek všetkému chce vychovať dieťa, povolil. Neznelo to výslovne "hurá, budeme mať dcéru", no Scarlet stačilo aj to, a myslela si, že ich spojí, opäť a navždy. Ach, aký strašný omyl. Leo nemal pre dieťa pekného slova. Vyrastala pod ochranným krídlom utrápenej matky a v kriku a opilosti otca. Scarlet však dúfala, že prijme dieťa za svoje, no, to bol len blud prosby. Pochopiť ho nemohla. Nepoznávala v ňom muža, ktorého spoznala uprostred vojny, s ktorým sa delila o najtajnejšie sny, ktorému dala všetko, čo mala. Kvôli ktorému riskovala kariéru, ktorému zachránila ruku a tým aj život, lebo keď videla, čo robí teraz, nevedela a ani si nechcela predstaviť, čo by robil potom. Neraz bola malá Scarlet svedkom toho, ako matka pod silným úderom otca padla do kolien. Neznášal dieťa asi tak, ako ho Scarlet milovala a stále milovala aj Lea, no bola len jeho otrokyňou v biednom živote a otrokár ju nechcel z reťazí pustiť. Celý život bola odsúdená vláčiť za sebou železnú guľu. Aj keby sa oslobodila, nemala by kam ísť.

Ďalší zákrok mal už Leo za sebou. Scarlet sedela pri jeho posteli, držala ho za ruku a hľadela mu na viečka, ktoré sa pod chvíľou pohli, no opäť ostali mŕtve. Scarlet odklonila zrak práve vo chvíli, keď viečka odkryli prenikavé modré zrenice. Pery sa mu odlepili od seba, no nemohol vydať ani hláska, a tak jej zo síl, ktoré nazbieral, v jednom okamihu zovrel ruku. Scarlet si pritiahla jeho ruku k perám a dotkla sa jej. "Ahoj, ako sa máš?" videla, že chce hlavu otočiť k ruke. "Neboj sa, ešte ju máš," Scarlet sa poobzerala po miestnosti. "Musím ísť za pacientmi, teraz spi. Prídem ťa pozrieť neskôr."

Leo zavrel oči. Myšlienky mu pomaly prechádzali v hlave, akoby boli tiež unavené a ešte pomalšie sa mu vynárala tá, že nepríde o ruku. Šťastie, ktoré pri tom pocítil, sa nedá vypovedať a záchranu pripisuje iba Scarlet.

Ruka sa mu hojila pomaly. Pod vrstvami obväzu, ktoré mu Scarlet vymieňala, pociťoval nepríjemné svrbenie. Vždy zúrivo po nej plesol, no potom to oľutoval, lebo bolesť, čo sa v tú ranu rozložila po celej ruke, bola ešte neznesiteľnejšia.

V tesnej blízkosti Scarlet si postupne uvedomoval, aká je krásna. Keď sa jej medené vlasy dotýkali končekmi jeho líca, keď mu dýchala na čelo a chodila s ním neúnavne s veľkou trpezlivosťou, pochopil, ako jej na ňom záleží. Letný bozk, ktorý padol z jeho strany, len potvrdil, že je to tak. Možno to tak chcel osud a možno sa nitky prestali pohybovať, ale vojna sa skončila. Správa všetkých zasiahla ako blesk z jasného neba. Leo a Scarlet sedeli vonku pri západe slnka. Sledovali, ako sa posledné lúče dotýkajú oblohy, ako slnko celkom mizne za

kopcami. Leo mal myšlienky kdesi ďaleko, no Scarlet, unavená starosťou o svojho pacienta, sa konečne každým dňom ubezpečovala, že námaha a prebdené noci neboli zbytočné.

Do myšlienok im vstúpil hlasný výkrik: "Vojna sa skončila! Skončila sa vojna! Je koniec! Ideme domov!"

Scarlet vyskočila na rovné nohy. "Skončila sa vojna! Počul si? Konečne pôjdem domov," no po chvíľke sa zarazila. "Aj ty sa vrátiš domov, však? Leopold, odpovedz mi, prosím."

"Scarlet, pod' so mnou. Pod' so mnou domov. Scarlet, vezmime sa."

Takto sa jej pomaly vynárali spomienky, ako mátoha, príznak, ktorý sa jej zdal vymyslený. Vzdialená predstava o tom, čo bolo, no všetko bola pravda. A vždy, keď precitla do reality, krutej a nemilosrdnej, nachádzala útechu v samote, ktorá ju neúnavne obklopovala. Jej ochrankyňa, jej spása bola samota. Čím viac sa trápila, tým viac spomínala a ten okamih jej stál zato. Len pár sekúnd opäť vo vojne, jej dalo novú energiu, silu. Škoda len, že sa tak rýchlo strácala.

Raz jej Leo dolámal pravú ruku, tú ruku, ktorá ho toľkokrát pohladila po rane a aspoň tak zmiernila nepríjemné svrbenie hojacej sa rany. Ľuďom povedala, že spadla zo schodov.

Preživorila celý život, okrem chvíľ vo vojne. Irónia osudu. Tie chvíle boli pre ňu hádam najšťastnejšie, hoci iný ich preklínal. V zabíjaní láska, v láske zabíjanie.

Malá Scarlet vyrástla a stala sa právničkou. Kontakty s otčimom obmedzovala ako len šlo, no matka stála stále pri ňom. Na Leovej vráskavej tvári nebolo ani zamak ľudskejšti. Scarlet mala na tvári iné vrásky. Prelínali sa so starobou a boli hlboko vyryté do tváre, do srdca a krehkej duše. A nik jej nevedel pomôcť, ani ona sama. Sekundy strávené v Leovej opitej prítomnosti ešte dlho boleli, poniektoré ostali stále tam, kde ich vrazil. Chorľavá a stará sa prechádzala po záhrade, zhrbená pri motyke a zbieraní jahôd. Jej kniha sa skončila, tvrdý obal sa pomaly zatvára. Posledné, čo chytila do svojej ešte stále jemnej ruky, bola jahoda. Červená, dozretá jahoda. Ostala v jej dlani ako nádej na život.

IV. NÁŠ SPOLOK V CENTRE POZORNOSTI ADEPTOV VEDY

POHĽAD NA ŽIVOT SLOVÁKOV V BULHARSKU CEZ SPOMIENKY PANI JUDITY KOLÁRIKOVEJ

Katarína Bezáková, študentka, etnológia, 4. roč. FiFUK

Úvod

Slovenskí kolonisti začali osídľovať bulharské územie na rozhraní 19. a 20. storočia. Hlavným podnetom pre týchto prisťahovalcov bol Zákon o zaľudňovaní, ktorý zaručoval výmeru pôdy podľa počtu členov rodiny ako aj podmienky zálohu, vlastníctva a zdanenia. Na slovenskom osídlení v Bulharsku je pozoruhodná skutočnosť, že títo kolonisti neprichádzali priamo z materského etnického územia, čiže terajšieho Slovenska, ale z viacerých, už existujúcich, slovenských ostrovov, ktoré sa nachádzali najmä v južnej časti niekdajšieho Uhorska.

Generácia týchto Slovákov z Maďarska však už neodovzdala v dostatočnej miere nasledujúcej generácii informáciu o tom, odkiaľ zo Slovenska pochádzajú ich predkovia. Predpokladá sa však, a to najmä na základe charakteristických znakov nárečia, piesní, obyčajov, kolonizačných vplyvov a iných prejavov ich tradičnej materiálnej a duchovnej kultúry, že za ich pôvodnú domovinu možno pokladať južnú časť stredného Slovenska s dedinkami okolo Levíc, Zlatých Moraviec, Banskej Štiavnice, Modrého Kameňa, Lučenca, Tisovca, Klenovca a iných z tejto oblasti.

Ako som už uviedla, hlavným motívom bola možnosť výhodného získania pôdy a samotný fakt pozývania ľudí na znovuosídlenie niektorých častí Bulharska. Napriek tomu však slovenskí prisťahovalci nepatrili v Bulharsku k privilegovaným kolonistom (ako napríklad reemigrujúci Bulhari alebo Nemci), preto bol ich príchod spojený s množstvom problémov vďaka odmietavému a nedôveryhodnému postojom domáceho obyvateľstva, ako aj štátnej administratívy. Až postupom času sa podarilo našim Slovákom získať si dôveryhodné postavenie a vytvoriť tak životaschopnú komunitu.

Medzi túto skupinu Slovákov, ktorá žila na území Bulharska, patrí aj pani Judita Koláriková, rodená Záhorcová, ktorá prežila na tomto území tridsať rokov svojho života. Narodila sa 16. mája 1920 ako jedno z troch detí Martina a Alžbety Záhorcových (narodených r. 1893 a 1895). V roku 1940 sa vydala za Michala Kolárika, narodeného 28.7.1916, a mali spolu dve deti Janka a Evku.

Pani Koláriková ako výborná informátorka mi porozprávala veľa zaujímavých vecí spojených s každodenným, ale aj sviatočným obdobím života v Bulharsku, o vzájomných vzťahoch medzi Bulharmi a Slovákami, o presťahovaní sa na Moravu a dotkla sa aj konečného príchodu na slovenské územie. Jej výpovede som sa pri spracovávaní tejto práce snažila prerozprávať alebo priamo citovať, pričom som ich doplnila aj o informácie z naštudovanej literatúry, ktorá sa zaoberá problematikou života Slovákov v Bulharsku.

Touto cestou by som sa chcela poďakovať pani Kolárikovej za čas, ktorý mi venovala, a za cenné informácie, ktoré mi poskytla.

X X X

V období príchodu Slovákov na bulharské územie bolo domáce obyvateľstvo na nižšej úrovni takmer vo všetkých oblastiach života. Doznievali u nich formy občinového vlastníctva pôdy, ako aj prielohový a úhorový systém hospodárenia. Okrem odlišného systému

hospodárenia priniesli sem slovenskí kolonisti aj vyspelejšiu stavebnú kultúru. O tomto prínose v oblasti architektúry hovorí aj pani Koláriková:

"Môj praotec nás odvieďli najskôr do Maďarska a potom prišli do Bulharska. Ostali tam role voľné a bolo ich treba obrábať. Tak cisár volal ľudí z cudzích štátov, aby prišli, že keď prídu, tak im dajú hektár na osobu do vlastníctva.

Domy nedostali, len parcely na stavbu. Lebo oni sami domy nemali. Oni v zemľankách bývali. A keď prišli naši ľudia na jar, tak začali stavať. Mali dreva, koly, na to dosku, takú "foršňu", zem prekopali, navlhčili, plevou posypali a to ubíjali, a tak stavali domy. Veľa ráz aj tri rodiny bývali v jednom dome.

Jedny prišli z Juhoslávie a tam bolo lepšie. Doviezli si stroje, brány, pluhy a objavili tam aj stroj na tehly. Tak si všetci spolu kúpili dva stroje a začali vyrábať a vypaľovať tehly. A tak si nové domy začali stavať. Tak sa dostali na úroveň svoju ako si odniesli odtiaľto."

Literatúra uvádza, že "Bulhari sa spočiatku dívali na poľnohospodárske náradie a pracovné postupy Slovákov so značnou nedôverou. No, postupne ako sa mali možnosť presvedčiť o prednostiach hospodárenia Slovákov, zmenili svoj postoj." (Botík, J.: Historický a národno-kultúrny vývin Slovákov v Bulharsku. In: Ročenka Spolku... 1994, s. 7)

V literatúre sa uvádzajú štyri lokality, v ktorých Slováci tvorili kompaktné zoskupenie. Pani Koláriková spomína tri z nich: "Gornja Mitropolija, Brašljanica, Podem - tam dávali zem. Boli sme vzorom. Gornja Mitropolija, skadiaľ som ja pochádzala, tam bolo najviac Slovákov. Môj otec mali päť alebo šesť rokov, keď sa tam nast'ahovali. A mama tuším dva, keď ich tam ods'ahovali."

Slovenskí obyvatelia boli naozaj prínosom pre Bulharov v rôznych oblastiach života. Slovák sa tu musel uchytiť, začať od začiatku a vytvoriť si určité zázemie. Napriek tomu, že sa poľnohospodárstvo Slovákov v Bulharsku vyznačovalo viacerými progresívnymi črtami, išlo vždy len o malovýrobný a naturálny spôsob hospodárenia. Pestoval sa široký sortiment poľnohospodárskych plodín a chovali sa viaceré druhy hospodárskych zvierat. Bol to samozásobiteľský spôsob hospodárenia, pri ktorom rodina vyrábala predovšetkým pre seba a je preto prirodzené, že sa domácej remeselnej výrobe venovali všetci popri svojom roľníckom zamestnaní. "Takýmto neremeselným, čiže domáckym a naturálnym spôsobom si naši krajanovia stavali svoje obydlia, spracovávali textilné vlákna, zhotovovali odev, obuv, zabíjali domáce zvieratá a spracovávali z nich rôzne mäsové výrobky, skrátka, vyrábali si takmer všetko, čo pre seba potrebovali." (Botík, J.: Slováci v Bulharsku, s. 17)

Pomocou spracovávaní a pestovania týchto poľnohospodárskych produktov, tkanín a iných materiálov sa snažili Slováci o ich výmenu alebo predaj, a tým o zárobok, ktorý bol v tomto prostredí ťažko získateľný. Moja informátorka uvádza viacero činností a možností získania zárobku alebo určitého produktu, aj keď to nebolo ľahké: "Len to bolo, že nebolo kde zarobiť. Len z toho, čo sme mohli odpredať, sme sa museli zariadiť tak, aby sme sa trocha ošatili, a tak prišli raz chlapi a z Ameriky priniesli semeno na vatú, na pamok a tam sa rodil. Dobré sa mu tam vodilo. V okresnom meste spravili továreň a kilá, kilá krásnej vaty sme si viezli domov. A naučili sme sa priať, tak sme priadli, tkali a tak sme si oblečenie na každý deň vedeli vyrobiť sami. Každá gazdiná to vedela. Chlapi im išli do Juhoslávie kolovraty nakúpiť a tak všetci mali. V Bulharsku to tak vymysleli. Keď sme odniesli pamok do mesta vo vreciach, tak ho oni očistili od semena, spravili ho na vatú, odvážili a toľko nám dali hotovej priadze. Voľáky malý doplatok sme doplatili a hneď sme mohli súkať a tkať. Pýtali sme si osnovu, pýtali sme si do útoku a tak sme si sami tkali."

Okrem pestovania konope a spracovávaní konopných vlákien a tkanín, bolo rozšírené aj spracovávanie ovčej vlny. Pani Koláriková hovorí, že tým, že mali ovce, naučili sa aj túto vlnu spracovávať a priať. Chlapom z nich "šuby - kabáty vrchné" ušili a do farbiarní ich dávali farbiť.

Ema Ďurišová a Mária Šurganová, rod. Zelenáková na XI. stretnutí Slovákov z Bulharska

Bulharská pôda sa vyznačovala výbornou kvalitou, čo sa odrazilo na vysokej úrodnosti. Pestovali sa tu takmer všetky druhy poľnohospodárskych plodín: obilniny, okopaniny, krmoviny, zelenina, vinič, ovocie atď. a podobne to hodnotí aj moja informátorka, pričom mi vyrozprávala aj jednu kurióznu príhodu spojenú s pestovaním melónov: "Jedno vám poviem. Bola veľmi úrodná zem. Takto ste jeden koreň zasadiť na večer a ráno už bol hore, ani ste ho polievať nemuseli poriadne. Boli sme naučení áť alebo dva nasadiť melónmi. Museli mať svoju formu a potom mohli ísť do vagónov, tam ich vážili a odviezli. Ja som raz aj vyškrabala našu adresu na jeden melón, lebo vraveli, že vlak ide do Česka. A predstavte si, že z Pezinka voľáky farár si ho kúpil. Aj mi napísal. Prišiel poštár, a že 'z Česka máte list'. Bolo tam, že veľmi sú radi, že od Slovákov dostali dobrý melón, a že bol taký dobrý, že nám ho celý rok nezabudnú. Aj som si písala s nima a potom sa to zanedbalo."

Pani Koláriková mi uviedla, že slovenské ženy sa naučili od Bulharov pestovať aj ruže, z ktorých sa vyrábala olej a voňavky a vyvážal sa. Sadili ich, vraj, do vinohradu ako ohradu, aby tam nikto nešiel, lebo by sa popichal. Vravelo sa, že "strach chráni vinohrad".

Okrem pestovania poľnohospodárskych plodín sa Slováci venovali aj chovu viacerých druhov hospodárskych zvierat, akými bol najmä hovädzí dobytok, kone, ovce, svine, hydina a iné. V rodine pani Kolárikovej, keď bola ešte dieťa, mali dve kravy, koňa, šesť oviec, tridsať moriek, kačice, husy, sliepky. Vstávali už ráno o šiestej a každé z troch detí malo niečo na starosti. Bolo treba koňa obriaďiť, kravy podojiť, sliepky nakŕmiť. "Kerý mal z čoho chovať, tak si vychoval prasačku, tá sa oprasila a také dvanásťkilové prasatá sa už predávali. To bola doma podpora. Ani v jednom slovenskom dome nebolo, že by kravu nemali. A väčšinou, keď nemali veľa role, tak s kravami robili. Mlieko dojili, odkladali a na veľkom trhu maslo, tvaroh, vajcia, kurence predávali. Oni mali kravy, ale nevedeli to robiť, len balkánskeho syra. Bulharské paničky si potom porúčali, čo im máme kedy doniesť. Keď popredali, čo mali, tak potom nám išli niečo kúpiť. Bulhari mali továrne na látky, tie dávali do obchodov a naše mamy tam kupovali. Ale od Bulharov veľmi nekupovali, lebo boli tam Židia a tí im dali lacnejšie. Bol tam jeden, Mojžiš sme ho volali, a vedel perfektne po slovensky. 'Máš

maradíky? - 'Mám.' To boli také kusy - méter, méter a pol a to pre deti stačí. A on to dal lacnejšie."

Literatúra uvádza, že "najpočetnejšie zastúpenou kategóriou neroľníckych povolání bolo služobníctvo v domácnostiach bohatších meštiackych rodín v Plevne a, najmä, v Sofii." (Botík, J.: Slováci v Bulharsku, s. 17) "Najvyhľadávanejšie dievčatá boli práve slovenské dievčatá, ktoré boli aj najlepšie platenými slúžkami. Ich službu si, vraj, vážili, najmä, pre ich 'poriadkumilovnosť', česťnosť, spoľahlivosť, čistotnosť a tiež pre ich kuchárske majstrovstvo." (Botík, J.: c.d., s. 17) Podobne o tom hovorí aj pani Koláriková: "V zime chodili dievky slúžiť k bohatým. Veľa dievčienec už v dvanástich rokoch nechalo školu. V službe sa zjednali. Kúpili jej topánky, šaty, najesť jej dáte a toľkoto jej ešte peňazí dáte, keď bude odchodiť. Strašne hľadali slovenské dievčence do služby. Boli čistotnejšie, lepšie, inak vychované, jak oni. Oni, keď aj prišli z tých hôr, tak prišla jak cigána rozťahaná."

Vystúpenie detského súboru na našom stretnutí v roku 1997

Okrem týchto, horeuvedených, činností, ktorými sa zaoberali naši ľudia v bulharskom prostredí za účelom prežiť, zadovážiť si nevyhnutné komponenty na život aj si zarobiť, prežívali aj chvíle sviatočné, ktoré boli sprevádzané charakteristickými slovenskými zvykmí, ktoré si aj napriek inoetnickému prostrediu uchovali v čo najvernejšej, špecificky slovenskej podobe. Podľa toho, čo mi povedala pani Koláriková, mali naši ľudia veľmi pozitívny vzťah k "starootckovským obyčajom". Oveľa viac ich dodržiavali v tomto prostredí, ako keď prišli na Slovensko. Ako dôvod uviedla to, že na Slovensku sa už všetci roztratili a tam žili v dedine všetci spolu a cítili sa byť "svoji". Sviatky oslavovali podľa svojho kalendára. "My sme mali slovenské Vianoce v decembri a oni majú až 7. januára. A ešte inak sme dodržiavali tie obyčaje, keď sme odišli, ako keď sme prišli naspäť. Na Štedrý večer sa išlo do kostola, potom sme sa navečerali a ako deti sme išli pod okná slovenských rodín spievať 'Narodil sa Kristus Pán'. Nato nás pustili dnu, každý mal tašku a dostal koláče, orechy, pár drobných do ruky a už sme utekali ďalej. Kto mal väčšiu rodinu, tomu sa viac ušlo. Naveky mi vraveli chlapi, s

tebou nehodno chodiť, ty dostávaš všade dvadsiatky a nám dajú lev - dva. Od polnoci nad ránom už chodili len starší ľudia ku kamarátom, rodičom zaspievať, zavinšovať. A ráno už zase do kostola - malô, veľkô, všetko muselo ísť do kostola.

Oni (Bulhari) nerobievali stromčeky. Naši rodičia zato z višní alebo čerešní odrezali halúzky a pekne sme si ich ozdobili. Dárky nám vždy dávali. Aj keď boli maličké, chudobnie, ale tak sme sa im tešili! Nebolo skade, nebolo z čoho. Od radosti som vyskakovala, keď som stužku do vlasov dostala!

Vinšovali sme len Slovákom. Ale našim susedom sme tiež vinšovali, aj keď nemali sviatok. Ak prišli na večeru, tak len gazda a gazdiná. Tak boli vychovaní, že deti nemajú brať. A oni potom našich zavolali.

Učitelia nacvičili aj divadlo na Vianoce. Bol aj veľký bál. Mali ste vidieť, jak chodili Bulhari. Rebrík si doniesli pod okná, aby niečo videli. To sa nemohli dostať dovnútra, lebo bolo veľa národa. Oni by mohli ísť dovnútra, ale sa nevmetili. Oni kukali cez okná, jak sa vieme zabaviť."

Podobne aj Veľkú noc oslavovali Slováci "po svojom" - oblievačkou. "Na Veľkú noc nás chodili chlapani oblievať veľmo, celú noc. A Bulhari kukali a kričali: 'Zamrzneš!' A otec kričal: 'Nezamrzne, len väčšia narastie!' A raz sa ma otec pýtal, 'kde sa schovávaš, aby ťa neobliali?' A, vraví mi: 'vieš čo, pri studni je sud. Ja vylejem vodu z neho, vezmi si štokrlík a sadni si do toho suda a ja ho zakryjem.' A potom im ukazoval, kde som, a hneď mi dali za vedro. 'Ja vás nebudem poslúchať, že kde sa schovám, ja sa schovám tam, kde ja chcem, a vy nebudete vedieť.' Ale sme si to udržali. Všetko, kým sme nešli sem. Všetky zvyky sa dodržiavali."

Ďalšími špecifickými obyčajmi počas nevšedných dní v živote našich ľudí boli zvyky a tradície spojené so svadbou a pohrebom. Literatúra uvádza, že "najmä v obyčajoch a obradoch spojených so svadbou a úmrtím pretrvávalo aj u bulharských Slovákov vari najviac prejavov, ktoré si prinášali ešte z domoviny svojich predkov. Svadobný obrad u bulharských Slovákov patril k najvýraznejším prejavom ich kultúrnej a etnickej osobitosti v balkánskom prostredí. Pretrvával u nich až do obdobia reemigrácie v plno rozvinutej forme a so všetkými základnými prvkami..." (Botík, J.: c.d., s. 27)

Pani Koláriková mi vysvetlila rozdiely v bulharskej a slovenskej svadbe a podrobnejšie mi opísala priebeh niektorých javov počas slovenskej svadby: "Oni mali v nedeľu svadbu. Len jeden deň! Do kostola išli, mali spoločný obed, nevesta rozdala dary a len čo sa začalo stmievať, dali si tanier, čo si doniesli do uzlíka, a už išli domov. Oni keď robili svadbu, tak nevesta musela dary dávať. Ona od dvanásť rokov si sadla za krosná tkať, aby natkala výbavu, čo bude ako dar rozdávať. Všetkým svadobčanom dávala. Všetkým hosťom, čo prišli. Ale aj jej dávali. Lenže to, čo ona dávala, to bolo už vypracované a ona dostala len peňaze. Tak mohla odznovu začať. A im o to išlo, že kde aký pás zemičky môžu kúpiť, nazbierať, lebo z toho sa žilo.

U nás bola skoro týždeň svadba. To sa Bulhari išli zbláznit'.

U nás si každý robil svoju svadbu. Neveste robili doma a ženíchovi doma. A od ženícha sa pobrali a išli po nevestu. Tam starejšovia boli dvaja, si zavinšovali, čo bolo treba, že si prišli pre dievča, že či ju dajú. Rodičia súhlasili, že áno, veď keď som už bola s vencom na hlave, čo už mali so mnou robiť. Starejší ju odovzdal ženíchovi a povedal: 'A už bude tvoja, staraj sa o ňu.'

Veľmo veľa jedla sa podávalo. Lebo u nás tak bolo. Keď som išla na svadbu, tak som chytila sliepku najkrajšiu, živú, upiekli sme zákusky a dar, čo sme kúpili a tak sme to podvečer odniesli, či k neveste alebo k ženíchovi. A kuchárky, čo boli, tak tie sa museli postarať, aby si všetku hydinu očistili. Lebo, keď mali sto rodín, tak tam mali aj sto slielok. Najprv sa podávala slepačia polievka, potom kurací paprikáš a ku všetkému sa chleba

podával. Tretí chod boli pečené kurence, kompót. Potom, nakoniec každý u svojich jedol segedín - kyslú kapustu s baraním mäsom.

Keď som prišla ku svokre, vinšovať som musela u nej:

*'Rodičia moji noví,
prosím by mi dovolili,
len máličko premluviti
a k Vám sa prihovoriti.
Veľkú vec som učinila,
otca, matku, brata, sestru opustila,
za Vášho syna sa vydávam,
Vám nevestou sa stávam.
Jestli ma v láske nemáte,
povedzte mi, hneď sa vrátim,
prv nežli pártu stratím.
Dobrý deň Vám vinšujem.'*

Na druhý deň ráno, keď sme vstali od ženícha, k nevestiným rodičom sme išli odniesť poctivosť, aby videli, že mali poctivé dievča, lebo tam sa nesmela prespať, lebo by ju ohovorili.

To narobili taký pekný, zelený a ho zlatom zalepili a kvietok biely naň pripli. Najbližšej rodine, ktorá tam ostala, tak každému to pripli. Nevesta to pripla a ženích dal fľašu, aby sa na zdravie nevesty priplo. Najprv sme to dávali u ženícha hneď v noci. A ráno sa to u nevestiných rodičov zapínalo. Tam nám dali raňajky, skoro obed, čo zostalo ešte z večere, to zohriali.

Keď išli tam, tak ženíchova mama chytila dvoch kohútov do ruky a dala ich neveste aj mriežkový koláč a poslali to svatovcom.

A ženích niesol čutoru a do toho zavitu sa nalievalo a v druhej ruke niesol demižón s vínom.

Keď sme išli naspäť, tak nás poslali tak isto nabalených naspäť k druhým svatovcom. Tak som si myslela, že tie kohúty capnem na zem, také boli ťažké jak telce.

Ak si dievča zobralo Bulhara alebo opačne, tak každý si chcel svoje robiť. Naši Slováci nešli k nim na obed, z kostola prišli domov a Bulhari išli domov.

My sme si po slovensky aj pohreb spravili. Prišiel farár, najprv sa spievali pesničky, doma na dvor ho vyniesli. To staršie ženy prišli, obriadili ho, obliekli ho, to len tak robili, zadarmo. Potom sa išlo na cintorín a z cintorína sa išlo zase domov k mŕtvemu a tam sa robil kar. Ale tam nebolo už toľko ľudí, čo na svadbe. Cudzí veľmo neprišli, naveky len taká rodina prišla."

Začlenenie sa Slovákov do inoetnického územia znamenalo pre nich aj rozmanité zmeny a kultúrne výpožičky na všetkých úsekoch života kolonistov. V prvom rade to boli jazykové zmeny, pri ktorých si naši kolonisti osvojili najmä tie slová, pre ktoré nenašli v našom jazyku pomenovanie. Ďalším pôsobením akulturácie preberali aj mnoho javov z oblasti materiálnej a duchovnej kultúry, aby si rozšírili, obohatili a spestrili svoju kultúrnu výbavu a postupne sa s týmito javmi aj identifikovali.

Do tejto kategórie spadá napr. veľká obl'uba zeleninových a ďalších jedál bulharskej či balkánskej kuchyne, zúčastňovanie sa na rôznych bulharských obradoch, slávnostiach a zvykoch, na ktorých sa naši ľudia podieľali a aktívne sa do nich zapájali. Podobne to však bolo aj v opačnom prípade. Ako som už povedala na začiatku, Bulhari sa učili od našich ľudí také veci, ktoré boli na našom území už všeobecne známe a rozšírené. Bulhari sa najprv na nás ako novousadlíkov s nedôverou. Postupom času sa tu však vytvoril priateľský, susedský vzťah dvoch etník žijúcich na spoločnom území. O tom, že tieto vzťahy boli naozaj kladné,

svedčia aj výpovede p. Kolárikovej, ktorá mi okrem nich uviedla aj niekoľko príkladov na to, čo sa Bulhari od nás Slovákov naučili:

Štefan Rusnák s manželkou v tanečnom rytme na krajskom stretnutí (2. 10. 1999)

"Veľmo dobre sme si nažívali s Bulharmi. Oni si nás veľmo ctili a vážili, že sme im doviezli kultúru. Videli, naučili sa od nás veľmo veľa vecí. Oni len dreveným ralom zem ryli, a keď prišli Slováci, začali strojmi zem orať, bránami zabrániť, siať sejačkou. Oni, keď zabíjali brava, zakvačili ho len do komory na hák a kým trvalo, tak každý deň ráno, na obed aj večeru jedli len mäso. A celô leto potom, keď išli do roboty, jedli len suchý chlieb a cibuľu. Nevedeli si to zadeliť. A môj otec im vraveli: 'Simion, Simion! Mal si veľkého brava ako ja a jete celô leto cibuľu.' - 'A vy čo jete?' - 'My jeme klobásku, slaninku, máme potrochy, na celé leto sme si nechali, aby sme si mali čím chleba zatisnúť.' Lebo suchý chleba nejde dolu krkom. Na ďalší krát si ho potom už zavolali, aby im to zariadil. Tak ich naučili a jak si potom pochvaľovali v lete. 'Jé, Marci, Marci, dobrá robota je to, keď nemusíme len cibuľu. Jeme aj cibuľu, ale so slaninou a chutí lepšie

Veľmo veľa sa oni od nás naučili. Čistotu. Tie dediny vynikali, kde Slováci bývali. A keď ste išli, do tých druhých, tak všade samý pes, samá mačka, blchy sa tam naháňali. Oni nemali ani periny. Oni si s handrou napchali podušku, že by si hlavu dali vyššie. A len z driapaných handier tkali koberce a s tým sa zakrývali, ani plachty nemali, nič nemali. Títo od nás odkukali, naučili sa, tak krásne žili.

Aj po slovensky sa perfektne naučili. Všetci, všetci sa snažili naučiť. Ale my sme tiež museli vedieť bulharský jazyk. Ale doma sme sa slovensky zhovárali. Ale, kde sme išli, všade na úrady, tak tam len bulharsky. Aj keď Slováka zvolili, aj ten musel bulharsky vyprávať. A žili sme dobre, ani sme sa nevadili s nima a do bitky nedošlo, ani nič.

Keď povedali, že ide slovenské divadlo, zábava, keď nás učitelia voľačo nacvičili, tak museli našim potajme porozdávať lístky, lebo pre Bulharov sa už neušlo. Čo sa pchali a chceli vidieť, lebo oni takô nevideli. A keď nás videli, tak my sme mali kroje starie, slovenskie, širokie. Keď sme išli, tak Bulharsky len tak vykúkali zo dvora, aby nás videli. A tak vraveli: 'Peknie tie deti slovenskie, pekne sa nosie oblečenie.' Bolo vidno, že to je Bulhar a to Slováč. Oni mali košeľu so širokým rukávom, obháčkovaný bol červený, modrý. Mohli byť doma akí špinaví, ale keď vyšli medzi ľuďmi, tak košeľa sa musela jagať. Tak bola krásna biela.

My sme nemali krivdu v tom Bulharsku. Boli k nám slušní. Aj predsedu národného výboru sme mali Slováka. My sme sa nemali zle. Mali sme slovenské školy, kostol, učiteľov a tí nám dávali kultúru. Tých, čo už vyšli zo školy, tiež učili čítať a písať po slovensky, ak nevedeli. My sme nemali žiadnu núdzu, žeby sme veľmo banovali. A keď sme odchodili, Bulhari normálne plakali. Aj dychovku zjednali."

Podľa vyššie uvedených skutočností možno usúdiť, že spolužitie týchto dvoch etník bolo priateľské a že Slováci mali zabezpečené aj svoje národno-kultúrne potreby, ktoré mali formu etnických či národne organizovaných škôl, cirkevného a spolkového života, osvetovo-vzdelávacej a spoločensko-zábavnej i športovej činnosti.

Napriek tomu sa však situácia, najmä po druhej svetovej vojne, zmenila. "Okolo 95 % týchto našich krajanov sa rozhodlo pre reemigráciu do vlasti predkov." (Botík, J.: Ročenka Spolku..., 1994, s. 13) Medzi najväčšie dôvody patrila najmä hospodárska neistota v novom systéme socialistickej kolektivizácie, prerušenie vysielania kňazov a učiteľov, čo by mohlo narušiť národno-kultúrny rozvoj Slovákov a nezanedbateľné boli aj obavy z postupnej degenerácie, ktorá im hrozila pre časté sobáše medzi pokrvne blízkymi príbuznými.

Na základe týchto dôvodov naši krajanovia usúdili, že bude pre nich najlepšie vrátiť sa na svoje pôvodné územie, kde sú ich korene. Toto presídlenie však nenaplnilo ich očakávania. Dôvodom bolo najmä usídlenie Slovákov z Bulharska v oblastiach česko-nemeckého pohraničia, Moravy a južného Slovenska, a nie na Slovensku, ako im bolo prisľúbené. Pani Koláriková s rodinou sa tiež rozhodla presťahovať na Slovensko. Usídlili ju však na Jevišovke na Morave. Svoje spomienky na Komisiu a život na Morave opisuje nasledovne: "V 1949 roku sme všetci emigrovali. Bola komisia, kto chcel, mohol ostať, aj ostali, ale čo je z nich - Bulhari. Keď sme prišli (na Moravu), tak sme vraveli: 'Matka vlasť nás volala, macocha nás prijala. Lebo sme z majetku nedostali nič. Čo sme prišli s kuframi, tak to nám ostalo. Povedali, že nám zaplatia náš majetok, že nám dajú domy a tie si budeme môcť vyplatiť, no a peniaze nám nedali, tak sme im okašľali aj ich domy. Vo vlaku v Komárne bola komisia a tam rozhodovali, ktorý dom kto dostane. Boli aj takí, čo sa sťažovali. Ale nikto sa nevrátil do Bulharska. Najprv brblali, ale potom, keď si dobre zarobili..."

Veľa nás bolo, celá dedina sme išli. Len málo ľudí tam ostalo.

Keď nás komisia brala, tak sľubovala hory-doly, že pôjdeme na nejaký 'bajč', štátny majetok, že nám ho dajú, aby sme boli všetci ako jedna veľká rodina. No a to boli len sľuby. Od Komárna nezastali až v Břeclave, tak sa báli, že ľudia poutekajú, keď uvidia, že idú na Moravu.

Hnevali sme sa, že nám deti začali pomaly po česky rozprávať a zabúdať po slovensky. Bola som predsedkyňa žien a išla som na schôdzu s tajomníkom a s predsedom do Mikulova a som sa prihlásila o slovo. Či by sa nedalo zadeliť, aby nám zariadili slovenskú učiteľku, aby chodila raz - dva razy učiť naše deti čítať aj písať po slovensky. A ta sa postavila: 'To se nesmí, snad nechcete dělat na Moravě slovenský ostrůvek.' - Pani, viete čo vám poviem, zapamätajte si, čo ste dneska povedala. Odo dnes, kto bude pýtať odo mňa radu, tak mu poviem: 'každú korunku si zbieraj a hybaj na Slovensko. Lebo Češi pre nás nemajú slovo, ani miesto, ani voľáku úctu nám nevedia dať, že im robíme jak otroci tu.' Poťom sa zdvihol predseda, že 'ste ju urazili a potom ste urazili aj mňa' a tajomník a postavil: 'Mne taky, to se nemá tak dělat'.

Keď sme prišli domov, všetci boli zvedaví, čo sme vybavili. Ja som otvorene povedala: 'Či ma zavrú, lebo nie, poviem vám pravdu. Nechcú dovoliť, aby sem prišli slovenskí učitelia učiť deti po slovensky'. A ešte toto som im tam na schôdzi povedala: 'Ja som tridsať rokov žila v Bulharsku a materinský jazyk som nezabudla ani nestratila. A ja nechcem, aby moje deti za pár rokov zabudli, že sú Slováci.' Niektorí ma pochopilia veľa mi tliekali, tí Češi, že som mala pravdu. 'My sme si materinskú reč nestratili v cudzine a tu ju

máme stratit?? Kerý ako nazbierate korunky, mažte na Slovensko, kerý kde nájdete!' Najviac do Skalice, Trnavy a Bratislavy sme sa hrnuli.

Na Moravu, keď sme prišli, tak nám dali hektár každému. A potom za dva - tri roky nám zobrali a nahali pol hektára. Sa báli, že Morava schudobnie, keď dá Slovákom. Každý dostal dom po Chorvátoch, čo ich vystažovali odtiaľ, pritom mal každý záhradu a starajte sa na jar. Rolu nám vyznačili a my sme si rozplánovali, čo tam budeme siať. Žito sme dostali od štátneho majetku. Len kukuricu sme si sadili. Prasa sme chovali na zimu. A melóny sme nasadili pomedzi kukuricu a Česi to nepoznali. Oni, keď to videli, ako sme si záhradu obriadili, tak sa nevedeli vynadívať, že 'ukážte aj nám'. Veľmo dobre sme spolu so susedmi vychádzali."

Po desiatich rokoch sa pani Koláriková presťahovala z Moravy do Bratislavy - Prievozu k sestre. U nej bývali štyri roky a potom si kúpili vlastný dom. Najsmutnejšie na tom bolo, že keď došli na Slovensko, už nedostali nič. Neuznali im ich predchádzajúci majetok, a tak museli títo ľudia začínať odznova. Pani Koláriková sa po príchode na Slovensko zamestnala v JRD, ako sama hovorí: "Tam som mala záhradu, že som sa mohla aj zodrať." Ľudia boli, vraj, už na družstvá zvyknutí, lebo si dobre zarobili a zabudli tým aj na svoje role. Roku 1981 dostali od družstva za odrobené roky 5,5 áru pôdy a ešte aj dnes ako čestná členka má pani Koláriková rôzne výhody, ktoré toto družstvo poskytuje.

Betka Lavrovičová „diriguje“ úpravu koláčov starých materí (XI. stretnutie Slovákov z Bulharska)

Je pochopiteľné, že Slováci z Bulharska si po príchode domov udržali silný citový vzťah k ich predchádzajúcej krajine, v ktorej žili, a preto ešte aj dnes sa snažia aspoň formou vzájomných stretnutí, písaním listov alebo inými spôsobmi zabezpečiť kontakt so svojimi známymi, priateľmi, ktorí sú už teraz roztrúsení po celom Slovensku. Je preto veľmi pozitívnym javom, že na základe aktuálnej potreby vzájomných kontaktov a krajanskej sebarealizácie sa v Bratislave sformovala iniciatívna skupina, ktorá v roku 1990 založila kultúrno-spoločenskú ustanovizeň pod názvom Spolok Slovákov z Bulharska. Jeho cieľom je uspokojovať rodácke či krajanské cítenie svojich členov, ako aj zbierať informácie z ich

života v Bulharsku. Bude preto veľkým prínosom pre etnografickú vedu, ako aj pre samotných členov spolku, keď sa jeho životnosť udrží a naďalej sa bude rozvíjať.

Literatúra

BOTÍK, J.: Slováci v Bulharsku, SNM, Bratislava, 1994, s. 80

Kol. autorov: Ročenka Spolku Slovákov z Bulharska, Bratislava, 1992, s. 56
1993, s. 108
1994, s. 100

SPOLOK SLOVÁKOV Z BULHARSKA

Maroš Červenák, študent 4. roč. FiFUK

Narodil sa 11.12.1976 v Bratislave. Študuje na Filozofickej fakulte UK v Bratislave odbor etnológia a kulturológia. Korene má v Gornej Mitropoliji, kde sa narodil jeho otec Štefan Červenák a jeho matka Marta je už z "tunajších Slovákov" (rodená Holičková). Maroš tancuje už vyše päť rokov v Lúčnici a na svoje pôsobenie v tomto vynikajúcom súbore nedá dopustiť.

Túto tému som si vybral z toho dôvodu, že sa ma priamo dotýka. Môj otec sa narodil v jednej zo slovenských dedín v Bulharsku, v Gornej Mitropoliji. Prirodzene som teda čerpal najmä z rozhovorov s ním. Týmito ľuďmi som bol od malička obklopený, a preto mi je táto téma veľmi blízka a chcel som ju aj spracovať.

Pocity skupinovej identity medzi Slovákami z Bulharska sú stále živé a nemenej aktuálna sa ukázala u nich aj potreba vzájomných kontaktov a krajanskej sebarealizácie. Tak sa v Bratislave sformovala iniciatívna skupina, ktorá urobila potrebné kroky k tomu, že v roku 1990 bola založená kultúrno-spoločenská ustanovizeň s názvom Spolok Slovákov z Bulharska. V úvodnej preambule Stanov tohto spolku sa hovorí, že je dobrovoľným združením Slovákov, reemigrovaných po druhej svetovej vojne do Česko-Slovenska, ako aj ďalších spoluobčanov, ktorí sa stotožňujú s cieľmi Spolku. Hlavným cieľom Spolku je prehlbovať národné povedomie a uspokojovať rodácke či krajanské cítenie jeho členov a zároveň bude zhromažďovať informácie a doklady o dejinách, živote, práci a kultúre bulharských Slovákov počas ich jestvovania v zahraničí a po návrate do pôvodnej vlasti predkov.

Na čele Spolku Slovákov z Bulharska stojí volený výbor. Ten každé tri - štyri roky potvrdia alebo doplnia členovia spolku na členskej schôdzi. Výbor sa stretáva podľa potreby, ale za rok je to asi 10 až 12-krát. Častejšie je to najmä v období pred konaním spoločného stretnutia Slovákov z Bulharska. Tento výbor má za úlohu v prvom rade organizovať stretnutia krajanov. Okrem toho organizuje vydávanie ročenky Spolku, ktorá Vyšla už štyrikrát. Spomedzi všetkých spolkov dolnozemsých Slovákov je to najviac. Predstavenstvo spolku sa podujalo v ročenke sprístupňovať informácie, ktoré nadväzujú na doteraz vydané práce o Slovákoch v Bulharsku a dopĺňajú celostný obraz o najrozličnejších stránkach ich historického a národno-kultúrneho vývinu.

Tento Spolok vznikol najmä preto, aby sa ľudia mohli stretávať, aby sa zachovali zvyky, tradície predkov. Preto sa aj každoročne od roku 1989 konajú vždy na jeseň stretnutia krajanov a ich priateľov. Organizovanie týchto stretnutí patrí k najvýznamnejším aktivitám Spolku. Každý rok sa na tomto stretnutí zide okolo 200 až 250 účastníkov. Ide tu najmä o to, aby si ľudia zaspomínali na spoločne prežité chvíle, na rôzne tradície a zvyky. Týchto stretnutí sa zúčastňujú ľudia z celého Slovenska, ale aj z Moravy a Čiech.

Aj pred rokom 1989 sa krajanovia z Bulharska stretávali, nie však v takom hojnom počte. Boli to stretnutia v užšom kruhu. Stretávali sa krajanovia iba v rámci svojich miest. Takéto stretnutia sa organizovali napríklad v rámci Bratislavy, Skalice, Malaciek, Trnavy a iných miest. V Bratislave sa takéto stretnutia konali pod organizačným vedením Štefana

Zelenáka, Jána Botíka, Ondreja Šprocha, Juraja Ďuriša a iných nadšencov. V Trnave krajanov z Bulharska organizovala predovšetkým Anna Klátiková spolu s manželom Jozefom. V Skalici podobné stretnutia organizoval Matej Kabzáň a v Malackách významne prispievali k organizovaniu stretnutí súrodenci Ďurišovi. Podobné stretnutia si robili aj Slováci z Bulharska, ktorí žili v Čechách a na Morave. Až organizovaním spoločných stretnutí od roku 1989 sa to zjednotilo a robilo sa jedno spoločné stretnutie pre všetkých Slovákov z Bulharska. Na tieto každoročné stretnutia chodí predovšetkým najstaršia generácia krajanov, ktorá sa v Bulharsku narodila. Zúčastňuje sa ich však aj stredná generácia, ktorá z Bulharska odchádzala v detskom veku, ale aj najmladšia generácia, ktorá sa narodila už na Slovensku. Takže sa tu stretávajú všetky tri generácie, nie však vyvážené. Čo sa týka tej najmladšej generácie, narodenej už na Slovensku, ku ktorej patrí aj ja, u nej badať najmenší záujem o spoločné stretnutia s ostatnými rodákmi. U najstaršej a strednej generácie je záujem o stretnutia pochopiteľný. Keďže sa všetci narodili ešte v Bulharsku, viažu ich k svojmu rodisku a ľuďom v ňom spoločné spomienky. Tie sa rozoberajú práve na spoločných stretnutiach organizovaných Spolkom. Najmladšiu generáciu nespájajú tieto spoločne prežité chvíle; opis života v Bulharsku poznajú iba z rozprávania v rodinnom kruhu. Preto aj ich účasť na spomenutých stretnutiach je oveľa menšia, ako u starších rodákov. Dobré to poznám aj podľa seba, lebo ani ja nechodím na stretnutia. Je to najmä z toho dôvodu, že tam všetci spomínajú na spoločné chvíle a mladosť a mne to už nič nehovorí, keďže som to neprežil spolu s nimi. Myslím si, že aj väčšina mojich rovesníkov tam nechodí práve z tohto dôvodu. Je to však taký začarovaný kruh, lebo keby tam bolo viac mladých, mohli by sa zabávať spoločne a rozprávať sa o svojich témach. Je však otázne, či si aj tá najmladšia generácia v hojnejšom počte nájde cestu na tieto spoločné stretnutia.

Naši hostia na XI. stretnutí (2.10.1999)

Ani na jednom z nich však nechýbali niektorí spomedzi učiteľov a kňazov, ktorí pôsobili medzi Slovákami v Bulharsku. Keďže všetci Slováci v Bulharsku patrili k evanjelickej cirkvi a. v., na tieto stretnutia je vždy pozývaný aj generálny biskup evanjelickej cirkvi a. v. Taktiež sú vždy pozývaní aj predstavitelia Matice Slovenskej, Ministerstva kultúry SR,

Ministerstva školstva SR, Domu zahraničných Slovákov a veľvyslanec Bulharskej republiky na Slovensku. Samozrejme, nechýbajú ani zástupcovia spolkov ostatných dolnozemsých Slovákov.

Samotné stretnutia sa konali 11-krát v Bratislave a raz v Trnave. V Bratislave preto, že práve tu žije väčšina reemigrantov a sú tu aj vyhovujúce priestory na takéto podujatia.

Doobeda pred stretnutím sa vždy schádzajú členovia výboru, aby vyzdobili sálu a doriešili ešte organizačné záležitosti. Prví účastníci prichádzajú na stretnutie už okolo obeda, keďže mnohí cestujú z najrôznejších kútov Slovenska a Čiech. Oficiálne otvorenie stretnutia sa začína o 13.00 hodine. Najskôr konferenciér prítomných oboznámi s programom stretnutia. Predseda spolku, ktorým je Štefan Zelenák, potom privíta všetkých zúčastnených a prednesie stručnú charakteristiku činností, ktoré spolk za rok vykonal a načrtne aj ďalšie plány do nasledujúceho roka. Potom dostanú priestor hostia, ktorí pozdravia účastníkov a prednesú príhovory. Po nich nasleduje kultúrny program. Ten je vždy bohatý a skladá sa z vystúpení folklórneho či iného zamerania, predovšetkým krajanov. S osobitným ohlasom sa stretli vystúpenia rodákov, v ktorých sa predstavili prednesom slovenských a bulharských ľudových piesní, alebo spomienkovým rozprávaním. Často sú pozývané aj detské skupiny a súbory. Po tomto programe nasleduje voľná zábava. Do spevu a tanca vždy hrá nejaká kapela, ktorá zabáva účastníkov až do konca stretnutia, ktoré zvyčajne končí okolo 23,00 hodiny. Na týchto stretnutiach sa konajú aj malé výstavy, na ktorých možno vidieť rôzne fotografie, výšivky, domáce potreby najrôznejšieho charakteru. Je tu aj možnosť zakúpenia ročenky. Cena je vždy dobrovoľná. Atmosféru týchto stretnutí umocňujú špeciality tradičných slovenských a bulharských jedál, ktoré prinášajú na spoločný stôl najmä staršie účastníčky. Je možné ochutnať tu napríklad tradičné koláče, ktoré šikovné gazdinky upečú. Tie sa potom rozdelia na všetky stoly, aby každý mohol ochutnať z koláčov, ktoré už len tak ľahko nezoženiete. Medzi najobľúbenejšie patrí: ľahaná štrúďľa s rôznymi plnkami (tzv. rejteša), herouka, banica, pita, studienke, bíliša a iné.

Členovia Výboru Spolku Slovákov z Bulharska u Mahovskovcov v Limbachu

Niektoré z týchto koláčov sú prebrané z bulharského prostredia. Gazdinky si aj vymieňajú recepty a na ďalší rok už prinesú aj nové druhy svojich koláčov.

Na týchto stretnutiach, samozrejme, nemôže chýbať tombola. Do nej prispeje skoro každá rodina svojim darom. Bývajú väčšinou domáceho charakteru. Či sú to už rôzne druhy domácej zeleniny, ovocia, alebo rôzne domáce výrobky. Každý rok býva vyše sto cien. Cena lístka je vždy 5,- Sk.

Ľudia sa na tieto stretnutia tešia najmä preto, že tu sa v príjemnej atmosfére môžu stretnúť a porozprávať s veľkým počtom známych priateľov a s rodinou. Keďže počas celého roku nemajú veľa príležitostí na stretnutia podobného druhu, o to je ich záujem o tieto stretnutia väčší a úprimnejší.

Spolok organizuje aj domáce a zahraničné zájazdy na miesta späť so Slovákmí z Bulharska. Medzi zahraničné patrilo veľmi úspešný zájazd do Bulharska v roku 1994. Účastníci zájazdu navštívili tri dediny, ktoré obývali Slováci pred odchodom do bývalého Česko-Slovenska. Boli to dediny Gorna Mitropolija, Podem a Brašljanica. V najväčšej z týchto dedín, v Gornej Mitropoliji, sa uskutočnilo aj stretnutie s tam žijúcimi Slovákmí a členmi zájazdu. Na slávnosti bol prítomný aj slovenský veľvyslanec v Bulharsku a bulharský veľvyslanec na Slovensku. Pre účastníkov bol pripravený aj bohatý kultúrny program. Pri tejto akcii šlo najmä o to, aby aj Slováci ešte žijúci v Bulharsku nestratili spojenie a kontakt so svojimi krajanmi a rodinami, ktoré sa vrátili na Slovensko. Účastníci zájazdu sa tiež mohli vrátiť do svojich rodísk a obnoviť si spomienky na mladosť a stretnúť sa s tamojšími Slovákmí.

Čo sa týka zájazdov organizovaných v rámci Slovenska, navštevujú sa miesta, kde vo väčšom počte žijú Slováci z Bulharska. Sú to napríklad Skalica a Trnava. Tu sa účastníci zájazdu stretnú s tunajšími krajanmi, ktorí pre nich pripravujú aj kultúrny program. Aj tu ide najmä o to, aby sa krajanovia navzájom stretli, porozprávali, zaspomínali si. Majú možnosť prezrieť si aj navštívené mesto s jeho pamiatkami a lákadlami. Keďže okrem už spomenutého spoločného stretnutia, počas roka nie je veľa príležitostí na vzájomné kontakty, tieto zájazdy sa tešia veľkej obľube.

Ondro Šproch s manželkou na krajanskom stretnutí v roku 1999

Spolok Slovákov z Bulharska sa podieľal aj na príprave výstavy "Slováci v Bulharsku". Do zbierko-tvornej a výstavnej činnosti Slovenského národného múzea v Bratislave bola v roku 1990 zaradená aj úloha s názvom "Historický a národno-kultúrny vývin Slovákov v zahraničí". Cieľom tejto dlhodobej úlohy je zhromažďovať informácie a doklady o vyst'ahovaleckých osudoch Slovákov v zahraničí, ktorí sú organickou súčasťou slovenského národa, a preto nemôžu chýbať v celostnom obraze o dejinách Slovenska. V rámci riešenia tejto úlohy sa uskutočnila aj táto výstava. Konala sa v roku 1994 pri príležitosti 110. výročia príchodu Slovákov do tejto balkánskej krajiny. Pre túto výstavu, ako aj pre rovnomennú publikáciu k nej, bol zvolený taký prístup, ktorý umožňoval priblížiť relatívne široký, dá sa povedať aj komplexný pohľad na vyst'ahovalecké osudy a jednotlivé stránky života príslušníkov tohto slovenského ostrova. Preto pri príprave uvedenej výstavy a publikácie sa pozornosť ich autora, ktorým bol Ján Botík, sústreďovala na nasledujúce stránky dejín a života našich krajanov v Bulharsku:

- charakteristika obdobia, príčin a pôvodu slovenského vyst'ahovactva do Bulharska,
- sídelná a demografická charakteristika slovenského ostrova v Bulharsku,
- charakteristika tradícií spôsobu života bulharských Slovákov s osobitným zreteľom na ich hospodársku činnosť a zamestnanie, domy a bývanie, domácku výrobu a obyčajové tradície,
- charakteristika spolkovej činnosti Slovákov v Bulharsku na pozadí ich cirkevného, školského, kultúrno-osvetového, spoločensko-zábavného a športového života,
- charakteristika etnického vývinu bulharských Slovákov so zreteľom na činitele a procesy, ktoré podmieňovali, jednak tendenciu etno-kultúrneho pretrvávania a zároveň aj tendenciu medzi etnických súvislostí, etno-kultúrnych zmien a integráciu s majoritnou spoločnosťou, s ktorou títo naši krajanovia žili,
- charakteristika okolností príčin a dôsledkov spätých s reemigráciou bulharských Slovákov po roku 1945.

Pri príprave výstavy "Slováci v Bulharsku" sa podarilo z prostredia slovenských osád v Bulharsku, v prostredí reemigrantov usadených na Slovensku i na Morave, ako aj z domácich a bulharských archívnych fondov, zhromaždiť dostatočne širokú a pestrú škálu reprezentatívnych materiálov, najmä trojrozmerných, fotografických, písomných, tlačených a ďalších, na základe ktorých sa mohol sprostredkovať relatívne celistvý, tematicky a proporčne vyvážený a autentický, čiže dokumentačne verný obraz o takmer všetkých zložkách a podobách materiálneho, sociálneho a duchovného života. Čiže o všetkých stránkach historického a národno-kultúrneho vývinu Slovákov v Bulharsku.

Materiály na výstavu boli rozdelené do nasledovných tematicko-obsahových skupín:

- I. Z dolnej zeme do Bulharska
- II. Gazdovstvo a domácnosť
- III. Obrady, obyčaje, sviatkovanie
- IV. Spolkový, národno-kultúrny a spoločenský život
- V. V bojoch za novú vlasť
- VI. Do Ameriky
- VII. Reemigrácia
- VIII. Spolok Slovákov z Bulharska
- IX. Slováci v Bulharsku vo svetle publicistiky, odbornej a krásnej literatúry.

Táto výstava sa stretla s priaznivým ohlasom v prostriedkoch masovej komunikácie, v odbornej tlači, so živým záujmom verejnosti, no, najmä u našich krajanov.

Koncom roku 1994 bola sprístupnená aj v Bulharsku. Od polovice októbra ju mali možnosť vidieť návštevníci múzea Bulharsko a slovanský svet v Sofii, od polovice novembra zasa návštevníci Historického múzea v Plevne, v okolí ktorého žila najkompaktnejšia časť bulharských Slovákov.

Výstava sa do Bulharska dostala najmä vďaka iniciatíve Veľvyslanectva Slovenskej republiky a Slovenského inštitútu v Sofii. Aj tu sa táto výstava stretla s mimoriadnym záujmom širokej odbornej aj oficiálnej verejnosti. V pamätnej knihe výstavy je v zápise zo dňa 31. októbra 1994 napísané: *"Výstava 'Slováci v Bulharsku' je radostným faktom v našej zmätočnej dobe. Pripomína udalosť, ktorú si treba zapamätať, aby sa uchovávali tradície na blízke vzťahy medzi slovenským a bulharským národom. My, ktorí sme sa narodili v Hornej Mitropoliji, objavili sme svojich blízkych, spolužiakov a priateľov. Želáme im zdravie, dlhý a šťastný život. Aby nezabúdali na Bulharsko, ako ani my nezabúdame na nich. Aby sme sa spoločne usilovali o slovanskú jednotu."*

Aj v Bulharsku sa výstava stretla s priaznivým ohlasom v tamojších médiách.

Matej Kabzáni v úlohe „baviča“ na posedení členov výboru SSB u Mahovskovcov v Limbachu

Jedným z výrazných úspechov Spolku Slovákov z Bulharska patrí spoluzaloženie Združenia dolnozemskej Slovákov, ktoré vzniklo v roku 2001. Združujú sa tu spolky Slovákov z Bulharska, Juhoslávie, Maďarska a Rumunska. Každý spolok tu má samostatné zastúpenie. Toto združenie vzniklo najmä preto, aby bola väčšia šanca na získanie finančných prostriedkov od štátu na vydávanie ročeniek, na organizovanie zájazdov, seminárov, výstav a iných kultúrnych podujatí. Aj keď toto združenie bolo oficiálne zaregistrované až v roku 2001, tieto spolky spoločne organizovali už od roku 1999 rôzne akcie. Medzi najvýznamnejšie patrí najmä ples dolnozemskej Slovákov, ktorý sa každoročne od roku 1999 organizuje v Galante. Taktiež sa uskutočnil aj seminár o odchode Slovákov na Dolnú zem a o ich následnom príchode na Slovensko.

Z práce ľudí v tomto spolku vidno, že sa snažia organizovať najrôznejšie kultúrno-spoločenské akcie a tým prispievajú aj k udržiavaniu svojich tradícií a podporovaniu vlastnej identity. Príznačná je tu bohatá spolková aktivita a, najmä, tvorivý ľudský potenciál členov spolku, medzi ktorých patria významné vedecké osobnosti. Myslím si však, že do budúcnosti

bude mať činnosť spolku klesajúcu tendenciu, ak sa do spomínaných aktivít v hojnejšom počte nezapojí aj najmladšia generácia. Môže sa stať, že už nebude pre koho organizovať spoločné akcie.

Literatúra:

Botík, J.: Slováci v Bulharsku, SNM, Bratislava 1994

Ročenka Spolku Slovákov z Bulharska: zost. Štefan Zelenák, Bratislava 1994, 1997

O B S A H	strana
Domovina (<i>Katka Koláriková</i>)	5
I. KAPITOLY Z NAŠICH DEJÍN	
Tehliarstvo u bulharských Slovákov (<i>Ján Botík</i>)	6
Rozpomienky na Brašljanicu (<i>Jozef Nosál</i>)	15
Návšteva u príbuzných v Argentíne (<i>Michal Nosál, Jozef Nosál</i>)	29
II. Z ROZPOMIENOK NAŠICH KRAJANOV	
Malá sága jedného rodu z Podemu (<i>Ondrej Mikuláš, Martin Mikuláš</i>)	45
Z rodinnej kroniky (<i>Liliana Ambrušová</i>)	62
Na Tõni-puste (<i>Liliana Ambrušová</i>)	65
Z mojich rozpomienok II. (<i>Anna Ferková-Kováčová</i>)	70
III. Z TVORBY NAŠICH NAJMLADŠÍCH	
Výber z básnickej tvorby (<i>Katka Koláriková</i>)	74
Úryvok z prózy - Krutá láska (<i>Katka Koláriková</i>)	79
IV. NÁŠ SPOLOK V CENTRE POZORNOSTI ADEPTOV VEDY	
Pohľad na život Slovákov v Bulharsku cez rozpomienky pani Judity Kolárikovej (<i>Katarína Bezáková</i>)	83
Spolok Slovákov z Bulharska (<i>Maroš Červenák</i>)	93

Redakčná rada:

Doc. PhDr. Michal Adamík, CSc., Prof. PhDr. Ján Botík, CSc., PhDr. Juraj Ďuriš, Ing. Martin Mikuláš, Štefan Rusnák, Doc. PhDr. Štefan Zelenák, CSc. (predseda redakčnej rady)

ROČENKA SPOLKU SLOVÁKOV Z BULHARSKA

(Bratislava 2001)

Zostavil: Štefan Z e l e n á k

Vydal Spolok Slovákov z Bulharska

Publikácia prešla redakčnou a jazykovou úpravou (Anton G o s i o r o v s k ý)

Vytlačilo: Vydavateľstvo STU v Bratislave

Počet strán: 101

Náklad: 400 výtlačkov

Ilustrácie na obálke:

1. strana: 1) Útek poddaných
2) Skladanie tehál do pece na slovenskú školu v Gornej Mitropoliji v roku 1924
Vpravo dolu učiteľka Mária Matějovská, pred ňou sedí s paličkou laický učiteľ Beňo
2. strana: 1) Len košeľu omazať a podpáliť pec so 60 tisíc tehál na slovenskú školu v Brašľanici (26. máj 1934)
2) Skladanie tehál do pece na slovenský kostol v Gornej Mitropoliji v roku 1939
(Prvý sprava - Mikuláš Mitál)
3. strana: 1) Stavba domu technikou nabíjaných stien v Gornej Mitropoliji v roku 1939
2) Pažiť s hliniskom na výrobu tehál v Gornej Mitropoliji
4. strana: 1) Výroba tehál v Gornej Mitropoliji v roku 1932
2) Tehliarsky lis Herkules s majiteľom Petrom Balážom, reemigrantom z Brašľanice

